

حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی - عیراق
وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی
پێقه‌به‌ریا گشتی یا پرۆگرام و چاپه‌مه‌نیا

جینۆساید گه‌لی کورد

بو پۆلا ده‌هی ئاماده‌یی (زانستی و وێژه‌یی)
وقۆناغا ئیکێ خواندنا پیشه‌یی و په‌یمانگه‌هان

ئاماده‌کرن

ویسی صالح حمد امین
عمر علی شریف
عبید خدر فتح الله

پیداچوونا زانستی و هه‌سه‌نگاندن

د. یوسف معروف دزه‌یی

کرمانجیکرن

قیس صباح حمید
د. خاز خالد محی

پیداچوونا زمانی - کرمانجی

محمد عبدالله أحمد

سہ پہر رشتی زانستی یی چاپی: قیس صباح حمید
سہ پہر رشتی ہونہری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز — سعد محمد شریف صالح
تایپکرن: آزاد شفیق بدل
دیزاین: عدنان أحمد خالد
بہرگ: ناری محسن أحمد

نافەرۆك

پشك	بابەت	لاپەر
	پیشەگی	۵
پشكا ئىكى	عەرەب كرن و ڤاگواستن	۷
پشكادووئ	كوردین فەیلی	۳۵
پشكا سیی	كۆمەل كوزا بارزانیا	۴۳
پشكا چوارئ	ب كارئینانا چەكى كۆزەكى كیمیاوی	۵۳
پشكا پینجی	ئەنفال	۶۲
پشكا شەشی	جینۆساید	۸۸
پشكا حەفتی	ئیزدی	۱۰۴

پیشہ کی

ل دھسپیکا سہدئ بیستئ دھولہ تا عیراقئ ژ لایئ ئینگلیز فہ ہاتہ دامہ زراندن، پیک ہاتنہ کا سہیر و دوور ژ ئارہ زووین گہلی کوردستانی بوو، لہورا ئہف قہبارئ نوی ژبو بجہ ئینانا ئارمانجا خو بہردہوام ئاکنجیئن کوردستانی تووشی دہربہدہریئ و مالویران و تہیرانی کرینہ. دہسہ لاتدارین عیراقئ ہەر دھسپیکئ ب ہہمی شیواز و ئامرازان خو نہدایہ پاش ژ گوہورینا پیکہاتا نہتہوہیی و کەلہتووری و کۆمەلایەتی و روشەنبیری و دیموگرافی و جوگرافییا دھقەرئ ب ریکا بکارئینانا تاوانا راگواستنئ و عہرہبکرنئ و بکارئینانا ہیژ و سوپا و چہکئ کۆمەلکوژی قہدەغەکرییئ نیف دھولہتی و زیندان کرن و بہرزہکرنا ہاولاتیئن سیفیلین بی تاوان و سوتاندنا رەز و باغ و گوند و باژیران و ژناف و برنا ژیرخانا ئابوووریا دھقەرئ، بو ہندی دا خەلکئ مللہتی ملکہچ بکەن بو حەز و مەرہمیئ خو. دوماہیک جار ل دوماہیا سالتین ہہشتیئ ژ سہدئ بیستئ، تاوان لسەر دہمی بہعسیان گہہشتہ گوپیتکا درندایہتیئ بہرامبہری گہلی کوردستانی، کو نافدارترین ژ وان تاوانا ب نافئ (ئەنقال) ئ بوو ل بہر چافئ جفاکئ نیف دھولہتی دژی گہلی کوردستانی ہاتہ ئەنجام دان. ئەم دشین ئەفی تاوانی ب مہزنترین تاوانا سہردہمی بژمیرین کو دہرحەقی مروقایہتیئ ہاتیہ ئەہنجام دان ل کوردستانی. مہرم ژ بہرہفکرنا ئەفی بابہتی، دانہنیاسینا ئەفی تاوانی و رەش کوژیئ کو بہرامبەر مللہتی کورد ہاتی یہ ئەنجام دان، بو ہندی کو نہقیئن خو ئاگہدار بکەن داژیبر نہکەن و بکەن سہربور بو داہاتیئ خو، دا بنیاتئ جفاکئ کوردستانا

نوی ل سەر دامەزرینین، دووربیت ژ گیانی رەكەز پەڕستی توند و تیز و ڕەوشتی نەمرۆفانە و دەرەقە وەلاتیی کوردستانی.

بابەتی جینۆساید گەلی کورد ژ شەش پشکا پێك هاتیە، لدویف زنجیرا میژوو یا ڕویدانا خۆ جەهە کریە ژ دەسپێکا دەولەتا عیراقی کو پێك هاتیە ژ عەرەب کرن و راگواستن، و ژ ناخبرنا کوردین فەیلی، کۆمەڵکۆزا بارزانیان و بکارئینانا چەکی کۆمەڵکۆز، ئەنفال و قوناغین ژ ناف برنی و کاریگەریا وی ل سەر جفاکی کوردستانی.

ل دەمی ئامادەکرنا ئەفی بابەتی پشکین دیارکریین وەرزی خواندنا ل بەرچاڤ هاتیە وەرگرتن، کو سنووردەرە، چونکی بابەتەکی تازەیه هەر تیبینیەك و سەرئەج راکیش و رەخنەك دەربارە ی بابەتی هەبن ئەم سوپاسی یا وان دكەین ئاگاھداری یا مە بکەن کو بشیین دداهاتی دا مفا ی ژ وەرگرین. هیقیدارین ئەم شیابین هەتا رادەکی خزمەتا وی گیانی یی تاوان کریین ئەوی بوویە ئارمانجا مەرەمێن سیاسەتا درپندانە یا دەسەلاتدارین عیراقی. ل دوماهی سوپاسیا هەمی وان لایەن و کەسین دلسۆز دكەین کو هاریکاریا مە کری ژ بو ئامادەکرنا ئەفی بابەتی ب تایبەتی دوەزارەتا کاروبارین شەهیدان ئەنفالکریان و ئەنستیتوتا کوردی بو فیکتو مولوچی و بەرھنگاربوونا جینۆسایدی و سەنتەری ئەنفال بو دویف چوونا ئەنفالکری وی سەرۆشینین کوردستانی ب ڕینما و ژیدەرەن هاریکاریا مە کرین.

دەستە یا ئامادەکار

به‌شی ئیکی

عه‌ره‌ب کرن و ڤاگواستن

ده‌سپیک :

ه‌زرا دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا عیراقی، ژ هه‌دوو ویلایه‌تا به‌سره و به‌غدا، قه‌واره‌یه‌ک بوو، ئینگلترا چی‌کریوو، ژ بو‌ پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین ستراتیجیین خو، له‌ورا گریدانا ویلایه‌تا مويسل (باشووری کوردستانی) ب ده‌وله‌تا نه‌ته‌وه‌ییا عیراقی قه‌ تشته‌کی ئیک‌جارکی بوو د سیاسه‌تا بریتانیادا ژبو به‌رچاف وه‌گرتنه‌ ه‌وکاری ئابووری و به‌رژه‌وه‌ندیین بریتانیا.

ب بریاره‌کا کۆمه‌لا نه‌ته‌وه‌یان ل ۱۶/۱/۱۹۲۵ ب فه‌رمی باشووری کوردستانی (ویلایه‌تا مويسل) کره‌ پشکه‌ک ژ له‌شی سیاسی نه‌ته‌وه‌یی یا عیراقی به‌لی پشکه‌کا جودا، ژ به‌ر وی چه‌ندی رژیمن عیراقی یین ئیک‌ لدویف ئیک، به‌رده‌وام د بزافا دارشتنا پیک هاتا نه‌ته‌وه‌یی و جوگرافی و میژوویی یی قی هه‌ریمی بوون ب دارشتنه‌کا عه‌ره‌بی ژبو مه‌ره‌ما نه‌هیلانا هه‌می نیشانین جودا دناقبه‌را عیراقا عه‌ره‌بی و کوردستانی دا. ئەف کریاره‌ ب ریکا سیاسه‌تا عه‌ره‌ب کرن و ڤاگواستن ئاکنجیا هاتییه‌ نه‌نجام دان.

سنووری کوردستانی

دیارکرنا سنووری باکووری رۆژنافا و رۆژه‌لاتا ئەقی هه‌ریمی، کاره‌کی بساناهییه، چونکی ریکه‌ دگه‌ل سنووری نیف ده‌وله‌تی، ئیران تورکیا و سوریا ریک دکه‌فیت، به‌لی ئەوی ب زه‌حمه‌ت باشووری رۆژنافا کو به‌رده‌وام جهی هه‌فرکی و ململانی یه‌ دناقبه‌را کورد و حکومه‌تا عیراقی دا بوویه. زنجیرا گرگین هه‌مرین

دكهفیه باشوور و باشووری رۆژناقا، كو سنووری دناقبهرا ههريما كوردستانى و پشكىن دىين عيراقى پيك دئينيت.

نامارا سالا ۱۹۷۵ ئاكنجيين كورد ب فى شيوئ خوارئ دهينه پولينكرن:

۱. پاريزگههين دهوك (كو پشكهك بوو ژ مويسل) - و سليمانى - ههولير كهركووك.
۲. سهرجه م ناحيه و قهزايين پاريزگهها مويسلى ژ بلى قهزا مويسل و حهزهر.
۳. قهزا خانهقين و كفرى و مهنلى، ژبلى ناحيا (بهله درۆز) ل پاريزگهها ديااله.
۴. مهلبه ندى قهزا بهدره ل پاريزگهها واست.

عه ره ب كرن و پاگواستن:

پشتى سالا (۱۹۲۵) ويلايه تا مويسل ب نهخشى سياسى عيراقى قه گریدا. كورد ژ پترىا نه ته وهىي دبىته كيمينه سه بارهت دهوله تا عيراقى.

ژ وئ رۆژئ كورد وهكى كييم نه ته وه بهردهوام ل بن رهحه تا شوفينى و نه ته وه په رستيا رژييمى و ده سه ه لاتدارین جودا دا بوون ل دويف دروشمى: (گه لئ عيراقى پشكه كه ژ نه ته وه يا عه ره بى و عيراق ژى پشكه كه ژ نيشتي مانئ عه ره بى). گومان دهندیدا نه بوو كو كورد پشكهك بوويه ژ گه لئ عيراقى. به لئ چ جارا پشكهك نه بوويه ژ نه ته وه يئ عه ره بى. جوگرافيا ههريما كوردستانى كو نوكه پشكه كه ژ ئا خا عيراقى و چ جارا پشكهك نه بوو ژ نيشتي مانئ عه ره بى. ب گریدا نا باشوورى كوردستانى (ويلايه تا مويسل) ب عيراقى قه كو ههريما جوگرافى يا جودا دبىته پشكهك ژ له ش سياسى يا دهوله تا نه ته وه يى يا (قومي) عيراقى. بهردهوام رژييمى نه ته وه په رستيين عيراقى سه بارهت ئيكبوونا يا ئا خا عيراقى و ئاسايشى. نه ته وه يئ و ئابوورى كورد كرينه مه ترسى بۆ پارچه پارچه كرنى، له ورا رژييمين

عیراقی پاشایه تی و کهفنه په‌ریسا هه‌تا کوماری و چه‌پ و پێشکه‌فتن خوازان، د‌ب‌زافا دارشتنا شی‌وێ نه‌ته‌وه‌یی و دیموگرافی و جوگرافیا هه‌ریما کوردستانی بووینه دارشته‌کا عه‌ره‌بانه نه‌خشه بو دارێژتیه، ژبو نه‌هیلانا جیاوازی هه‌وریشالی دناقبه‌را کوردستانی و پشکین دی یین ژ عیراقی ژبه‌ر فان ئه‌گه‌رین خواری:

۱. کوردستان ناوچه‌کا ده‌وله‌مه‌نده ب سامانی نه‌فت و کانزایان.
۲. هه‌ریمه‌کا گرنگه ژبو دابینکرنا ئاسایشا خوارنی.
۳. ئاخه‌کا ب بیته و ژیده‌رین ئافی گه‌له‌ک هه‌نه.
۴. جهی وێ دکه‌فیه دناقبه‌را سنۆری سیگوشا هه‌رسی ده‌وله‌تین (تورکیا و ئیران و سوریا).

سیاسه‌تا عه‌ره‌بی کرن و پ‌ا‌گ‌واستنی ب یا به‌رنامه‌کری بوو، ئه‌م دشیین میژوویا ئه‌فی ولاتی ب میژوویا ترسنال گوهو‌رینا هه‌فکیشان بو مفایی پت‌ریا عه‌ره‌بی ل قه‌له‌م بده‌ین. ب گوهاستنا ئاکنجیین کوردا و ئاکنجیکرنا عه‌ره‌با ل جهی وان، ب تایبه‌تی ل فان سی ده‌قه‌ران:

(جه‌زیره، که‌رکووک، پۆژه‌ه‌لاتا به‌غدا (هه‌ریما کوردین فه‌یلی)).

نه خشی ژماره (۱) عه ره ب کرن و راگواستنا ئاکنجی کورد ژ ههریما کوردستانی *

* ژ نه خشی سهردار محمد عبدالرحمن / ئه له سا ههریما کوردستانا عراقی.

ئەف پروسەيە ھەفدەم بوو دگەل کريار ڤڤن سەربازى، کو ھيژ و سوپايڤڤن حکومەتا عيراقى ل دەفەرڤڤن کورد لى ئاکنجى ئەنجام ددا، ب وڤرانکرن و ھەرفاندن و ڤاگواستنا ئاکنجىڤڤن گوندڤڤن کوردان و کومکرنا وان ل کۆمەلگەھيڤن ب زۆرى. سەبارەت سياسەتا يەکخستن و ئىک گرتن و ئەزمونا دەولەتا عيراقى دا، ب تايبەتى ل دويڤ ديتنا ڤژيما بەعسى، ئارمانجا دويڤرکەفتنى بوو ژ ھزرا (عيراقى بوون) ئ و نيژيکبوونە ژ ھزرا (عەرەب بوونى).

عەرەب بوون: ڤيکھاتيه ژ ڤيڤناسەرکرن سەرچەم دام و دەزگەھيڤن دەولەتى و سيستم و فەلسەفە حوکمرانيى دچارچوقى ھزرا نەتەو پەريسا عەرەبيدا. ب ڤامانەکا دى ئەزمونا عيراقى بو گەشەپيدان و دروستکرن و چەسپاندن و بيگري بوون ب عەرەباتيى کارکرييه بو تەپەسەرکرن نەتەوھيڤن دى.

عيراقى بوون ل دويڤ بوچوونا بەعسيا تنى ئىک ڤامان ھەيە ئەوژى عەرەبوونە، زيڤدەبارى ھندى کو تايبەتمەنديا حوکمى بەعسى پەنابەنە بو توند و تيژيى، وەکو ريکە بو چارەسەريا دۆزا حزە نەتەوھيى، ب سەر گەلڤڤن عيراقى ب گشتى و عەرەبڤڤن شيعە يڤڤن باشوورى و کوردڤڤن باکور ب تايبەتى رەنگک فەدايه.

ئەگەر سەرنجى بەدينە سەرکريارا سياسەتا عەرەبکرنى، وەکو ريکەک بو ژيبرنا ناما نەتەوئ کورد، دى وئ بينين ب دوو ئاراستەيڤڤن ھزرى کارکرييه، جوړى ئيکى ڤيکھاتيه ژ گوھوڤينا نافڤڤڤن جھڤڤن کوردى و دەرئىخستنا کوردان ژ جھى باب و باڤيران ئاکنجىکرن عەرەبان ل جھى وان يان کارکرن ژبو گوھوڤين تىک و شيلاندنا ميژوويا نەتەوئ و کو شينواريڤڤن ديرينڤڤن وان کوردبوونا وى

دەفەری دەسەلمینن بۆ نموونە رژیما بەعسی کەفتە بزاڤا تیکدانا کەلھا کەرکووک، رۆژا ۱۰/۵/۱۹۹۹ دسمینارەکا زانکۆیا تکریت ب ئامادەبوونا کەسی دووی یی رژیما بەعسی (عزت الدوري) بەرامبەر کومەکا ئەکادیمی و دیپلوماسیین عەرەب و بیانی، دگۆتارەکیڤا راگەھاند (پیدفییە ب ھویری ل پەرتووکی مێژوویی بنییرین بۆ ھندئ دا وان راستیین مێژوویی ببینین کو سەلاحەدینی ئەیوبی پالەوانەکی عەرەبە نە کوردە) بی گومان سەرجهمی ئەفان کورو سیمیناران دچنە دچارچۆقی قوتابخانا بابەتی (المدرسة الموضوعية). بۆ دیارکرن ناسناما نەتەوی عەرەب. لی سالی نۆتی ژ سەدی بۆری (بیت) حکومەتا عیراقتی ریکەکا دی گرتە بەر بۆ گوھورینا ناسناما نەتەوی کورد. ئەوژی ب دابەشکرن فورمێن راستفەکرن باری نەتەواپەتی (استمارة تصحيح القومية). و ھەمان دەم دا ھەزەر رۆلەکی یاسایی و ئارەزوو مەندانە ببینیت ب گوھورینا ناسناما نەتەوہی، کو بی گومان گفاشتنەکا ئیکجار زۆر ھەبوویە بۆ پەکرن وان فورما. سەر پیچی کرن ژ پەکرن فی فورمی، پیکھاتی بوو ب زیندانکرن، د دویفدا راکواستن بۆ دەفەرین ژیر دەسەلاتا حکومەتا ھەریما کوردستان.

قۇناغىن سىياسەتا عەرەبکرنی و راکواستنا کوردان :

قۇناغىن سىياسەتا عەرەبکرن و راکواستنا کوردان، ھەر ل دەستپیکا دامەزراندنا دەولەتا عیراقتی دەستپیکریە، ب فی رەنگی دشیین چەند قۇناغىن جودا دەست نیشان بکەین، ژ مێژوویا دەسپیکرنا سىياسەتی، کو ئەفەنە:

۱. قۇناغا گرېدانا ویلایه تا مویشل ب عیراقی فه ههتا روخاندنا پاشایه تیئ
دناقبه راسالین (۱۹۲۵ - ۱۹۵۸).
۲. قۇناغا دامه زراندنا سیسته می کوماری ههتا رۇخاندنا حکومه تا عه بدولکه ریم
قاسم ل (۱۹۵۸ - ۱۹۶۳).
۳. قۇناغا حوکمی پاسه وانیت نه ته وه یین به عسی ههتا کوده تایا جارا دووی یا
به عسیان (۱۹۶۳ - ۱۹۶۸).
۴. قۇناغا چه سپاندنا ده سه لاتا حیزبا به عسی ههتا ههلبوونا شه ری خوینا وی
(ئیران - عیراق)، دناقبه راسالین (۱۹۶۸ - ۱۹۸۰).
۵. قۇناغا پیاده کرنا جینۆسایدی دژی کوردان ژ لایئ به عسیانقه تا کو راپه رینا
جه ماوهریا کوردستانی ل سالآ (۱۹۹۱)، دناقبه راسالین (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱).
۶. قۇناغا پشتی سهرهلدانئ دناقبه را سالین (۱۹۹۱ - ۲۰۰۰) کو پشکه کا ناخا
کوردستانی ل بن دهسته لاتا رژیم به عسی مابوو.
۷. قۇناغا پشتی رۇخاندنا رژیم به عسی ل ده قهرین فه قه تیای ل سالآ (۲۰۰۳) ههتا
نهؤ کو کیشه یه کا زۆر ل سهره. دناقبه را کورد و دهسته لاتا نافه ندی ل به غدا ژ
لایه کی و ئاکنجی ی کورد و گرۆپین تیروورستان ژ لایه کی ديقه، کو گه ف ل گیان
و سامانی وه لاتیی کوردین ئاکنجی ل ده قهرین (سه عدی و جه له ولا و
قه رته په و شنگال و رۇژئا فا که رکوک دکر ژبو زۆری ده ریئخستنا وان ژ جهی
وان بو ده قهرین ل بن دهسته لاتا حکومه تا هه ریما کوردستانی.

قۇناغا ئىككى: (۱۹۲۵ - ۱۹۵۸)

ئەف قۇناغە سەر دەمى پاشايەتلى ھەمىي قەدگىرىت، ب تايىبەتى ل وى دەمى يى
كو ويلايەتا مويسىل ب عىراقى قە ھاتىيە گرېدان ل (۱۶ى كانىنا دووى ۱۹۲۵) ب
سەردەمەكى نە ئارام دەيتە دانان، كو سىستەمى حكومرانىي و بارى ئاسايشا
گشتى و كارگىرى ل عىراقى، گەلەك يا سەرەتايى و بى پلان بوو. كرىارا عەرەب
كرن و راگواستن ئاگنجىيا ۋەك پىدقەيەكا نەتەۋە پەرست رزىمىن عىراقى بى
بەرنامەريزى و ھىدى بوو. ژلايى جوگرافى ژى قە رووبەرەكى كىم قەگرتىە.

ل ساللا ۱۹۳۲ و چارچوقى سىلسەتا نەراستەوخو يا عەرەب كرنى برىارا ژمارە (۵۰) يا
تايىبەت ب رىكخستنا مافى زەوى زار ھاتە دەرئىخستن. كو ل ساللا ۱۹۳۸ ھاتىيە
گوھورپىن بو ياسايا ژمارە (۲۹). دقى ياسايدا مافى مولكدارىي ب فەرمى ھاتە دان
بو وان ھۆز و بنەمالىن ئاگنجىيى ل وان زەفیان ئەوین ل سەر دژيان. ل دويف قى
ياسايى مولكدارى و تابوكرنا زەفيين چاندنى يىن كوردا قەگرت، ب تايىبەتى
دەفەرپىن ژىرى يا رۇژنافا يا كەرکووكى و دەشتا قەراج و كەندىناۋە و گوپىرە و
زىمار. لدويف راپورتەكا ۋەزارەتا كاروبارىن كۆمەلایەتى يا عىراقى ئەوا ل رۇژا
(۱۱/۵/۱۹۵۸) ئىدەرچووى.

دىاربوو كو دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷ - ۱۹۵۷)، لىوایا كەرکووكى (۲۸۰۰۰) كەس و لىوایا
مويسلى (۱۷۰۰۰) كەس بو ھاتنە رەوانەكرن، كو بارا پتر وان ژ لىوایا عەمارە
ھاتبوون. پرۇژى ھەۋىجە كو ل ساللا (۱۹۶۳) ئىدەستپىكر و ۱۹۴۰ ئى تەمام بوو. ب
تەمام بوونا قى پرۇژەى چەندىن ھزار مالىن عەرەبىن كوچەر ئىنانە وئ دەفەرئى.

ب پاناتیا وان زەهفیڤ پەرۆژەى مفا ژى ھاتە وەرگرتن بۆ ئاکنجى بوونى. ھژمارا وان یىن ل قى دەفەرئ ھاتینە ئاکنجى کرن، ل دویف ئامارا (۱۹۵۷) گە ھەشتە (۲۷۷۰۵) کەسان ل (۲۲۸) گوندین نوی. ھەر ب وی شیوەى سالā ۱۹۵۱ ل پەرۆژى مەخمور ل (۵۰ - ۱۰۰ دونم) زەفى ل سەر (۷۰) خیزانین عەرەبى ھاتە بەلافکر. ئاکنجى کرنا ھۆز و عەشیرەتین گوچەرین عەرەب ل دەفەرین کوردان ب زۆرى ئەو دەفەر قەگرتیە کو سنوورین گە ھەشتە ئیک دنین دناقبەرا کوردستان و ویلايەتا بەغدا، بەرەف کویراتیا ئاخا کوردستانى. ھەر ژ مەندەلى و خانەقین بۆ دووز و ژیریا کەرکووکى و ژیریا مەخمورئ ھەتا دگەھیتە شنگالى. بى گومان ئاکنجى کرنا ھۆز و عەشیرەتین عەرەب ل دەفەرین کوردان دا بواری دیموگرافى یا ئاکنجیان ژ لایى پیکھاتى نەتەوھى ب شیوەکى بەرچاف گوھورپە، ژبلى قى چەندى ژبەر دامەزراندنا پیشەسازیا گازى یا کومپانیا نەفتا عیراقى، ل باژیرى کەرکووکى چەندین گوھۆرینین دیموگرافى و نەتەوھى ب سەر قى دەفەرئ ھاتە کرن. چونكى وان کومپانیا ھژمارەکا زۆرا کریکارین عەرەب ژ پاریزگەھین دى ئینانە پاریزگەھا کەرکووکى و ئاکنجى کرن. چەندین تاخین نوی ل باژیرى کەرکووکى دروست کرن وەك تاخى (عەرەفە) (کەرکووکا نوی).

قۇناغا دووی: (۱۹۵۸ - ۱۹۶۳)

ئەف قۇناغە ل وی دەمى دەستپیکر، دەمى رژیما پاشایەتى ل ۱۴ تیرمەھا ۱۹۵۸ ژناف چوو، بۆ جارا ئیکى سیستەمى کۆمارى ل عیراقى ھاتە راگەھاندن، ھەرچەندە ئەفئ شورەشى ل دەستپیکى بارا پتريا خەلکى عیراقى دگەلدا بوون ھولویستى

عەبدولكەرىم قاسمى بەرامبەرى كوردایى ئەرىنى بوو، بانگەوازا سەرکردىن كوردا ئەوین دوور ئیخستى کر بو عىراقى ب تایبەتى بارزانى. (ل ۱۰/۶/۱۹۵۸)، مستەفا بارزانى ژ لایى عەبدولكەرىم قاسمى ب گەرمى پیشوازی لى ھاتە کرن، ل بەرامبەر وی دا مستەفا بارزانى ب تمامی شیانیخ و پارتا خو بو شۆرەشا ۱۴ تیرمەھى دەرپرى. ب تایبەتى کو دستورى بەروەخت یى کۆمارا عىراقى ل ماددى سییدا ئامازە ب وئ دکەت کورد و عەرەب ل وی نیشتیمانى کو نافی وی عىراق ھەف پشکن. لى درۆژین پاشتردا ھاتە دیارکرن ھەلوپستى نەگوروى رژىما سیاسى ل عىراقى بەرامبەرى کیشا کوردی ھەر ئەو سیاسەت بوو ئەوا کو بەرى ب ریکا عەرەباکرن و راگواستنا ئاکنجیین کوردان د ھاتە پەیرەوکرن. پشتى سەرکەفتنا شۆرەشى ب دەمەکى کورت (زەعیم نازم تەبەقچەلى) وەك سەرکردى سەرپەرشتیا ھیزا سوپای عىراقى ل باکوورى دکر. دقى ماویدا رولەکى بەرچاف د دیت ژبو عەرەب کرنا دەقەرین کوردان، ب تایبەتى ل باژیرى کەرکووکى. سەبارەت ب ماددى سییى یى دستورى بەروەختى عىراقى

دان پیدانى ب مافى کوردان دکەت، ب تەمامى پشت گوھ ھافیتن، ئەقە زیدەبارى وئ چەندى کو ھەر برگا دووى ژوى دستورى ب تەمامى دژى ماددى سیییه، کو دبیزیت (عىراق پارچەکە ژ میللەتى عەرەبى). ژ دریزە پیدانا سیاسەتا ب عەرەبکرنا دەقەریت کوردی، دەسھەلاتدارین عىراقى دەست ب بەلاقکرنا زەفیا ل سەر عەشیرەتیت کوچەریت عەرەبى کر، ب تایبەتى ئاکنجیکرنا ھژمارەکا زۆر ژ ھۆزیت کوچەریت عەرەب ل دەقەرا جەزیرى.

ل ساڵا (۱۹۶۰) ئى ناحيا رەبىعە ھاتە دروست كرن و (۱۶) ئافاھى بۆ عەرەبان ھاتنە
فەكرن. ل تەلەعفەر (۱۲) و ل شەنگال (۱۵)، ل ناحىيە عەتبە (۸) ئافاھى بۆ عەرەبان
ھاتنە فەكرن. جەھى ئامازەپىدانىيە ھەر دقئ قۇنا غىدا چەند گوھورپىنئ
كارگىرى ل سەر چەند دەفەرئىن پتريا وان كورد ھاتنە كرن، كوب مەرەما شىلىكرنا
دىموگرافيا باژىرئ كوردى بوو.

ل ساڵا (۱۹۶۲) قەزا حەويجە ھاتە پىك ئىنان، ژ روپى ھەفكىشا دىموگرافىي (۰.۱۷) ژ
ئاكنجىيىن پارىزگەھا كەركووكى پىك دئىنئ، كو پتريا ئاكنجىيىن وئ قەزايى
ھۆزئ عەرەب بوون. ئەوئىن بەرى ھنگى ل وئ دەفەرئ ھاتىنە ئاكنجى كرن.

قۇناغا سىيى: (۱۹۶۳ - ۱۹۶۸)

ئەف قۇناغە پشتى كودەتا پاسەوانئ نەتەوھىي ب سەرروكاتيا (عەبدولسەلام
عارف) ل (۸) ئى شواتا (۱۹۶۳) ل دژى عەبدولكەرەيم قاسم ھاتە ئەنجامدان. ئەفئ
دەسەلاتئ ھەر ژ دەسپىكى دەست ب سەرداگرنا دەسەلاتئ كر، چ پرۆژئ
ئەرىنى نەبوون بۆ چارەسەركنا ئاشتىانە بۆ كىشا كوردى ل عىراقئ. دقئ
سەردەمىدا عەبدولسەلام محەمەد عارف كەفتە (پەيرەوكرنا) سىياسەتا ئىكەتيا
عەرەبى (الوحدة العربية) كو ھىفئىنى بىروبوچونئ رەگەز پەرسا نەتەوھىي
بوو، ب پىك ئىنانا پارتەكا نوى ھەمى عىراقئ فەدگرىت ب نافئ ئىكەتيا
سوشىالستا عەرەبى (الاتحاد العربي الاشتراكي). يا ژ ھەمى سەير تر داخووا
(پارتى دىموكراتى كوردستان) ھاتە كرن كو دچارچوقئ فئ پارتا نويدا خۆ ب
بگونجىنئ.

د قۇناغىدا پىرسەكا سىياسى يا زۆر گرنگ ھاتە گۆرئ، كو پەيوەندى ب پىروسا ب
 عەرەبىكرى قەبىو، ئەوژى كوما را ئىكگرتى يا عەرەبى بوو (الجمهورية العربية
 المتحدة)، ھەرسى وولاتىن مسر و سوريا و عىراق ب خۇقە گرت. دەسھەلاتدارىن
 عىراقى ب وى رەنگى سەھدكرە كوردا ھەك ئاستەنگەكا سەرەكى بەرامبەر قى
 ئىكگرتى. كوردان زى ژلايى خۇقە ئەف پىرۆژە ب مەترسىيەكا مەزن بۇ سەر
 ناسناما نەتەوھى يا خۇ دزانى، چونكى ل دەمى دروست كرنا قى دەولەتى
 رەگەزنامە (الجنسيات) ل ھەرسى وولاتا ھاتە گوھوپىن، بۇ رەگەزناما عەرەبى.
 بۇ نموونە ھاوولاتىي عىراقى، كو ھەلگى رەگەز ناما عىراقىيە، وى دەمى دقيا ب
 گوھوپىت بۇ رەگەزناما عەرەبى نە ژ دوير نە ژۇ نيزىك چ تايبەتمەندىا گەلى
 كورد بەرچاڧ نەھاتە ھەرگرتن، چ ژلايى جوداھيا نەتەوھى يان جوگرافىقە ل
 گولانا (۱۹۶۳) دان و ستاندىن دناقبەرا كوردان و حكومەتا عىراقى گەھشتە (رېكەكا
 گرتى).

ھەر ل خىزىرانا وئ سالىدا جكومەتى دەست ب ھىرشا سەربازى كر بۇ باژىر و
 گوندىن كوردستانى. بۇ نموونە ل باژىرى سلىمانىي قەسەبخانەيەك ئەنجامدا كو
 (۲۸۰) دوو سەد و ھەشتى كەسىن مەدەنى بى گەنھ گوللە بارانكرن. ل (۹)ى
 تىرمەھا (۱۹۶۳) ل باژىرى كويى (۲۰) بىست كەس، پىشتى ھاتىنە گرېدان ب
 ستوپىت سەر جادان گوللە بارانكرن. حكومەت ل وى سەردەمى كەفتنە
 پەيرەوكرنا جىنۇسايدكرنا گەلى كورد، ب دەرىخستن و راگواستنا گوندىن كوردى
 و ئاكنجىركنا ھىمارەكا زۇرا ھۆزىن كوچەرېن عەرەب ل جەي وان، ب تايبەتى ل

پاریزگه‌ها که رکوک و هه‌ولێری. بۆ نموونه ب تنی ل پاریزگه‌ها هه‌ولێری (٢٧) گوند ب زۆری هاتنه چولکرن، ب به‌هانا پاراستنا بیرین گازی یین ده‌قه‌ری و ئاکنجیکرنا عه‌ره‌بان ل جهی وان و پرچه‌ک کرنا وان و هاریکاریکرنا وان یا دارایی. رژیما عیراقی ده‌ست په‌یره‌وکرنا سیاسه‌تا ب عه‌ره‌بکرن و راگواستنێ کر ب:

١. وێرانکرنا وان گوندین باژیری که رکوکۆ بوون، ب تایبه‌تی ئه‌وین نی‌زیک بیرین گازی، کو (١٣) گوندبوون، وه‌ک (شۆنه‌گولی، یاروه‌لی، په‌نجا عه‌لی، وه‌لی پاشا، قزل قایه، چیمه‌نی گه‌وره و چیمه‌نی بچوک، جه‌وه‌ل بۆر، هه‌نجیره، قوتان، قوشقانه، شۆراو و یا جوان).

٢. راگواستنا هه‌می کوردین ناحیا دهبز، پشتی هنگی نافێ وی گوهوری بۆ (دبس) و ئینانا عه‌شیره‌تین کو چه‌رین (حیددی) و ئاکنجیکرنا وان، ل گوندین (قه‌ره‌ده‌ره، عه‌مشه، قه‌لا عه‌ره‌به‌ت، کتکه .... هتد).

٣. ده‌رکرنا کرێکاری کورد ژ کۆمپانیا نه‌فتا که رکوکۆ.

٤. گوهورینا نافین نافه‌ندی خاندنی و جهین گشتی ژ نافین کوردی بۆ نافین عه‌ره‌بی.

ده‌قه‌راشنگال زی ژ فان تاوانا بی بار نه‌بوو، ل سال ١٩٦٤ رۆیبری هی‌رشه‌کا درپدانه یا دژوار یا عه‌ره‌ب کرن و ده‌رئێخستن بوو. بۆ نموونه (١٣٢) گوندین ده‌قه‌ری ب به‌رقی هی‌رشا قه‌گواسته‌نی که‌فتن و ئاکنجیین وی ل (١١) ئوردگایین ب زۆری کۆمکرن، کو ب نافین عه‌ره‌بی هاتنه ناف کرن، ژ وان (الاندلس، القحطانیة، العروبة، القادسیة، الولید، العدنانية ... هتد).

قۇناغا چواری: (۱۹۶۸ - ۱۹۸۰)

ئەف قۇناغا ب توندترین و شۆفینیتیرین قۇناغا بزاڤا نەتەوا پەرئستا عەرەبی دانا. ھزرا دەسھەلاتین عیراقی و ئەو بوو کو کیشا کوردی دئ ب بنبکرنا کوردا چارەسەر بیت، لەورا سیاسەتا عەرەبکرنی و راگواستنی ل میژوویا سیاسیا عیراقی دچیتە قۇناغا جودادا ھەتا ئەندازەیکە زۆر شیوازین بەعسی ب جورین رەفتارکرنی دگەل گەلین بن دەستی وان دا، لدویف تەکنیکی و شیوازین نازییان دچوو. بۆ نموونە دماددی ھەفتی دا، ل کونگرئ ئیکی یی دامەزراندنا حزباً بەعسی ھاتیە پەسەندکرن، (کوردستان بەشەکە ژ نیشتیمانی عەرەبی). ئەف قۇناغا حزباً بەعسی دپندانەتر ژ قۇناغین بەری دەیتە دانان، ژ گوشتن و سوتاندن، و ویران کرنا گوندین کوردستانی، بۆ نموونە ل ۱۹/تەباخ/۱۹۶۹) ھیرشا سوپایی عیراقی سەر ھەردوو گوندین (دەکا) و (خورست)، کو دکەفنه باکورئ رۆژھەلاتا باژیرئ مویسل ل دەفەرا ئاکرئ، بوو ئەگەرئ سوتاندنا ھەردوو گوندان و ئاگر بەردا (۶۷) ژن و زارۆک و پیرا، د شکەفتەکیدا ل نیزیکی گوندی وان خو قەشارتبوو ل ۱۶/۹/۱۹۶۹.

ھیرشا بۆ سەر کوندی (صوریان) ل سیگوشا سنووری (عیراقی - تورکی - سوریا)، (۶۰) کەس ژ ئاکنجیین وی یین سقیل ھاتنە گوللە بارانکرن.

گوللە بارانکرنە (٦٠) کەسان ژ نالی گوندی (صوریا)

هەر چه‌نده هه‌یفا ئاداری سالا (١٩٧٠) رێکه‌فتناما ئاداری دناقبه‌را بزاڤا کوردی و حکومه‌تا عیراقی هاته ئیمزاکرن کو دان پیدان بوو ب مافی ئوتۆنۆمی بۆ گه‌لی کوردا ل هه‌ریما کوردستانی. به‌لی ژ به‌ر راگه‌هاندنا یاسایا ئوتۆنۆمی ژماره (٣) ١٩٧٤، حکومه‌تی به‌ز ده‌ست بجه‌ ئینانا سیاسه‌تا عه‌ره‌بکرن و راگواستنا ئاکنجییێن ده‌قه‌رێن که‌رکووک، خانه‌قین، ژمار، سنگال، شیخان کر، ل سالا (١٩٧١ - ١٩٧٢) پتر ژ (٤٠٠٠٠) هزار کوردین فه‌یلی ناسناما وه‌لاتیبوونی یا عیراقی ژێ هاته ستاندن و ره‌وانه‌ی سنوورین ئیرانی کرن ئەف ژمارا کوردین ده‌رئێخستی هه‌تا دوماهی یا (١٩٨٠) گه‌هسته‌ نزیکي (٢١٥٠٠٠) دووسه‌د و پاژه‌ده هزار که‌س. لدویف ئامارین خاچا سۆرا تیف ده‌وله‌تی دبنه‌ نیزیکی (٤٠٠٠٠٠) چار سه‌د هزار وه‌لاتی ل سالا (١٩٧٣)

ھەوا گرتن و ٲاھیلانا کوردین ئیزدی ل دەفەرا شنگال دەستپیکر، ژبو ھندی کو وان
 نەچار بکەن واری خۆ چول بکەن و بەرەف دەفەرین دی یین کورد لی ئاکنجی
 مشەخت بن. و بەردەوامبوون ل سەر قی سیاسەتی دەفەرین ئاکری و شیخان زی
 فەگرتن. ھەروەسا حکومەتا عیراقي ب وی چەندی نەراوستیاھ ل ریکەفتی
 (۱۹۷۴/۴/۲۴) ھیرشەکا ئاسمانی یا درندانە کرە سەر باژیری قەلادزی ۱۶۳ سەد و
 شپست و سی کەسا گیانی خۆ ژ دەستدا و (۲۵۰) دوو سەد و پینجی ھاولاتی بریندار
 بوون، کو ژمارەکا گەلەك ژ وان خویندکارین زانکویا سلیمانی تیدا بوون. و
 زانکویا زی ب تەمامی کافل ویران کر. ھەر ل قی دەمیدا ل سنووری باژیری
 کەرکووکي چەندی تاخین نوی بو ئاکنجیکرنا خیزانین عەرەبین زقري
 دروستکرن. ل دەمی چەند سالادا (۱۹) نوزدە تاخین عەرەب لی ئاکنجی دروست
 کرن. ھەژی گوتنی یە ھەر چارچوقی عەرەب کرنا دەفەرین کوردی. بەعسیا
 دەست ب ھەوەکا بەرفرەھ یا ناف گوھورینا باژیر و باژیرکین کوردا کر بو نموونە
 (شارەبان: مقدادیة، قرەھەنجیرە: الربیع، سەرگەران: القدس ... ھتد.

دهرئێخستنا کوردا ژ واری باب و بایرا

پشتی رێکهفتنما جهزائیر و شکهستنا شوڤشا ئهیلولی، دهستی حکومهتا عیراقی یی قهکری بوو، بۆ پتر بجه ئینانا سیاسهتا عهرهبی کرن و راگواستنا کوردان، بهلی قی جارێ لدویف نهخشهیهکی پلان بۆ هاتبوو دارێژتن و هاته ئههجامدان، نه بتنی وان دهقهڕین فرهنهتهوه، بهلکی قی جارێ ژ دهقهڕین کورد ئاکنجی قهگرتن، راگواستن بۆ هندهك جهین دیارکری، کو بهعسیا ب ناف کربوون (کوندی ههقچهرخ)، بهلی ب راستی ئوردگاین ب زۆری بوون. و ژبلی وان ژمارین مهزنین کورد، کو بۆ دهقهڕین باشووری عیراقی هاتینه راگواستن ب تایبهتی ههردوو باژێڕین (ناصریه و دیوانیه) سالآ ١٩٧٥ پتر ژ (٢٠٠ هزار) کورد ل کوردستانی بهرهف دهقهڕین باشووری عیراقی راگواستن ... ل ههیشا یازدی ١٩٧٥ کۆمهلا گهلین هیڤرش لیڤری ل ئهلمانیا - گویتنگن، دگهل کۆمهلا مافین مروؤفی ل هولهندا، راگههاند ژمارا راگواستنا گههشته (٢٠٠٠٠٠) هزار کهسا و سهده و شازده گوند هاتنه وێرانکرن.

(۲۵۰۰۰) بیست و پینج هزار کوردین ئیزدی ژ شنگالی هاتنه راگواستن. ئەف هەوا راگواستنی دئ بەردهوام بیت، ب جوهرکی هەتا دەستیپکا سالآ ۱۹۷۹ ژمارا کوردین راگواستی گەهشتە (۷۰۰۰۰) هزار کەسا، کو ژ (۱۲۲۲) گوند بەرفی پیلئ کەفتن.

شیوازین راگواستنا کورد پشتی ریکەفتناما جهزائیر ب فی شیوهی بوو:

۱. راگواستنا ئاکنجیپن وان دەفهران ب جەهکی ستراتیجی یی بەرمفانیکرنا عیراقی دهاته دان.
۲. راگواستنا دەفهرین نهفتی.
۳. راگواستنا دەفهرین سنووری.

ئیک: راگواستنا ئاکنجیپن دەفهرین ستراتیجی یپن بەرمفانیکرنا عیراقی.

ئەو دەفەر و رپورپبارن کو سوپایی دەولهتا عیراقی د هیرشا سەربازی دا بو گرتنا ئارمانجەکا ستراتیجی گرتە بەر، وەکو گوندین قەزایپن خانەقین و مەندەلی پارێزگەها دیالە، (قەزا بەدرە ل واست) قەزا شیخان و تلکیف و تلەعفەر و شنگال پارێزگەها موپسل و پشکەک ژ قەزایپن زاخو و سیمیل ل پارێزگەها دھوکی و پشکەک ژ قەزا دوز ل پارێزگەها کەرکوکی.

دوو: راگواستنا دەفهرین نهفتی.

ئاشکەرایەکو نهفت مادهکی ستراتیجیپه گرنگیهکا جیوپولهتیکی ههیه د ئابووری دەولهتاندا و کوردستانی ژێ گرنیتیا هەبوونا برهیی زۆرا نهفتی مسوگەرکین

لهورا هندئ ههوا عه ره بکرنئ و راگواستنا ب زوړی ئاکنجیښن فان دهقهران شه گرت
کوب نهفتئ دهوله مهندن نهو دهقهر ژى نهقه نه:

۱. نافه ندا قهزا که رکوک و قهزا دوبر ل پاريزگه ها که رکوکى.

۲. قهزا کوپه ل پاريزگه ها هه وليرئ.

سى: راگهواستنا دهقهرين سنوورى:

لدويډ ريکهفتنما جه زائير سالا (۱۹۷۵)، دهرفته کا باش بوو بو دهسهلاتدارين
به عسى، دانه خش و پلانين خو ل کوردستانى بجه بينن، لهورا بله ز کهفته
راگواستنا ئاکنجیښن دهقهرين سنوورين (عيراق - ئيران) و (عيراق - تورکيا) و
(عيراق - سوريا)، ب کويراتيا (۱۰ - ۲۰ کم) ب نافئ پشتينا نه منى قه بو ئوردگايين
ب زوړى، دناقبه را ساليين (۱۹۷۵ - ۱۹۷۸) دا ب دههان هزارا خيزانين کورد ل
ئوردیگايان کو مکرن و هه مى گوند و گونديين ل سهر سنوورى دگه ل ئاخى
راسته کړن. نهو دهقهر ژى نهقه بوون:-

۱. قهزايين چومان، رهواندوژ، زيبار (ميړگه سوور) ل پاريزگه ها هه ولير.

۲. هه ردو و قهزا ئاميدى و زاخو ل پاريزگه ها دهوکى.

۳. قهزايين قه لادزئ، رانيا، شاربازير، شاره زوو، و هه مى گونديين سنوورى

دناقبه را (عيراق - و ئيراني) ل پاريزگه ها سليمانى.

هه رب چارچوقئ سياسه تا عه ره ب کرنئ، حکومه تا به عسى نافئ پاريزگه ها
که رکوکى گوهورى بو پاريزگه ها (تأميم)، و دووباره نه خشى کارگيرى يى
پاريزگه هئ دارشته قه. لدويډ نفيسارا سهروکاتيا کو مارئ عيراقئ ژماره (۴۱) ل

۱۹۷۶/۱/۲۹، ھەر چار قەزايپىن (چەمچەمال، كفىرى، توزخورماتو، كەلار). ل
پارىزگەھا كەركووكى دامالين و ب پارىزگەھىن (سلىمانىي - دىالە - سەلاحەدىن)
قە گرېدان. ئارمانج ژى كىمكرنا رىژا كوردا بوو پارىزگەھا كەركووكى.

قۇناغا پىنجى: (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱)

گەلەك شىيانىن لوجىستى و ئابوورى و ستراتىجى تەرخان كرن، بۇ بەرفرەھ كرنا
سىياسەتتا ەرهەكرن و راگواستن و ژېبرنا ناسناما كوردى ژ دەقەرېن كوردى ل نىشا
دوئ يا قى قۇناغى دكەفتە دمەستىر رەوشدا، كو تىدا نويتىر تەكنىك و
شىوازى سەربازى و بەرفرەھترىن پلان بۇ ژېبرن و ژناقبرنا ەهەبوونا مللىتى كورد
ل كوردستانى. قۇناغا ەرهەكرنى و راگواستن گۇھورې ژ شىوازى وئى كەقن بۇ
شىوازى نوئ. ئەوژى قۇناغا (جىنۇساید بوو) و دقۇ قۇناغىدا ترسناك و توندترىن
تەكنولۇجىيا سەربازى و ياقەدەغەكرى بكارئىنا بۇ قىكرنا كوردان و ئەوژى
بكارئىنانا چەك كىمىياوى بوو لىدانى باژىرى ەلەبچە سال (۱۹۸۸). ل ئەيلولا
(۱۹۸۰) شەرى خويناوى دناقبەرا (ئىران و عىراقى) دەستپىكر ژمارەكا ئىكجار زۇر
ژ ەردوو لا بوونە قوربانىن ئەقى شەرى خويناوى و ەردوو وەلات توشى زىيانىن
ماددى يىن مەزن بوون. دقۇ شەرىدا كرىارا ەرهەكرن و راگواستنا ئاكنجىان مە
زنتربوو، ب شىوەكى بەرفرەھ ئەف دەقەرە قەگرتن:

۱. ل پارىزگەھا سلىمانىي قەزا پىنجوئ و باژىركى بيارە و باژىركى

سىوہىلو ئوردگايى ئالپارىز و گوندىن دەوروبەر.

۲. ل پارىزگەھا ەهولئىر قەزا چۇمان و گوند و باژىرىن وى.

پشتی وئ رژیما عیراقی سنوورئ (عیراق - ئیران - تورکیا) و (عیراق - سوریا) ب بهانہ یا پشتیا نہ منی چول کرن و راگواستن، راگواستن ہندی ویشہ تر بہر فرہہ تربوو، ب جوڑہ کی د سائین ہشتاندا ب کویراتیا (۴۰) کم دہقہرین کوردی راگواستن و ئاکنجیئن وان ل کوہمہ لہکا ئوردگایئ ب زور کوہمکرن، پشتی تاوانا مہزنا نہ نفال دہستپیگر۔ ہەر ل دہمئ شہرئ ہشت سالی (عیراق - ئیران) کریارا راگواستن و خرکنا کوردین فہیلی ل بہ غدا و روژہ لاتا بہ غدا دہستپیگر، نیزیکی نیف ملیون کوردین فہیلی بؤ سہر سنوورین (عیراق و ئیران) فہ گواہستن، ب ہیجہتا ہندی کو ئیرانی نہ (التبعية الإيرانية)۔

سال ۱۹۸۳ ژ ټول فه کرنا شکه ستنا سه ربازی نه و ا بسه ری پ ژیمی هاتی د به رو کین شه ری لسه ده ستی سوپایی ئیرانی ل به رو کی شه ری ل حاجی عومر ان کو بو بوویه نه گه ری ژ ده ست دانا فی ده قه ری. له و را رابوون ب لیدانا بار زانیان، ل ئورد گایین قو شته په، به حر کی، حمرین، دینا ژمارا بار زانیین بهر نه فی هی رشی که فتین نیز کی (۸۰۰۰) که س بوون، هه می نی رینه و ژیی وان ژ (۱۵) سال پیه ل بوو. سه دام حسین ده ر بار هی چاره نفیسی بار زانیان چ گو مان نه هی لاینه کو د ساخن ده می گو تی (ل نه وان خیانه ت ل په یمانی کر، له و را مه زی گه هانده سزایه کی توند و د ژ وارا بو دوزه خی (الجحیم) هنارت).

تاییه تمه ندیا هیرشین دناقبه را سالیین (۱۹۸۷ - ۱۹۸۹) بۆ سه ر دهقه رین کورد لی ئاکنجی ژلای سوپایی به عسقه :

۱. کوشتن و ژناقبرن ب کۆم و بی سه ر و شوین کرنا دههان هزارا کهسین مه دهنی، کو ژمارهیه کا زۆر ژن و زارۆک و پیر بوون و هندهک جارا ب ته مامی ئاکنجیین چه ند گونده کا پیکشه بوو.
۲. ب کارئینانا چه کی کیمیاوی دژی باژیرئ حه له بچه و دههان گوندین کورد لی ئاکنجی.
۳. ویرانکرنا نیژیکی (۵۰۰) گوندان، کو ل به لگه نامین حکومه تیدا ناڤی وان هاتی یه، (سوتاینه، تیکداینه، راست کرینه).
۴. خرابکرنا مزگه فتا و قوتابخانا و نوخۆشخانا و کانئ و ژیده رین ئاڤی و هه ر چی ده زگه هین گشتی بوون ل قان ده قه ران.
۵. تالان کرنا سه روسامانی وه لاتیین کورد ژ لای سوپا و جاشین کورد ئه وین سه رب حوکمه تیقه.
۶. دهسته سه رکرنا و زیندانکرنا هزاران ئافره ت و زارۆک و پیر، بۆ چه ند هه یفا ل بارودۆخه کی ئیکجار نه خو ش و دژوار ب به هانه یا هندئ کو نه یارین حکومه تییه. ژمارهیه کا گه له ک ژ ب ئه گه ری به ر خودانی و نه خو شی، ل گرتیخانان گیانی خو ژ ده ست دان.
۷. قه گوه ستنا سه دان هزار ژ ئاکنجیین گوندان، پشتی ویرانکرنا گوندین وان، بۆ ده قه رین دی دویر ژ وا جهین وان.

تیکدانا بنه ما و ژێرخانا ئابووریا گوندین کوردستانی:

ل (۱۹۸۷/۳/۲۹) ب بریاره‌کا سه‌رکردایه‌تی، حوکمی بی سنور دا (عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید)، پشتی وه‌رگرتنا ئه‌فی ده‌سه‌لاتی، ده‌ست ب سیاسه‌ته‌کا ترسناک و ژناقبرنا به‌رفره‌که‌ر دژی ته‌فاهیا ئاکنجیین گوندین کوردستانی. ب فه‌رمانه‌کی ل خزه‌یرانا ۱۹۸۷، هه‌می ده‌قه‌رین ئاکنجیین گوندا کر نه‌ ده‌قه‌ره‌کا قه‌ده‌غه‌کری و فه‌رماندا بوئ کو هه‌ر که‌سه‌کی ل قان ده‌قه‌رادا به‌یته‌گرتن بی پرسیارکرن، ئه‌وین ژیی وان نافه‌ه‌را (۱۵ - ۷۰) سالا به‌ینه‌سی‌داره‌دان. له‌ورا ژبه‌ر ترسا چه‌سپاندنا سزایین ئه‌فی بریارئ خه‌لکه‌کی زۆر گوندین خو چولکرن و به‌ره‌ف باژیر و باژیرکان مشه‌ختبوون.

قوناغا شه‌شی: (۱۹۹۱ - ۲۰۰۰)

ئه‌ف قوناغی پشتی داگیرکرن کویتی ژ لایئ رژیما به‌عسیقه‌ ده‌ستپێدکه‌ت. هه‌فکیشا هه‌ریمی و نیف ده‌وله‌تی به‌رامبه‌ر عیراقی هاته‌ گوهورپن و جیهان که‌فته‌ دره‌وشه‌کا تایبه‌تمه‌ندا. ل رۆژا (۱۹۹۱/۱/۱۷) هه‌فه‌یه‌مانان د کریاره‌کا سه‌ربازیدا ب نافئ باروفا بیابانی گورزه‌کی مه‌زن داوه‌شاند ه رژیما عیراقی. عیراق ب شکه‌سته‌کا مه‌زن ژوی شه‌ری ده‌رکه‌فت. به‌عسی ل نافخو لاوازه‌بوون، هه‌ر ژبه‌ر وی گه‌لین عیراقی ب عه‌ره‌ب و کوردقه‌ ده‌ست ب سه‌ره‌لدانی کر، دقئ سه‌ره‌لدانییدا راپه‌رینی چهنده‌ها باژیر ل کوردستان و باشووری عیراقی هاته‌ن ئازادکرن. سه‌ره‌لدانا مه‌زنا به‌ه‌را سالا ۱۹۹۱ز و مشه‌ختبوونا ملیونی ل هه‌مان سالد، ده‌رفه‌ته‌کا گونجای بو کوردا په‌یداگر دا ب رژدی بو ده‌ستفه‌ئینانا مافین خو کاربکه‌ن،

چونکی ئەف سەرهلدانە دیرووکی هەمی ئەو دەفەر ژێ فەگرتن، کو به عسی ئەو دههان سال بوون مژیلێ نه هیلانا مۆرا نه ته وهیی یی کوردان بوون.

مشه ختبیونا کوردان ل سالآ ١٩٩١ز

ل گولانا وئ سالییدا کورد چوونه دناف دانوستاندن دنا دگهل حکومهتا عیراقی، ب مەرهما ب دەستفەئینان و چه سپاندنا مافین خو ل عیراقی، به لی ئەو دانوستاندن هەر زوی راوهستان، ژ بهر وئ حکومهتا ئەوی دهمی یا عیراقی چ جارا ب داخوایین کوردا رازی نه بوو کو ئیک ژ وانا (فەگه راندنا دەر به دهرین که رکووکی بۆ واری وان)، پروسا عەرهب کرنی و راگواستنن کو حکومهتا عیراقی بهری هینگی دهستپیکر بوو، ل سالآ ١٩٩١ به رفهره تر و مهتر سیدار تر بوو ب تایبهتی بۆ تیکدانا باری ئیتوگرافی

و نه ته وهی ی پاریزگه ها که رکووکئ و باژیرین دی یین ل بن دهسه لاتا رژیما به عسی هه تا که فتننا رژیمی ل (۲۰۰۳/۴/۹).

داخوازین دهقهرین قه قه تیای بۆ بجه ئینانا مادی (۱۴۰) یی دهستوری نویی عیراقی.

هه ر چه نده پشتی که فتننا رژیما به عسی چاره نقیسی دهقهرین قه قه تیای ب مادی (۱۴۰) یی دستوری نویی عیراقی هاته گریدان، کو ل دویف ئه قی ماوی قیابا هه تا دو ماهیا سالآ (۲۰۰۷ز) کیشا پاقر کرنا ره گه زی ل وان دهقهره هاتبا چاره سه رکر و چاره نقیسی وان هاتبا دیار کر و کو یان بچه سهر سنوری حکومه تا هه رژیما کورستانی یان دگهل دهسه لاتا نافه ند بمینه قه. به لی هه تا کو نه و نه هاتیه بجه ئینان و ئه و به ندین دستوری زی دمسوگه رنینن ل به رده م هی زین تونده روین عه ره بی هه تا کو بجه به ییت.

قوناغا هفتی: قوناغا پشتی پڑیمی ههتا نهو:

قوناغا پشتی كهفتنا به عسی ل دهقهرین قهقهتیایی، ل سالا (۲۰۰۳ ههتا نهو)، كو كیشهكا زۆر ل سهره، دناقههرا كورد و دهسهلاتا نافهندی ل بهغدا ژ لایهکی، و ئاكنجیین كورد و گرۆپین تیروورستی ژ لایهکی دیشه، كو كهف ل گیان و سامانی وهلاتیین كوردین ئاكنجیین دهقهرین (سه عدییه و جهلهولا و قهرتهپه و سنگال و روژئاڤایی كهركووكی) دكرن، و ب زۆری دهرنیخستن ژ جهین وان بو دهقهرین ل بن دهسهلاتا حكومهتا ههریما كوردستانی. ههرچهنده حكومهتا نهو یا عیراقي ب ئاشكرايی پهیرهوئ بهردهوامبوونا سیاسهتا عهره بكرنی و راگواستنئ ناكهت، بهلی دبیدهنگك بوون و رئ نهگرت بهرامبهر گرۆپین تیروورستی یین نهژاد پهريس ژ پاراستنا گیان و سامانی وهلاتیین كورد و گيروكرنا ماددئ (۱۴۰) ئ دستوری. ئهگه رئ وئ بو بهردهوامبوونا سیاسهتا عهره بكرنی و راگواستن و پاقركرنا نهژادی گهلی كورد ل دهقهرین قهقهتیاییدا.

خو پيشاندانا تهخ و توپین كهركووكی دژی پهیرهوكرنا سیاسهتا (صدام)ی ژ ترساندن و دهرنیخستنا ئاكنجیین وئ

پرسیارین پشکا ئیکی

پ ۱/ ئەفان زارافان پیناسه بکه:

ب عەرەبکرن، ئیکەتیا سۆسیالیستا عەرەبی، شکەفتا دەکا، ریکەفتناما
جەزائیر، پشتینەیا ئەمنی، باروفا بیاقانی، ماددی ۱۴۰، قەسەبخانا لۆریا.

پ ۲/ ئەفان فالاهیا پر بکه:

۱. ب بریارا کۆمەلە نەتەوہیان ل ۱۶ کانینا دووی ۱۹۲۵ز — ب فەرمی بوو
پشکەک ژ لەشی دەولەتا عیراقی.

۲. لدویف یاسایا ھژمارا ۲۹ یا سال ۱۹۳۸ز مافی مولکداری ب فەرمی دا ھۆزین
عەرەب ل دەقەرین کوردی ئاکنجیکرنا ب تایبەتی ل — ، — ،
— ، — ، — .

۳. قەسەبخانا باژیری سلیمانی ل — سال — بوویە ئەگەرئ گوللە
بارانکرنا (۲۸۰) ھاولاتین کورد.

۴. ل پۆزا — ھیزا ئەسمانیا عیراقی ھیرشەکا درندانە کرە سەر باژیری
قەلادزی و بوو ئەگەرئ گیانی دەستدانا — کەسا.

پ ۳/ ئەگەرئ فانا پروون بکه:

۱. پشتی گریدانا ویلايەتا مويسلی (باشووری کوردستانی) ب دەولەتا نويا

عیراقی قە، کورد ژ پرانیا نەتەوہیی دبیتە کیمینە لدویف عیراقی.

۲. دەسلەتداری عیراقی بەردەوام پلان و نەخشە د دارشتینە بۆ دارشتنا
پیکھاتنن نەتەوہیی و دیموگرافی ل کوردستانی.

۳. دامەزراندنا كۆمارا ئىكەتيا عەرەبى كورداب مەترىسيەكا مەزن بۆسەر
ناسناما نەتەوديا خۆ دزانى.

۴. قۇناغىن دناقبەرا سالىن (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱) ب مەترىسیدارتىن رهوش دهيتە
دانان ژ سياسەتا عەرەبكرن و راگواستنا كوردان.

پ ۴/ شىوازى راگواستنا كوردان پشتى رىكەفتناما جەزائىرى ب چ شىواز هاتە
ئەنجام دان.

پ ۵/ بۆ پەيرەوكرنا سياسەتا عەرەبكرنى و راگواستنى كوردان پشتى كودەتيا
(انقلاب) پاسەوانىن نەتەودىي چ رىك پەيرەو دكر.

پ ۶/ ئاكنجىين كورد ل كوردستانا عىراقى ل دوىف ئامارا سالا ۱۹۷۵ز چەوا دهيتە
پۇلىنكرن.

پ ۷/ ئەفى دەستەواژى چەوا شرۇفە دكەى: (كورد پشكەكە ژ نەتەودىي عەرەب و
كوردستان ژى پشكەكە ژ نىشتىمانى عەرەبى).

پ ۸/ تايبەتمەندىين هيرشين دناقبەرا (۱۹۸۷ - ۱۹۸۹) بۆسەر دەفەرین كورد لى
ئاكنجى.

پشکا دووی کوردین فەیلی

کورتییەکا دیروکی دەربارە کوردین فەیلی :

کوردین فەیلی ب درێژاھیا دیروکێل رۆژھەلاتا دیجلە ژایانە. و پشکەکا نە
قەقەتیاينە ژ نەتەوئ کورد. ئەف زاراھە (فەیلی) بۆ کۆمەڵەکا ھۆزەکا لوپى
دەیتە گوتن، ئاکنجیين (پیشکۆ و پشتکۆ) یی زنجیرا جیايین زاگروس بوون،
پەرانیا دیروک نەفیسان د ریکەفتینە ل سەر ھندئ! کو دنەژادی ئیلامی یان گۆتى
نە، ل نافەرەست و باشوورئ عیراقئ ژایانە، ل دەقەرین (مەندەلی، زەرباتیە، بەدرە،
جەسان، خانەقین، کەرکووک، بەغدا، کوت، عەمارە و بەسرە).

رۆژھەلاتناسئ روسی (فلادمیر مینۆرسکی) و ھەر ئیک ژ (جۆن مالکۆن و براون) و
تویژمەرئ کوردی (د. اسماعیل قوماندان) پشتەقانیای وئ بووچونئ دکەن، کو باوەریا
وان دەسپیکین دەرکەفتنا زاراھئ (فەیلی) ل سەدئ شازدئ بوویە، بۆ جوداکرنا
میرنشینا (لوپى بچووک) و حوکمرانیا وئ کو خو ب لوپى پەسەن ددانان، ب
بەروردی دگەل (لوپى مەزن) کو وان ددانان، لوپى بچووک پشکەکن ژ لوپى مەزن،
نەک پەسەن و بنچینە، زیدەبارى ھندئ ئەف زاراھە ل قان دەقەرا کیم ب
کارھاتینە، بەلئ ل سەدئ نۆزدئ بتنى ژ لایئ ئاکنجیين پشتکۆ ب کارھاتیە، ل سەر
دەمئ نھو و ئەف زاراھە بتنى بۆ وان کوردا بکار دەھیت کو ئاکنجیين وان دەقەرەنە
ئەوین بەر دەولەتا عیراقئ کەفتین، پشتی دیارکنا سنورئ دناقبەرە ئیران و

نۆسمانیا ل سالّا ۱۹۰۵ز. بەلّی ئاکنجیپن خانەقین و مەندەلی کو کوردپن گەرمە سیرپن، ئەقی زاراقی بو نیاسینا خو بکارنائینن. زاراقی کوردی فەیلی بو جودا کرنا ئەوی تەخا کوردی بکار دئینن، کو ب ریبازا ئاینیقه ژ پەیرهوین شیعه مەزەهبن، ئانکو نافکرنا وان ل سەر بنەمای مەزەهەبیە نەك نەتەوی.

هەندەك ژ توێژەرەن باوەریا وان ئەووە کو ناغی زاراقی فەیلی، ژ ناغی پشایی ئیلامی (بیلی) هاتیه، کو بنەمالین دەوله تا (ئیلامیان) ل سالّا (۲۶۷۰ ب.ز) دامەزرانیدیە. ناغی (بیلی) ب درێژهیا سەردەمی هاتیه گوهورپن بو (فەیلی)، ب گوهورپنا (با) بو (فا)، هەروەك گوهورپنا ناغی (بارس) بو (فارس) یی نهو. (بەله) وەك رووبەرەكی جوگرافی بو جارا ئیكی د ژێدەرپن عەرەبی یپن ئیسلامیدا هاتیه، ل سەدی دەھی زایینی ل پەرتووگا (مختلر تاریخ البلدان) یی (ابن فقیه الهمدانی) ئاماژە پیکریه، ئەف دەفەرە فەدگەریتە (هەمەدان، ماسین (ئیلام)، سمره (درشهر)، ماه البصرة (نهاوند)، ماه الكوفه (دینور) (و کرمنشاه). ابن ندیم ل پەرتووگا (الفهرست) دا هەر بەحسێ باژیرا دكەت کو سەر ب (فەله)نە، هەروەك (تەبەری) ل پەرتووگا (تاریخ الرسل و الملوك) کو (فەلو) خەلكی هەریما چیانن. ل قیڕی بو مە دەردكەفیت کو کوردپن فەیلی ئاکنجیپن وی پەری باشووری کوردستانیە. ئەو دەفەر ژى بتنێ (پشتکۆ) و (پیشکۆ) فەدگریت. ناغی (لوپ) دبێژنە وان هۆزا کو ل پشکا رۆژەهلەت و باشووری کوردستانێ دئاکنجینه و دبێژنە هەمی لورپن ئاکنجیا ل عیراقی (فەیلی).

دەستپىكا كارەساتا كوردىن فەيلى :

كيشا كوردىن فەيلى وەك كيشا عەرەبىن شىعە يا گرېدايىبوو ب وئ مەملانا سىياسىيا دوير و دريژ دناقبەرا ھەردوو دەولەتەين ئۆسمانى تورك و سەفەرى ئىرانى، كو رېخوشكەربوو بۇ دابەشكرنا ئاكنجىين دەقەرئ دناقبەرا دويىفكەفتيىن ئىرانى و ئۆسمانيا. گەلەك ژ شىعەين عىراقى ب دويىفكەفتيىن ئىرانى ھاتنە تۆماركرن كول ناقەندا كوردىن فەيلى بوون ل دەستپىكا دامەزراندنا دەولەتا عىراقى پويىبرى جوداكرنى بوويىنە دگەل تەخ و چيىن دى يىن جفاكى عىراقى.

كوردىن فەيلى ل خىقەتگەھەين سەر سنوورى ئىرانى

ل ساللا ۱۹۲۴ز ياسايا رەگەزناما عىراقى دا كوكى ل سەر دابەشكرنا گەلى عىراقى كرىە بۇ سى پشكا ل سەر بنەمايى ئايىن و نەتەوہ. كودرىن فەيلى ژبەر ھندى كو پەيرەويىن رىبازا شىعە مەزھەب بوون، ب نەژاد ئىرانى ھاتنە تۆماركرن، لەورا ب بەردەوامى كەفتنە بەر ھىرشا دەسلەتدارين عىراقى.

دگهل دهست ب سهر داگرتنا دهسهلاتی ژ لایئ به عسیانفه ل سالآ ۱۹۶۸ز و ل دویف دا، کوردین فهیلی روی ب روی ههوا توندیا راگواستنئ و ژناقبرنئ بوون، ل دهستپیکا سائین ههفتیان نیزیکی (۴۰۰۰) چل هزار کوردین فهیلی راگواستنه ئیرانی ب بههانهیا هندئ کو د نهژاد ئیرانینه. ل دريژهپیدانا ئهفی سیاسهتا رهگهز پهريسانه ل سالآ ۱۹۸۰ز ل دویف بریارا هژماره (۶۶۶) مافی وهلاتیبوونئ ژيستاند، ئهفجا دهست بسهر مال و سمانئ وان دا گرت.

ئارمانجا ژناقبرنا ئهفی تهخا رهسنا گهلی کورد، بو بنبرکرن کوردابوو ل بهغدا و جهين ئاکنجيين عهزهب ل عيراقئ، هژمارهکا ئيکجارا مهزن ژ وان تووشی دژوارترین رهفتارين دپندانه و نه مروفانه بوون ب ریا دهسته سهركرنا ژان و كوشتنا زهلام و زاروكان دهستپيكرن كو دديرؤكيدا كييم ويينه بو. زيدهباري قئ ههميئ زورداريا لئ دهاته كرن، ههر ب وئ نه راوهستان بهلكو دهست ب رهشبنيكرنا هزاران گهنجيين فهيلي وهك بارمته، كو ههتا نهو دبئ سهروشين و چ پيزانينا دهربارئ وان نزانن.

رژيمئ تيگههئ نهژادئ ئيراني كره بههانه بو راگواستنا وان. ب كو مه ل دهفهريين بهغدا و باژير و باژيركين دي يين عيراقئ دويرئ يخستن بو سنوورين عيراقئ بهري و پشتی شهرئ (۱۹۸۰ - ۱۹۸۸ز) بئ گوهدانا هيچ ياسا و مافهكئ دירוوكي يئ قئ گهلي.

ل سالآ (۱۹۸۰ز) وهزيئ نافخويئ عيراقئ بريارهك دهرئ يخست ب دويرخستنا وان كهسان كو ب نهژاد دئيرانينه و دعيراقيدا دژين، رهگهزناما عيراقئ نينه. دچارچوئي قئ بريارئ ئه و گهنجين كو ژيبي وان دنابقهرا (۱۸ - ۲۸) سالييداوهك

دهسته سهرکەر ژ لایښ رژیمنی څه مان نه وین دی ژی بهر هف سنوورین ئیرانی هاتنه دویرئښځستن. وی بریاری داکوکی ل سهر وی کرییه ههر که سه کی بقییت بو عیراقی څه گهریت دقتیت بهیته گولله بارانکرن.

ل دویف چه وساندن و توند و تیژی، سهر وکی بهر وی عیراقی (صدام حسین) ی داهیانه کا نوی ئینا گور، نه و زه لامي عیراقی و ژنا وی فهیلی بیت دقتیت ژیک څه ببن بهرام بهر (۴۰۰۰) چار هزار دینار نه گهر سهر باز بیت و (۲۵۰۰) دوو هزار و پینچ سهد دینار نه گهر سقیل بیت.

دهرئښځستنا کوردین فهیلی بو سنوورین ئیرانی (دهرگه هی منزریه) بی هیچ پیدقییه کا

چار چوڅی بهرده و امبوونا سیاستا بنبرکړنا کورد، بتنی ل ۴۰۰۰ نه یلولی ل سال ۱۹۸۰ز (۵۰۰۰) پینچ هزار کوردی فهیلی ب کومه ل هاتنه ژنا قبرن ل دویف نامارین

خاچا سوور و هه‌یفا سوورا نیف دهوله‌تی (٤٠٠٠٠٠) چار سه‌د هزار وه‌لاتیین فه‌یلی بوونه قوربانئ فئ سیاسه‌تا رژیمن ب کوشتن و راگواستنئ.

ل بیرهاتنا (٢٩) سالئا راگواستنا کوردین فه‌یلی ل رۆژا (٢٠٠٩/٤/٣) ل جادا کیفاح ل به‌غدا، بنگه‌هی کوردین فه‌یلی

پشتئ کهفتنا رژیمن، ل سالآ (٢٠٠٦ز) یاسایا ره‌گه‌زناما عیراقی بریارا (٦٦٦) ل سالآ ١٩٨٠ز هه‌لوه‌شاندن کو یا گریدایبوو ب ستاندنا ره‌گه‌زناما عیراقی ژ لایئ رژیما به‌ریقه. هژماره‌ک شییان مافین خو ب ده‌ستقه‌بینن به‌لی هژماره‌کا دی هه‌تا نه‌و نه‌شیاینه وان مافا ب ده‌ستقه‌بینن، چونکی بو فه‌گه‌راندا مافین خو پیدفئ ب به‌لگه‌ناما هه‌یه کو نه‌ژادئ عیراقیا خو دیارکه‌ت، دفتئ ل سه‌ر ژمیریا سالآ ١٩٥٧ز هاتبنه تو‌مارکرن، به‌لی خه‌لکه‌کی زور به‌لگه‌نامین وان نه‌مابوون ژبه‌ر هندئ رژیمن ل ده‌می هی‌رشین ده‌رئ‌خستنئ و گرتنئ ژناقبربوون.

دادگه‌ها بلندتاوانن عیراقی کیشا کوردن فیهیلی ب جینۆساید دا نیاسین.

پرسیارین پشکا دووی

پ ۱/ ئەفان زارافا پێناسە بکە:

کوردی فەیلی، دویفکەتەنن ئیرانی (التبعیه الایرانیه)،
دەولەتە ئیسلامی، پشتکۆ پیشکۆ.

پ ۲/ ئەفان فالاھیا پر بکە:

۱. کوردین فەیلی ب درێژاھیا دیروکی ل نافەراست و باشووری عیراقی ژیاينە،

ل فان دەفەرا ..... ، ..... .

۲. دچار چوئی بنبرکنا کوردا بتنی ل ریکەفتی ..... پینج ھزار کوردین

فەیلی ب کۆمەل ھاتنە ژناڤەرن.

پ ۳/ بریارا ھژمارا ٦٦٦ یا سال ١٩٨٠ چەوا مافین کوردین فەیلی پیشیل کرن.

پشکا سیی

کۆمەڵکۆژا بارزانییان

بارزان دەفەرەکا چیاپییه، دکه قیته نیزیک سیگوشا سنووری (ئیران و تورکیا و عیراق) ل پارێزگەها هەولێری ئاکنجیین وی ژ لای دیموگرافیقه ب سەر نیژیکی (٤٠٠) چار سەد گوندا دابەش دبن.

نەخشی ژماره (٢) دابەش بوونا ھۆژین بارزان *

* سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد أمین خوشناو (ئەتەلسا دیروکا بزافا بزگاری)

بارزانی ژ ئیکگرتنا حەفت ھۆزین دەقەرئ پیکھاتبوون، (شیروانی، بەرپۆزی، نزاری، دۆلەمەرپین مزووری، ھەرکی بنەجی و گەردی). ئەف ھۆزە ژ پەیرەوین شیخین بارزانینە، ھەر ل بن قی خیقەتی ئیکدوو گرتییە بناقی بارزانی، کو ژ ناقي گوندی بارزان ھاتییە و مەزارگەھا خودانی بارزانە.

ئاکنجیین قی دەقەرئ بەری دامەزراندنا دەولەتا عیراقي یا نوی ل سەردەمی ئۆسمانیان تووشی گرتنی و راھیلانی و گوشتنی بووینە، پشتی دامەزراندنا دەولەتا عیراقا نوی ژ کارەساتین وان کیم نەبووینەقە، بەلکو رۆژ بۆ رۆژی بەرەف زیدەبوونی چووێ، ژ راگواستن و کوشتنی و دەر بەدەربوونی چ بۆ ژ دەر قەی گوردستانا عیراقي بیت یان بۆ نافخۆ.

ھەر جارەکی چەندین کەس بووینە قوربانی و تالان کرنا مال و سامانی وان و سوتاندنا و یرانکرنا وان ژ لای رژیمن ئیک ل دویف ئیکین عیراقي.

راگواستنا بارزانییان:

ئەف دەقەرە ژ ھەر وەکو دەقەرین دی یین ئاکنجیین کورد دگەل سەرھلانا ھەر بزاقەکا نەتەوہیی یا ئازادیخواز، حکومەتین عیراقي ھەمی ریک بکاردنیان بۆ لیدان و ژناقبرن و راگواستن و بتالان کرنا مال و سامانی ئاکنجیین وئ ھەر جارەکی قەشکاندنەکا جودا دئیخستە پال گەلی کورد، ھەر جارەکی بەھانەکی جارەکی بناقي جودابوونی و جارەکی ب ناقي کریگرتیین ولاتین بیانی و دەورو بەر، بۆ ھندی دا بیتە بەھانەیک بۆ ریخوشکرن و لیدانا دەقەرین کورد لی ئاکنجی و بجھئینانا مەرەمیین خۆ ژ عەرەب کرنی و حەلاندناگلی کورد ژ قالبی

نەتەوھەيى عەرەبدا، لەورا رۆژ بۆ رۆژى ھېرشىن وان ب توندترىبوون و قوربانى و پېشىلكرنا مافىن مرؤقى ژى زىدەترىدبوون. بارزانى ژ فان ھېرشان پشكا شىرى بەركەفتبوو، چەندىن جارا ژ وارى باب و باپىران ھاتنە راگواستن و تالانكرن. ھەر ل دەستپىكا سىھىن سەدى رابردوو كەفتنە بەر ھېرشا لەشكەرى پىادەيى عىراقى و ب پشتهفانيا فروكىن جەنگى يىن ئىنگلىزى چەندىن گوند ويرانكرن و ئاكنجىيىن وان بەرھەف توركيا رەھىن.

كۆمەلگەما بارزانیان ل قوشتهپە، دوير ژ پىنقىيىن ژيانى

ل چريا ئىكى ل سالا ۱۹۴۵ز ديسان جارەكا دى گوندىن وان ويرانكرن و ھژمارەكا زۆر ژ ئاكنجىيىن وان ئاوارەودەوروبەرى ئىرانى بوون. ل نىسانا سالا ۱۹۴۷ز جارەكا دى ئەو خەلكى مايىن ژ ژن و زارۇك و پىرال (ديانا) دەستەسەركرن زولام ژى بۆ زىندانىن (كەركووك، مويسل، بەغدا، بەسرە) ھاتنە راگواستن، بۆ چەند سالا مان پاشى خىزانىن وان بسەر گوندىن دھۆكى دابەشكرن.

پشتی پیکهفتنما جه زانیر کو دناقبه را شاهێ ئیرانی و حکومهتا عیراقی ل سالā ۱۹۷۵ز هاتیه ئیمزاکرن دژی بزافا گه لی کورد بوو نه گهری شکهستنا وی بزاقی. حکومهتا عیراقی ئەف دهلیقه ب دهرفهت زانی و کهفته گیانی گه لی کورد ب گشتی، بارزانی زی پشکهک بوون کهفتینه بهرفان هیرشین نه مروفانه. پشتی سالā ۱۹۷۵ز پروسا راگواستنێ بهرفهتر کر و هندهک ژ وان بهرف ئیرانی چوون و هندهکین دی زی فه گه ریانه ناف کوردستانی.

شوونوارین توپ بارانکرنا ئوردوگایی زیوه ژ لایی فروکین جهنگین عیراقی

ئهوین گه هشتینه ئیرانی ل کومه لگه هین سنووری نیزیک عیراقی هاتنه ئاکنجیکرن ب تایبهتی ئوردوگایی زیوه کو چه ندین جارا ژ لایی فروکین جهنگین عیراقی ب ناپالا هاتنه توپ بارانکر، ژ ئه نجامی وی هیرشی گه لهک قوربانی دان.

ئەوین قەگەریاینە کوردستانی ژى پژیمی بەرهف بیابانیڭ باشووری عیراقی
 راگواستن. و ل پاریزگەها دیوانیە ل ناحیین (جحیش، خیریە و مەجوجیە) ل
 گۆمەلگەها خووجەکرن. و پشتی وی چەندی ژى گوندین وان ویرانکرن و فەرمان
 ژى دا هەر کەسى قەگەریتە گوندی خو دی هیته سیدارەدان. ئەو خەلکی ل
 دەقەرئ ژى ماین بو کۆمەلگەهیڭ ب زۆری ل هەریر و دەوروبەرین هەولیرئ
 هاتنە راگواستن و گوندین وان ژى دگەل ئەردی راست کرن.
 بارزانیڭ راگواستیڭ دیوانیە ل سال ۱۹۸۰ز قەگەراندنە کۆمەلگەهیڭ ب زۆری ل
 قوشتپە ل هەردوو گۆمەلگەها (قودس و قادسیە) خوچەکرن بی چ پیدقییەکا
 مروقانه.

نەخشی ژماره (٣) دابه‌شېوونا كۆمەلگەهين ب زۆرى ل هەريما كوردستانى*

* د نەخشين سەردار محمد عبدالرحمن (ئەتەسا هەريما كوردستانا عيراقى).

جینۇسايدكرنا بارزانىيان :

پشتى ھەلبۇونا شەرى دناقبەرا عىراقى و ئىرانى، رژیمی ل پړانیا بەروکین شەریدا شکەستن دخارب تایبەتى ل بەروکین شەرى ل کوردستانى، ئەقە ژ لایەکی و ژ لایەکی دی نەپشکداریکرنا وان دناف ریزین سوپایى عىراقى و نەپشکداریکرنا گەنجین کورد ل (شەرى قادسیه) و چوونە دناف ریزین پېشمەرگەھى، بۇ رژیمی بۆ بارگرانیهکا مەزن بۇ کونترولکرنا دەقەرئ. ب تایبەتى پشتى شکەستین سوپایى عىراقى ل بەروکین حاجى ئۆمەران بۇ رژیمی بۆ بەھانەیهک بۇ تول قەكرنى ژ کوردا ب گشتى و بارزانیا ب تایبەتى کو وەسا دیاردکر هەفکاریا سوپایى ئىرانیا کریه بۇ داگیرکرنا دەقەرین سنوورى ین بەروکى حاجى ئۆمەران.

ل تیرمەھا سالآ ۱۹۸۲ز رژیمی ب ھیزەکا مەزن کو پیکھاتبۆ ژ دەزگەھین ئاسایشى پاسەوانین کۆمارى، ھەردوو کۆمەلگەھین (قودس و قادسیه) دورپێچدان ل باژیکى قوشتپە کو بارزانى تیدا خوجەببۆون، دەست ب گرتنا نیرینەیین ژییى (۱۵) سالى ھەتا کو پیرەمیرین (۹۰) سالى کر و راپیچانە دناف پاسین پەردەکرى و بەرەف جھین نەدیار قەگواستن. ل ھەیفە تەباخا ھەمان سالدا ھیرش کرە سەر کۆمەلگەھین ب زۆرى (بەحرکى و ھەریر و ديانا) یین نیر دەسگیرکر و ب پاسین مەزن بەرەف باشوورى رەوانەکر. ل ھەیفە چریا ئیکى دووبارە ب سەر ھەردوو کۆمەلگەھا (قودس و قادسیه) داگرت بۇ ھندى دا وان زارۆکین نیر کو جارا بەرى نەگرتبۆون، ئەقى جارى ھەمى گرتن ل قان ھیرشین گرتن و راھیلانیدا نیریکى

(۸۰۰۰) ههشت هزار بارزانی ژگه‌نج و پیراب ساخ و نه خوشافه، ههتا ئه‌وین ژ لایئ ده‌روونی ژیفه د نه‌ته‌مام گرتن و بی‌سه‌روشینکرن.

ل دویف به‌لگه‌ناما ئه‌و زه‌لامین بارزانی یی ژییی وان ژ (۱۵) سالی و پیه‌هل بۆ به‌غدا فه‌گوه‌استن و ره‌وانه‌ی دادگه‌ها بناقی شۆرش کرن، لقی دادگه‌هی پتریا وان حوکمی سیداره‌دانی ب‌سه‌ردا سه‌پاند پستی هینگی ئه‌و حوکم ب جه‌ دئینا هه‌رچه‌نده ئه‌و تۆمه‌تین (اته‌ام) ئاراسته‌یی وان که‌سان کرین دبی رامن و نه‌ د دروست بۆن به‌لی ب دادگه‌هه‌کا روخساری سزایی سیداره‌دانی ب‌سه‌ر سه‌پاندن هه‌نده‌ک ژ پستی گرتنا وان فه‌گوه‌استنه‌ باشووری عیراقي. ره‌وانه‌یی پارێزگه‌ها موسه‌نا کرن و ل ئوردوگا یین (ئه‌بۆ جدوئه‌لیه‌) دا ده‌سته‌سه‌رکرن، ئه‌ف جه‌ه (۴۵) کم ژ سنووری سعودی دویره‌ و ده‌قه‌ره‌کا بیابانیا خیزیه‌.

دایکان ل سه‌ر گۆری که‌س و کارین خو پستی ئینانا وان ژ بیابانا بوسه‌یه‌ ل موسه‌نا

ب ساخی بن ئاخکرن:

بارزانی ب شیوازین جودا جودا ب ساخی بن ئاخ کـرن، ل دویف راسپاردین ریقه بهرئ ئاساییشا گشتی ل دهسپیکا هه یفا ته باخی ل سالآ ۱۹۸۳ز فه رمانا سیداره دانئ بسهر پشکه کی ژ وان ب جه ئینا و (۱۶) دۆز بو (۶۶۷) شەش سەد و شییست و هەفت کەسان ریکخست و حوکمی سیداره دانئ ل سەر دانا و پشکین دی ژ ی ب شیوازین جورا و جوړ ل (بوسه یه) ل باشووری رۆژئافیئ عیراقی ب ساخی بن ئاخکرن. پشتی کهفتنا رژیمی ل سالآ ۲۰۰۳ز، ل هه یفا چریا ئیکی ل سالآ ۲۰۰۵ز ب ریوره سمه کی هه ژیدا ته رمی (۵۱۳) پینچ سەد و سیژده کەسان کول گۆرپن ب کوم ل بیابانا (بوسه یه) ب ساخی بن ئاخکربوون، فه گهراندنه فه ل سەر واری باب و باپیران ل نێزیک بارزان دووباره هاتنه فه شارتن.

پیۆره سمی دووباره فه شارتن ب ساخی بن ئاخکهرییـن بارزانی ل کوردستانا بارزان

پرسیارین پشکا سیی^۷

پ ۱/ ئەفان زارافا پیناسە بکە:

بارزانی، کۆمەلگەها قودس و قادسیە، بیابانا بوسەیه، ئوردوگایی زیوہ.

پ ۲/ جینۆساید کرنا بارزانییان ل تیرمەها ۱۹۸۳ز روونبکە.

پ ۳/ ئەفی دەستەواژی روونبکە:

(ئەوان خیانەت ل سوز و پەیماناکر، لەورا مەژی گەھاندنە سزایەکی توند و

دژوار و بۆ دوزەخی ھنارتن).

پ ۴/ ل ھەر جھەکی فی کوردستانی تەج دیتیە یان بۆ ھەوہ ھاتیە گو تن

دەربارە ی بارزانییان، یان ھەر گروپەکی دییی کورد ب چیرۆک یان ب

رپۆرت بنقیسە و ل پۆلی بۆ ھەفالین خۆ بخوینە.

پشکا چواری

ب کارئینانا چه کی کوژه کی کیمیاوی

ب چه کی کیمیاوی دئ هه می (کوردان) کوژم. کی دفتیت ئاخفتنه کی بیژیت هه چ دبیزیت بلا بیژیتا جفاکی نیف دهوله تی و ئه وئ ژی گوھی خو دهنه وان.

(عه لی حه سه ن ئه لمه جید)

وهك ل پشکین بهری هینگئ مه به حسکری، پشتی گریدانا ویلایه تا موپسل ب عیراقا عه ره بی قه. کیشا کورد تیکه ل ب هه فکیشا سیاسیین عیراقی کر. ب دریزیا دیروکا دهوله تا عیراقی کیشا کوردی ببو مه ترسی و به رده وام رژیمین عیراقی دلگران کرینه. بو چاره سه رکنا قئ کیشی چ رژیمین عیراقی نه شیاینه ریکه چاره کا دروست ببینن و ئاکنجیین عیراقی ژ مه ترسیی دویرییخن، تنی زمانی چه کی ب کاردهاتییه بو چاره سه رکنا قئ کیشی چونکی سه رانیین رژیمی دوی باوه ریدابوون کوردستان پشکه کا نه قه قه تیایه ژ نیشتمانی عه ره بی و گه لی کورد ژی پشکه که ژ نه ته وئ عه ره ب کو گه لی عیراقی پشکه که ژ قئ چارچو قه ی. هه ر ژبه ر هندئ بوو سیاسه تا بننرکنا ره گه زئ کورد ل ده سپیکئ ب عه ره ب کرنئ و راگواستنئ ده سپیکر هه تا گه هشتیه وئ تاوانا مه زن کو چه کی کوژم کوژ و کیمیاوی یئ قه ده غه کریی نیف دهوله تی بکار دئینا.

ل دریزه پیدانا سیاسه تا راگواستنئ ل سال ۱۹۸۷ز گوندین سه ر چه مچه مال و کوپه و قه لادزی و ده قه را سلیمانیی نه چارکرن گوندین خو ب جه بهیلن، دیاره نه ف کاره

ژى جھى نەرازیبوونا خەلکى وى بوو، لەورا رژيمى ل نيسانا ١٩٨٧ز ب چەكى کيمياوى هيرش کره سەر وان. بريندارين قى هيرشى کو قەستا نەخوشخانين ل بن دەسلەلاتا رژيمى کر بو چارەسەرکنا خو. دەرگەهين وان نەخوشخانا بەرامبەر وان گرت و چارەسەرکنا وان قەدەغەکر، ئیکەم هيرشا چەكى کيمياوى بو سەر دەقەرین کورد لى ئاکنجى ل کوردستانى ل ١٥ ئ نيسانا ١٩٨٧ز ب رييا فروکين جەنگى دەسپيکر بو سەر دەقەرین سوړان و رهواندوز و دوکان و سەرچنار و کوندين مەرگه و پشدر، هيرشين وان ب گازا ژهراوى يا بەردەوام بوو هەتا ٢١ نيسانى ١٩٨٧ز، ل قان هيرشان گەلەك گوند ژ دەقەرین خوشناوتى و نهالا باليسان و دەوروبەرین سلیمانيي و قەرەداغ بەرکەفتن. ل پاريزگەها دهوکی ژى هندەك گوند بسەر باژيرکى ئەتروش و باکرمان کيميا بارانکرن. ل ٢٤ ئ گولانا ١٩٨٧ز هيرشا ئەسمانى ب چەكى کيمياوى کره سەر دەوروبەرین باژيرى کەرکووکى کو بتنى ٢٠ کم ل باژيرى يا دويربوو وهک (گورگان و تۆمار). ل ئەيلولا ١٩٨٧ز و دويشدا مەزنترين هيرشا کيمياوى کره سەر نهالا جافايەتى کو دکەفیتە دناقبەرا باژيرى سلیمانيي و کەلادزى. ل ٣٠ ئەيلولى پتر ژ ٣٠ گوندين قى دەقەرئ ب گازا کيمياوى توپ بارنکرن هندەك ژو وان بو جارا دووى و سيى بوو.

ل ٦ ئ ئەيلولى دەوروبەرین باژيرکين شەقلأوه و کوپه و ب دريژاها چيایى سەفين کيميا بارانکرن، ب تايبەتى دەقەرا هيران و نازەنين بو چەند جارا.

ل ۱۷ی ئەیلولا ۱۹۸۷ فروکۆن جەنگیڭ رژیڭ ب چەکی کیمیاوی ھیرش کرە سەر دەقەرە بەھدینان، ب تایبەتی ئەو کۆمەلگەھین ب زۆری کو کورد و ئاشوری تیدابوون نیزیکی سنۆری تورکیا، کو پرانیا ئاکنجیڭ وان خەلکین دەوێ و ئەتروش و ئەلقوشی بوون، ژ ترسین رژیڭ رەفیوون، ئەو خەلکی رەفی ل سنوورین تورکیا کۆمبوون، حکومەتا تورکیا ب ھیچ رەنگەکی رێ نە ددایێ دەرەزبە ناڤ ئاڤا وێ گەف کرن ئەوئ سنووری ببەزینیت دئ دەستی حکومەتا عیراقی کەت، ب تایبەتی ئاکنجیڭ کۆمەلگەھا ب زۆری (گوندی کانی) رژیڭ جارەکا دی ل ھەقیڭ (۱۰، ۱۱، ۱۲) ی سالآ ۱۹۸۷ئ سنوورین تورکیا و ئیرانی دەقەرین کوردی کیمیا بارانکرن. ب بەردەوامی خو ژ وان گوتگوتکا دپاراست، کو بەحسی کیمیا بارانکرن دەقەرین کوردی دکر.

(کۆمەلا گەلان گەف لیکن)، بەلافکر، کو رژیما عیراقی ل ھەیفای نیشانێ ھەتا چریا ئیکێ ل سالآ ۱۹۸۷ئ پتر ژ (۲۰۰) دووسەد گوند ل کوردستانا عیراقی ب چەکی کیمیاوی تۆپبارن کرن. پتر ژ (۵۶۰) پینچ سەد و شپست کەسان بوونە قوربانین چەکی کیمیاوی، کو شوونوارین وی ل سەر لەشی وان دیاربوو، ل ۱۶ی نیسانا ۱۹۸۷ئ، فروکۆن جەنگی ین عیراقی بسەدان بۆمبێن کیمیاوی بسەر گوندین (شیخ وەسانان و باليسان و کانی بەرد و توتە و زینی، بیراو و بالوکاو) باراندن، ھەر دوئ روژیدا زنجیرا چیاپین ھەریر و کاردوخ ... ھتد، ب فروکان کیمیا بارانکرن، سەدان قوربانی ژ بریندار و گوشتیان ژئ فیکەفتن، پرانیا قوربانیاں ژ گوندی شیخ وەسانان بوون، کو ھیچ کەسەک ژ وان ب سلامەتی ژ فی ھیرشی قورتال نەبوو.

روژ ب روژ بکارئینانا ئەفی چەکی ترسناک دزی دەبوونیدابوو، دقۇناغین ئەنفالاندا گەهشتە گوپیتکا بکارئینانی، رژیمی بیی گیرو بوون هەر بەرهفانیەک یان ئاستەنگەک ل جەهکی هاتبا بەرسنگی سوپایی رژیمی ب چەکی کیمیاوی چارەسەر دکر ئەگەرئ فی ژ ی بۆ بیدەنکرنا کۆمەلگەهی نیف دەولەتی و بیکیەسیا گەلی کورد و قەدەر بوونا وی ل دەقەرەکا دابریدا قەدگەریتە قە.

پەیکەری عومەری خاوەر و مۆنۆمێنتی شەهیدین هەلەپچە

کیمیا بارانکرنا باژیری هەلەپچە :

ژبەر ستراتیژیا جەھێ جوگرافیی وی باژیری، کو هەفسنووری ئیرانی یە و ریکەکا بازارگانییە و دیروکا دویر و درێژا بەرهنگاریکرنا ئاکنجیین وی دژی زۆرداریا رژێما بەعس، نیشانا خوراگری و دمیڕخاسیا ئاکنجیین وی بوویە، ئەقان هۆکاران

وہل پڑیما بہ عس کر، پتر چائی وی ل ئاکنجیپن قی دەقەرئ ببن. ھەلەبچە ب تاگرین نە یارین پڑیمی دەھاتە ھژمارتن، ل دەستپیکا سال ۱۹۸۸ئ، دەمی ھیزا پېشمەرگە ی شیا ی باژیری و دەوروبەران ژ دەستی پڑیمی دەربێخیت، بۆ پڑیمی بۆ بەھانە بۆ درێژە پیدانا سیاسەتا قەرنا رەگەزی گورد، ھێرشەکا بەربە لاف کرە سەر وی دەقەرئ، وەك کارقەدانەك ل ھەمبەر ھێرشا پېشمەرگى كوردستانى، دق ھەویدا گەلەك ژ باژیر و باژیركین كوردستانى كافلكرن، ئك ژ فان باژیران ھەلەبچە بوو. ھەژى گوتنى یە ھەوین كیمیا بارانا بۆ سەر ھەلەبچە، پشكەك نەبوو ژ زنجیرین ھەوین ئەنفالان بۆ ژناڤرنا كوردان.

ل شەفا (۱۵-۱۶/۳/۱۹۸۸) نوپ بارانكرنى و كاتیوشین دویرھافیژ بۆ ناف باژیری دەستپیکر.

خەلكەكى زۆر درۆژین بەرى ھینگى دا باژیر بجە ھیلابوو، چوو بوونە دەرقە ی باژیری. سپیدەھیا رۆژا ۱۶ ی حەفت فروكین جەنگى ھاتنە سەر وی باژیری، ب موشەك و ناپالمان باژیر تۆپ بارانكر، كو ھژمارەكا خەلكى كوشتن و گەلەك ئافاھى ژى كافلكرن. دوى دەمیدا پى حەسیان كو دوژمنى مەرەمەكا خراب ھەیە، لەورا داخاز ژ ئاكنجیپن باژیری ھاتەكرن باژیری چولبەكن، بەلى خەلكەكى زۆر دبازیریدا مان، ژ ترسین تۆپ بارانكرنى خو دخانیپن خۆقە قەشارتن. ئەو تۆپین كو ل دەمژمی یازدە باژیر پى تۆپ بارانكرى چەكى كوژەكى تیکەلبوو ژ تۆپین مەزن و ئاسایى و ناپالم و كیمیاوی، لەورا بریار ھاتە دان ھەتا شەف دەیت ئەقجا خەلكى باژیری برمقن، بەلى فرۆكین پڑیمی بەردەوام ل ھنداڤ دەقەرئ دەھاتن و چوون و دەرفەت نە ددا خەلكى خۆرگار بکەن.

(۱۶ى ئادارا ۱۹۸۸) ل دەمى تۆپ بارانكرنا ھەلەپچە

دژوارترین تۆپ بارانكرنا كىمىياوى ل دەم ژمىر (۵.۲۰) ئىقارى يا ۱۶ى ئادارى دەستپىكر، ھەتا بەرى سىپىدەھىيا رۇژا ۱۷ى ئادارى، (۱۴) جاران فروكا ب بەردەوامى باژىر تۆپ بارانكر.

دەرئەنجامى قى تۆپ بارانكرنا دژوارا و درندانە بوو ئەگەرئ كوشتنا پتر ژ (۵۰۰۰) پىنچ ھزار كەسان، ژ گەنج پىرو ژن و زارۇكان، ھەروەسا برىنداربوونا پتر ژ (۱۰) دەھ ھزار كەسا و دەر بەدەربوونا خەلكى وئ دەقەرئ بەرەف ئىرانى و دەقەرئ دى وەك سلىمانىي و دەوروبەرىن وئ و كافلكرنا باژىرى ب تەمامى و كوشتنا ھەر چ تەرش و كەوالىن دەقەرئ ھەبوو ھەمى قىركن.

جهمايئڻ کيميا بارانا هه له بچه

ټهف هيرشا كول نافه راستا ئادارا ١٩٨٨ئ ب چهكئ كيمياوى ژلايئ سوپايئ عيراقئ
 فه سهر وهلاتيئڻ كورد دقيجاريئ، نهك بتنيئ هيرشه كا گازا كوژهك و ژههراوى و
 ترسيدار بوو دژى گه لي كورد، بهلكو مه زنترين هيرش بوو ب گازا ژههراوى پشتي
 جهنگئ ئيكي يئ هاتييه نه نجامدان.

پرسیارین پشکا چواری

پ ۱/ ئەفان زارافان پیناسە بکە:

ناپالم، ھەلەبجە، کۆمەلگەھا ب زۆری (گوندی کانئ)، شیخ وەسانان، گورکان
و کۆمار، چەکی کۆمکوژ.

پ ۲/ ھویین ئەفان لیکبە:

۱. ئەو کۆمەلگەھین ب زۆری کو کورد و ئاشوری تێدابوون نیزیکی سنووری

تورکیا، کوژ ترسا رژیمی رەفیبوون، مابوونە سەر سنووری تورکیا.

۲. رژیمی بی ترس ھەر بەرگرییەك یان ئاستەنگەك ل جەھەکی ھاتبا دریدا

سوپایی رژیمی ب چەکی کیمیای تۆپ باران دکر.

۳. رژیمی ل ۱۶ ئادارا ۱۹۸۸ ئ ب چەکی کیمیای ھیرشەکا بەر بە لاف کرە سەر

بازی ھەلەبجە.

پشکا پیتجی

نہ نفال

تاوانا نہ نفالان ئیکہ ژ مہزنترین و مہترسیدارترین وان تاوانین کو ل دیمایین
سہدی بیستی ہمبہر گہلی کورد ہاتیہ نہ نجامدان، نویترین سیاسہ تارہ گہز
پہرستیانہ بوویہ بۆ قہر کرنا نہ تہ وہکی لہر جہی باب و باپیرین وی.

تیگہی نہ نفال:

نہ نفال پھیفہکا عہرہ بیہ و ژ کۆمکرنا پھیفا (نفل) ہاتیہ، کو ب زمانی کوردی
رامانا دہسکەفت ددەت نافئ سورەتا ہەشتی دقورئانا پیروژدا، ب رامانا وان
دەستکەفتا دەیت کو ل دەمی شەریدا بدەست لەشکەرین موسلمان دکەفن. ئانکو
سەر و سامانی بئ باوہران کو بدەست موسلمانا دکەفیت. ب فی چەندی بۆ چوونین

زانایین ئیسلامی دهر باره‌ی تیگه‌ه و رامانا نه‌نفالی نه‌فه‌نه ((الانفال هو الغنیمه،
 أي كل نيل ناله المسلمون من أهل الحرب)). ئانکو نه‌نفال دئایینئ ئیسلامیدا نه‌و
 ده‌سکه‌فت و سامانه‌ کو موسلمان ژ بت په‌رست و بئ باوهران وه‌ک ده‌سکه‌فتین
 شه‌ری ب ده‌ست وان دکه‌فتیت، هه‌روه‌کی دسوره‌تا (الانفال) یا قورئانا پیروژ دا
 هاتیه‌ کرن: **(يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ
 بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) (١ الانفال)**، هه‌روه‌سا بقی ره‌نگی
 به‌حسئ چاواتیا دابه‌شکرنا ده‌سکه‌فتان دکه‌ت: **(وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ
 لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ
 بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ) (٤١ الانفال)**.

نه‌گه‌رئ هاتنه‌خارا سوره‌تا نه‌نفال:

نه‌گه‌ر نه‌م ل نه‌گه‌رئ هاتنه‌خارا فئ سوره‌تئ بگه‌رین، ب دروستی دئ تیگه‌هی
 نه‌نفالی بۆ مه‌رونیتن.

هوگره‌کی پیغه‌مبه‌ری (س.خ) کو نافئ وی (عبادئ کۆرئ صامت) فه‌دگیریتن:
 (دگهل پیغه‌مبه‌ری (س.خ) چووینه شه‌رئ (به‌درئ و که‌فتینه به‌رامبه‌ر
 بیباوهران. دوژمن هاته‌شکاندن، کۆمه‌کا موسلمانا بدویف که‌تن، بۆ هندئ پتر
 بشکینن، هنده‌کین دی ده‌وروبه‌رین پیغه‌مبه‌ری (س.خ) گرتن، دا زیان نه‌گه‌هیتئ
 و کۆمه‌کا دی بدویف وان ده‌ستکه‌فت و پاشمایین کو بیباوهران لدویف خو بجه‌ه

هیلاین. ب فی رهنکی موسلمان بوونه سی پشک. پشتی راهیلانا دوژمنی
 فهگهریانهفه، وان داخازا دهسکهفت ههمی بو وان بن، چونکی نهوان دوژمنی خو
 شکانیدییه. نهوین کول دهووروبه رین پیغه مبهری (س.خ) ماین ب مافی خو دزانی
 کو دهسکهفت بو وان بیت، ژبه ر کو وان پیغه مبه ر (س.خ) ژ مهترسیی پاراستییه.
 بهلی نهوین دهست بسهر دهسکهفتاندا گرتی رژدبوون لسهر هندئ کو وابخو
 دهسکهفتین خو کومکرینه، بتنئ مافی وان بخویه ببهن ژ نهنجامئ فی فهکیشی
 لبه ر ئاریشه دناقبه را واندا. خودایئ مهزن بو چاره سه رکرنا فی ئاریشی، ئایه تا
 نهنفالی ئینا خارئ.

نهنفال له دیدی ئایینی ئیسلامیه :

وهکی ل بابته ئی بهراهیئ ئاماژ پی هاتییه کرن، بو چاره سه رکرنا وی ئاریشا کو
 دناقبه را شه رکه رین موسلماناندا روویدای، د دابه شکرنا دهسکهفتین شه ری
 (به درئ دا، له ورا دشیین ده رباره ی نهنفالی د لئینیرینا ئیسلامی ب فی شیوه ی
 ریکبئخین:

۱. نهنفال ب راما نا وان دهسکهفتان دهیئت، کو جهنگاوهرین موسلمانا دهمی
 شه ریدا دگهل بن په رستان و بیباوهران ژ مال و سه روسامان و ته رش و که وال
 و ئیخسیرین جهنگی بدهستکهفتین.

۲. نهو لایه نین کو دهسکهفتان ژئ وهردگرن، دفت کومه کا بیباوهر و کافر بن،
 ژ لایئ وان موسلمانان کو مه ره ما وان ژ شه رکرنی سه رئیخستنا ئایینی
 ئیسلامی بوویه، نهک که سین بی گونه ه.

ئەگەر ھەشەبەركرنەكى دناقبەرا ئەنفالا رژىمى و بنەمايىن ئەنفالیدا بکەين، ب چ رەنگا ئىکدوو ناگونجن، چونكى گەلى كورد مللەتەكى موسلمانە و باوەردارە. ل دەسپىكا بەلاقبونا ئايىنى ئىسلامى ب ھەزا خو بووينە موسلمان، ھەتا ھۆ ژ نەتەوین ئىكا نەيە کو ب دروستى ئايىنى ئىسلامى پەيرەو دکەن، ھەرەسا كورد لەسر ئاخ و ناف مالا خو ھىرش ئىناينە سەر، ب درىي ھىزى تالانکریە و ژ گوندین وان بەرەف جەين نە دیار برن و گوللە بارانکرینە و ب ساخى بن ئاخکرینە.

پیناسا ئەنفالى؛

وھكى مە ل بابەتئ بەراھيئ بەھسکری، ھەر ل دەسپىكا دامەزراندنا دەولەتا عىراقئ كورد تووشى قركرنا نەژادى بوون، ب ھەمى شىوین گرتن و راگواستن و تالانکرن و ب ھەرەبکرنئ، بەلى ئەوا ل سالاً ١٩٨٨ز ب نافئ ئەنفالى ل ھەمبەر گەلى كوردستانئ ھاتىە ئەنجامدان، شىوہیەكى تايبەتى وەرگرت، ژ درندی و قركرنئ، کو دشین ب رەنگەكى جینۆسایدا ترسناك دقئ سەردەمیدا بو مروقاتیئ بدەینە نیاسین. ئانکو دشین (ئەنفالى) ب قى شىوہى پیناسە بکەين، کو (میدل ئیست وۆج)، بەرچاف دکەت: (ئەنفال ئەو نافبوو کو ب زنجیرەکا ھىرش و پەلامارین سەربازى کو نەخشە بو دانابوو ھاتنە ئەنجامدان. سەرچەم ھەشت ھىرش بوون ل شەش دھەرین جوگرافى یین جوداجودا بریقفەچوو، ل ناقبەرا ھەیفە شواتئ و دەسپىكا ئەیلولا ١٩٨٨ز) ل دەسپىكى کرایین سەربازى ددەستئ نفیسینگەھا باکوور یا ریکخستنا حزباً بەعسیدابوو، کو بنگەھئ وئ یئ سەرەكى ل باژیرئ کەرکووکئ بوو. ل ئادارا ئ وەرە ژ لایئ (علي حسن المجيد) (علي كيميائى) قە،

سەرۆکاتیا وی دهاته کړن. هیڅ و بهلامارین نه نفالې ژ لای هیڅنیزامی و
 ههردوو فیهله قین ئیک و پینج هاتنه نه نجامدان ب پشته قانیا یه کین جوداجودا
 یین سوپای عیراقی و فو و جین سقکین کوردان (جاشی).

(پتوره سمین دووباره قه شارتنه نه نفالکریین گه رمیان)

نه نفال بهرچا فترین تاوانه کو پشته شه پ جیهانیی دووی دا بسهر گه لی کوردادا
 هاتی، ژبو ژنافیرن و بنبرکړنا بزافا نه ته وهیا کورد و نه هیلانا هه می نیشانیین
 نه ته وهی و که لتوری و دیرۆکی و دیموگرافی و جفاکی و ئابووری و .... هتد.
 هیڅنیزامی نه نفالې ب ژ دژوارترین دیاردین پیشیکرنا مافین مروقی ژ لای پڅیما
 عیراقی قه دهیته دانان، کو په لامارین سهر بازی ئیکسهر گوند و چهند باژیرکین
 کوردستانی ب ته مامی ویرانکړن و هژماره کا زور ژ ئاکنجیین بی گونه ه ب چهند
 جبهه کین تایبته راگواستن، ل بیابانین روژنافا یا عیراقی، لسهر توخیبی عیراق -

سعودىيە، كو پىرانيا ھەوا زۆر ژ وان ل قى دەقەرى ب ساخى بن ئاخذىكرن و ھندژى گوللە بارانكرن و مال و سەروسامايىن وان ژى وەك دەسكەفتىن شەرى ب تالان بىرن.

دەسھەلاتدارىن رژىما بەرى نھۆ يا عىراقى گەلەك ب شانازىقە دانپىدان ب ھىرشىن ئەنفالى كر. ھەر سال ژى بىرەوھىيا وئ ساخدىكرەقە، بەلى چ جارا دانپىدان ب بىسەروشىنكرنا وان دەھ ھزار مروقىن بى گونەھ نەكرىە. زەلامىن رژىمى وەسا بەلاقەدىكر، كو ھەوین ئەنفالى بتى دژى (تىكدەران و كرىگرتيان) ھاتىنە كر.

ھۆكارىن ئەنجامدانا ھەوین ئەنفالى:

ھۆكارىن ئەنجامدانا ھەوین ئەنفالى بۆ ژناقىرن و قىركنا گەلى كورد، ئەقین خارىنە:

ئىك: گرنگىيا جھى جوگرافى يا ھەرىما كوردستانى، ئەقى جھى گرنگىيا تايبەت يا جىۆپولتىكى ھەيە، كو پويىتەى ب دوو بنەماين سەركى (سروشتى و مروقى) ددەت، ل ئەنجامى لىكدانا ھەردوو بنەما، بنەمايى ئابوورى ژى پەيداىدبىت.

أ. بنەمايى سروشتى:

كوردستان بسەر (۴) چار دەولەتىن دەقەرى ھاتىە دابەشكرن ئەو دەولەت ژى ھەمى دەما دىملانئىدابوون دگەل ئىكدوو. ھەرچەندە جھى جوگرافى لسەر نەردى نەگورە، بەلى ژلايى جىۆپولتىكىقە ژ دەمەكى بۆ دەمەكى دى ژبەر باندۇرا

هۆکارین ئابووری و سیاسی دهیته گوهورین، ههریما کوردستانی دکهفیته دناقبهرا ههرچار دهولهتین (عیراق، ئیران، تورکیا، سوریا)، لهورا وهلیهاتیه ههردهم کیشا وی ئالۆزبیت و دهنگی رهوایی گهلی وی نهگههیته جیهانا دهرفه. ههریما کوردستانی گرنگین زۆر ههنه کو پیکهاتینه ژ:

۱. دهفههکا دهولمهنده ب پترول و غازا سروشتی و سامانی کانزاین دی.
۲. ئاخهکا ب زاخ و ژیدهری ئافهکا زۆر، وهکریه ببیتیه ئهگهری ههبوونا ههمی جوړین دهرامهتی چاندنی، کو شیاندایه ب سهلکا خوارنا عیراقی بهیته دانان و کاریگهریا وی لسهر ئاساییشا خوارنا ههمی عیراقی ههبیت.
- گرنگیا جیۆپولتیکی یا ههریما کوردستانی، ب هۆکارهکی گرنگ و سهرهکی دهیته هژمارتن بۆ ئههجامدانا قی تاوانی، چونکی ئهگهر عیراقی ههریما کوردستانی ژێ جوداببیت دی بیته وهلاتهکی ههزار و کیم ئاف و کیم دهرامهتی خورست. ئانکو کوردستان مهرجی بهیزبوونا دهولهتا عیراقیه.

ب. بنه مایی مروقی:

هژمارا ئاکنجییان گرنگیهکا زۆر ههیه دپههری بهیزکرنی و لاوازا دهولهتیدال دیموگرافیا ههریما کوردستانی، ئهگهر تهماشهی ئاکنجین وی بکهین لسهر ژمییا گشتی یا عیراقی، رپژاژ دایکبوونی، ل قی ههریمی پتره ب ههقههر کرن دگهل نافهر است و باشووری عیراقی رپژاژ مرنی ژ کیمتره، ژبهه کاریگهریا ئاف و ههوایی وی و تایبهتمهندییا ژنا کورد کو ب (زاک) تره (خصوبة). ئهقهژی ب ئیک هۆکارین دیموگرافی دهیته دانان بۆ گهلی کورد. ههر ژبهه قی ئهگهری ژ پژیما

عیراقی ژ رووی ئاسایشا نه ته وه ییشه هزر تیدا کریه و نه خشه دارشتیه بو
ژناقبرنا ته خا گهنجین کورد، کو ب ئه نجامدانا ههوین ئه نفالا ب هزاران زهلام و
ژنن گهنجین کوردان ژناقبرن.

دوو: تیکچوونا ههفسهنگیا ته مه نی دناقبره گهنجین کورد و گهنجین نافه راست
و باشووری عیراقی.

شهری درێژقه کیشی ناقبره عیراقی و ئیرانی بوویه ئه گهری ژناقبرنا هزارهکا
گهنجان دبه روکین شه پیدایه، ب تایبه تی گهنجین نافه راست و باشووری عیراقی کو
شوینوارین خرابین (ئابووری و کۆمه لایه تی و سوپای) لسه ر حفاکی عیراقی
هه بوویه.

سی: دهقه رهکا زۆرا کوردستانی دبن دهسه لاتا هیزا پيشمه رگی کوردستانی دا بوو،
ب تایبه تی دهقه رین چیا یین ئاسی، کو بو به رهنکاری و شهری دبه رژه وه ندیا
پيشمه رگه یدا بوو. حکومه تا عیراقی زی ب مانه کی یاسیی خو دزانی، کو دووباره
ئه فان دهقه ران بیخه ته بن دهسه لاتا خو، سوپایی عیراقی زی دوی ده میدا مژویلی
به روکین جهنگی ئیرانی بوو، نه دشیا ب نازادی رووی ب رووی ئیرانی بیتن، ژبه ر
گورزین کوزه کین پيشمه رگه ی. له ورا هه وین ئه نفالی پتر گوندین کوردستانی
قه گرت، چونکی ب ژیده ره کی سه ره کی یی ژین و ژیارا ئاکنجیین وی جهی
قه حه واندا نه هیزا پيشمه رگه ی دزانی.

چوار: ل دهسټپيكا دامه‌زراندنا دهوله‌تا عيراقى، حكومه‌تين ئيك لدويڤ نيكين عيراقى نه‌ته‌وا كورد وه‌كو ئاسته‌نگ و ريگر ل به‌رده‌م ئيكه‌تيا نه‌ته‌وه‌يا عه‌ره‌ب ددانا. ب هزر و بو چوونا سياسه‌تقاني عيراقى كيشا كورد مه‌ترسييه لسهر ئاسايشا نه‌ته‌وا عه‌ره‌ب، له‌ورا هندي وان پيچيپووي هه‌مى هه‌ولين داين ژبو حه‌لاندن و ژناقبرنا نه‌قى مه‌ترسيي، هه‌وين نه‌نفاليزى ب تولا هه‌ولين قركرنا نه‌ژادى گه‌لى كورد ل عيراقى ده‌يته دانان.

پينجه‌م: په‌يوه‌نديين نيڤ دهوله‌تى و هه‌ريمين عيراقى.

حكومه‌تا عيراقى ل ساليين هه‌شتييين سه‌دى بيستى، وه‌لاته‌كى دابري نه‌بوو ژ روويى په‌يوه‌نديين نيڤ دهوله‌تى و هه‌ريمي ڤه، به‌لكو په‌يوه‌ندييه‌كا موكم دگه‌ل ولائين عه‌ره‌بى و جيهانيدا هه‌بوو، له‌ورا ژ لايى سه‌ربازيڤه دماوى جه‌نگى هه‌شت سالى دگه‌ل ئيرانى ببو ولاته‌كى به‌يز ل وى ده‌ڤه‌رى. پشته‌قانيا ده‌رڤه و جيهانى وهل حكومه‌تا عيراقى كړبوو، كو گوه نه‌ده‌ته هيج ياسا و برياره‌كا نيڤده‌وله‌تى دپه‌يره‌وكرنا سياسه‌ته‌كا ويرانكارانه‌دا دژى ده‌ڤه‌رين كوردستانى. بو نموونه، ده‌مى حكومه‌تا عيراقى بوى به‌رڤه‌هيى و دژواريى چه‌كى كيماوى ده‌هوين نه‌نفاليدا بكار دئينا، حكومه‌تا سوفيه‌تى داکوكى ل هه‌لويسى عيراقى دكر. ژبلى قى ژى حكومه‌تا توركيار ږوله‌كى گرنك دگيرا دڤى بياڤيدا، ئاخفتنكه‌رى و مزاره‌تا ده‌رڤه يا توركيار اگه‌هاند، كو شاره‌زايين نوژدارى يين توركيار پشكنينا په‌ناهندين كوردان كړيه، هيج شينوارين چه‌كى كيماوى لسهر وان ديارنه‌بوو، هه‌روه‌سا ب

داخازیا نەتەوین ئیکگرتی رازی نەبوو، بۆ ھنارتنا بېسپۆرین ساخلەمیی بۆ
پشکنینا پەناھەندین کورد.

شەش: تیکچوونا بارودۆخین کوردان، کورد دق قۆناغیدا زۆر دبى کەس بوون، چ
ھیز و ولاتەك نەبوو پشەقانی و داکوکیى ل مافین وی بکەت و گفاشتنى بیخیتە
سەر حکومەتا عیرقی بەرامبەر ھەمی پیشیلکاریین نەمرۆقانهیی کو پەیرەو
دکر دقپرکنا رەگەزی دژی گەلی کورد، ب تایبەتی ل سال ۱۹۸۸ کو ھەمی دەقەرین
کوردستان قەگرت.

(کۆمکنا ژن و زارۆکین کورد د ھەوین ئەنفالیدا و رەوانەکرنا وان بەرەف مرنی)

هه‌وێن ئه‌نفالا

۱. جوگرافیا هه‌وێن ئه‌نفالا

وه‌کی ل به‌راهی ئاماژه پێکری، سه‌رێن عێراقی هه‌ر ژ ده‌ستپێکا دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا عێراقی، به‌رده‌وام بوون لسه‌ر سیاسه‌تا قهرکنا ره‌گه‌زێ کورد، چونکی ده‌زرا وان یا نه‌ته‌وه په‌رێس دا، کورد مه‌ترسی بوون لسه‌ر ئاسایشا نه‌ته‌وێ عه‌رمب، له‌ورا رۆژ بۆ رۆژی تاوانی وان مه‌زنتر لی ده‌اتن و زیانی گه‌لی کورد ژێ ب هه‌مان شیوه مه‌زنتر دبوون، هه‌تا ساڵ ۱۹۸۸ رژیمی هه‌ر چ هیژ و شیان و ته‌کنۆلۆجیا و په‌یوه‌ندی نیف ده‌وله‌تی بده‌ستخۆ ئیخستین هه‌مبه‌ر گه‌لی کورد بکارئینایه، لی ئه‌قی جاری ل ژێر ناخی (ئه‌نفال) ئ تاوانی خوژی ب چه‌ند قۆناغه‌کا ده‌ستپێکر و پیکهاتینه ژ:

ئه‌نفالا ئیکی: ئه‌نفالا دۆلا جافایه‌تی، ل (۲۳ شواتی هه‌تا ۱۹ ئادارا

۱۹۸۸ ئی قه‌کیشا). ئه‌ف هه‌وه ب هیژشکرنا بۆ سه‌ر گوندین سه‌رگه‌لو و به‌رگه‌لو یین دۆلا جافایه‌تی ل ۲۳ شواتا ۱۹۸۸ ئ ده‌ستپێکر. ژ چه‌ند لایانه‌ ب درێژیا (۸۰) کم ژ بنگردی بۆ لای رۆژه‌لاتا ده‌ریا چادوکان و باژیرکی دوکان، ژ وێری ژێ بۆ باژیری سلیمانی و باژیرکی داووت و چوارتا قه‌گرت. ئارمانجای هیژشی ژناڤهرن و کافلکرن (۲۵ - ۳۰) گوندین دۆلا جافایه‌تی و داگیرکنا باره‌گایین سه‌رکردایه‌تیا هیژا پێشمه‌رگه‌ی بوو ل قی ده‌قه‌ری. ئه‌ف هیژشا به‌ربه‌لاف سنووری باژیرکین (سورداش، دوکان، بنگرد، سه‌رحنار، قه‌لاچولان و چوارتا) قه‌گرت. ب سه‌ر په‌رشتیا وه‌زیری به‌رگری (سولتان هاشم) ی بوو. هیژین پشکدارین قی هه‌و پیکهاتبوو ژ

(۲۰) لیوا و شیست فهوج و ب دههان فهوجین جاشین خوڤروش و مهفرهزین تایبته، ب نویتترین چهکی گران و ب دژوارترین چهکی کیمیاوی دقئ هیرشیدا هاته بکارئینان، دئهنجامدا چهن دین گوند و دهقهر ویرانکرن. بۆ نموونه (قههچوغه، شاخه رهش، قزلهه، قهرسهرد، ئاسۆس، قهرهچهتان، شهدهله، پیرهکه گرون، زیوئ، گهردئ، دابان، مهرگه و شارستین)، ههروهسا کانئ توو، یاخسه مههره، قه یوان ... هتد. ب شیوهیهکی چ گوند ل قئ دهقهرئ رزگار نه بوو. ل دوماهیا قئ هه وئ هه می ئه و دهقهر هاتنه داگیرکرن و گشت گوند هاتنه کافلکرن و ویرانکرن و مال و سهروسامانی وان ژئ لایئ سوپایی عیراقئ قه هاته تالانکرن. ده می گوند هاتینه داگیرکرن، ئاکنجیین وئ دهقهرئ بهرهف ئیرانی رهقین، هندهک ژئ بهرهف سلیمانی چوون، له ورا گوندیین دؤلا جافایه تی پشکهکا زؤرا وان دهر باز بوون. بهلی ئه وین بهرهف ئیرانی رهقین ژ بهر سه رمایی و بهفر و بارانا پرانیا وان ب ریکتفه مرن. ئه و خه لکی کو ماین و دهر باز نه بووین هه می گرتن و بهرزه کرن.

نه نفالا دووی: ژ (۲۲ ئدارئ هه تا ۱ نیسانا ۱۹۸۸ ب دوماهی هات)

ئه قئ هیرشئ دهقهره قهره داغ قه گرت ل (تهکیه، سیوسینان، سه گرمه، دهر به ندباسه ره، قهره داغ.... هتد) گشت گوند و ئاقه دانیی قئ دهقهره جوگرافی قه گرتن. ده ستپیکا قئ هیرشئ ب کیمیا بارانکرن چهن د جهه کین ستراتیژی ل وئ دهقهرئ ده ستپیکر، له ورا گوندئ سیوسینان کو گونده کی دیاری وئ دهقهرئ بوو ب پهنگه کی زؤر سهخت و دژوار کیمیا بارانکرن. مه ره م ژ قئ کریاری شکاندنا وره یین

خەلكى دەقەرئ بوو. ل دەمى وئ ھىرشى ئاكنجىن دەقەرا قەرداغ ب دوو رەخانقە رەقین، ھندەك ژ وان بەرەف سلیمانی و ئوردیگایین دەقەرا سلیمانی دەقەرا سلیمانی چوون، زیانا وان یا کیم بوو، بەلى ئەوین بەرەف ژیریا گەرمیان رەقین ھژمارەکا زۇرا وان ھاتنە دەستەسەرکرن و پاشى بەرزەکرن.

ل ئەنفالا قەرداغ ئەو ھەقوھەلاتیپ کوردین کو ھاتینە گرتن یان خو داینە دەست، بو سەربازگەھا قۆرەتو و راگواستن، کو نیژیکی ھەشت ھزار کەسان بوون ژ زارۆک و ژن و گەنج و پیران، پاشى قەگواستن بو سەربازگەھا تۆبزاوا نیژیکی کەرکووکى. ئەقجال و یرى گەنجىن وان ژ یین دى جوداکرن و بەرەف جھین نەدیار رەوانەکرن، خەلكى دى ژ ژن و زارۆک و کچین زوگورد ئیخستنه دزینداناقە بەلى پیرەژن و پیرەمیر بو (نۆگرەسەلمان) ل بیابانا سەماوھ قەگواستن، کو ل ویرى ھژمارەکا ئیکجار زۆر ژ برس و تیھن نە خوشیاندا مرن و تەرمین وان ھاقیتنە دەرقل وئ زیندانى، سەیان دخوارن.

ئەنفالا سییى: (ژ ۷ ھەتا ۲۰ ئىسانا ۱۹۸۸)

ئەوا ئەنفالا سییى کو دەقەرا گەرمیان قەگرت، مەزنترىن و بەرفرەھترین ھىرش بوو ل سال ۱۹۸۸ بو سەر کوردستانى، کو دەقەرین (دوز، قادر کەرەم، کەلار، کفرى، چەمچەمال، تیلەکو، پیباز، سەنگاو، تەکیە و پشکەك ژ دەقەرا ئاغجەلەر) رامالین. زیانەکا گیانى و مالى یا ئیکجار مەزن ب ئاكنجیپ نیژیکی (۵۰۰) پینج سەد گوندىن قى دەقەرئ کەفت، کو پتر ژ (۳۰) سیھ ھزاران ژن و زارۆک و پیر و گەنجان بیسەر وشوینکرن و مال و سەروسامانى وان ژى ھاتە تالانکرن.

ل (۱۴ی نیسانا ۱۹۸۸)، چار باژیرکین گهرمیان ب ئیک روژ ب تهمامی هاتنه ویرانکرن و نیزیکی (۲۰) بیست هزار ژن و زارووک و زهلام بۆ سهربازگههی قۆرهتوو رهوانهکرن، لهورا ئەف روژه ل ههر سالهکی کریه پوژا ساخکرنا بیرهوهرییا تاوانین مهزنین ئەتفالی ل کوردستانی.

ئەگهري زوریا هژمارا گرتی و بهرزهکریین گهرمیان، قهدهگهريته بۆ هندى کو پاریزگههی سلیمانی دگهل قائیمقامی چهچهمال ب ریکا مستهشارین کورد پرۆپاکنده بهلافکر، کو حکومهت ههر خیزانهکی دی بۆ (۳۰۰) مهترین دوجاری یین ئهردی دگهل (قهريین ئافاکرنی) (سلفه العقار) دهته ئاکنجیین گوندان. ئەفی ژى وهکر، کو ئەو خهک ئارام ببیت و نهرفن، لهورا ئەف هژمارا زور هاتنه دهستهسهکر.

(ویرانکرنا (کافلکرنا) گوندین کوردستانی ل دهمی ئەنفالی)

دەستەسەرکریڤن ئەفی بنگەهی بەرهف چەمچەمال هاتنە رهوانەکرن، کو کهمپین قادر کەرەم و لەیلان بوون بۆ وێرئ دهنارتن. بەلئ گرتییڤ باشوورئ گەرمیان د دوو بنگەهین سەرەکی کۆمکرن، ئیک ژ وان بنگەهئ لاوین دوزخورماتو بوو، کو نیزیکی چار هزار کەسان تیدا زیندانکربوون، ئەشکەنجەدان و برسیکرن و تیهنیکرنئ، هەرچ پارە و زیر و تشتئ ب بها ژ ئافرهتین وان دستاندن. دگوتە وان ههوه هاریکاریا (موخەریبان) پێشمەرگە کرییه. بەلئ بنگەهئ دووئ بۆ کۆمکرن گرتییان، بارەگایی فرقا (۲۱) بوو ل قۆرەتوو. ژ زاردەفی ئیک ژ قورتالبوو یا هاتییه، کو نیزیکی (۱۰) دەه هزار کەسان دفی کەلها سەربازیدا زیندانکربوون.

ل دویف چاپیکەفتنن (MEW میدل ویست وۆچ)، دگەل ئیک ژ رزگار بوویان، ژن و زەلام هاتنە ژیک جوداکرن، ئەفجا زەلام بۆ جەهکئ نەدیار فەگواستن وپاشی ژ ب هەمان شیوه ژن و زارۆکین وان جوداکرن.

ئەنفالا چواری: ئافزێلا زئ یئ بچویک (ل ۸ ی نسانی هەتا ۳ گولانا ۱۹۸۸ ی).

هیزین پژیمی پشستی تەمامکرن تاوانین ئەنفالا سییی، کو پترین هژمارا قوربانئ و بی سەروشوینان ژئ پەیدابوو. دھیرشین خودا یا بەردەوامبوو بۆ سەر دەفەرین دیین کوردستانی ب هەمان شیوه.

جوگرافیا ئەفی هەوئ ئافزێلا زئ یئ بچویک بوو، کو هیلا سنووری هەردوو پارێزگەهین کەرکووک و هەولێر دگەهینیته ئیک. ئەف ئافزێله، باژیرکین (ریدار،

ئاغجەلەر، تەقتەق و چەند گوندەكېن مەزن وەكى عەسكەر و گۆپتەپە
فەدگريت)، كو دشیین بیژین سنوورئ ئەفی هەوی دەفەرین دەشتا کۆیه و تەقتەق
و شیخ بزینی و ناوشوان و ئاغجەلەر و خالخالان و چەمئ ریزان فەگرتییە.

دەسپیکا ئەنفالا چوارئ ب کیمیارانکرنا گوندئ گۆپتەپە ل روژا ۲ی گولانا ۱۹۸۸ئ
دەستپیکریە ب ریکا فروکین جەنگی توپین کیمیاوی بسەر خەلکئ ویدا باراندن،
قوربانینی فی گوندی ب نیزیکی (۲۰۰) کەسان دەیتە خەملاندن، هەردوی دەمیدا
گوندئ عەسکەری ب هەشت توپین کیمیاوی توپ بارنکر، بیھنا کیمیاوی بەلاقەبوو
و گەهشتە گوندئ حیدەربەگک، ل ویرئ ژى هژمارەکا قوربانیان ژئ پەیدا بوو.

ژ بو رپگرتن ژ دەربازبوونا ئاکنجیین گوندین گۆپتەپە و عەسکەر و حەیدەربەگئ،
ئاڤا سکری دوکان بەردا، هەتا کو نەشین ژ وی زیی دەربازبن و رزگار بن. ئەو
خەلک بەرەف دەفەرین چەمچەمال و تەکیە و ھندەک ژى ژ وان بەرئاف خو
بەردانە خوار و بەرەف دەفەرا شیخ بزینی چوون. ئەو خەلکئ رەفین ژ گوندئ
عەسکەر ل سەر جاددا سەرەکی ژ لایئ سوپای و جاشان فە هاتنە دەستەسەرکرن و
رەوانەى کۆمەلگەها سوسی کرن. ب فی رەنگی پڕانیا خەلکئ وئ دەفەرئ، ژ دەستئ
سوپای رزگارنەبوون هاتنە بیسەرۆشونکرن. ل ۴ی گولانی ئەو هیرش یا
بەرفەرەتربوو ب شیوەکی دەفەرین دەوروبەرین باژیرئ کۆیه و گوندین رەخ و
روویین زئ و دەوروبەرین باژیرکئ تەقتەق و دەفەرا شیخ بزینی فەگرتییە. ب
دریژیا زیی بجویک سوپای گوندین فی لای و لایئ دی. سوتن و ویرانکرن. هژمارا
بیسەرۆشینین فی دەفەرئ گەهشتە (۱۶۸۰) هزار و شەش سەد و هەشتئ کەسان. ب

قى رەنگى، دېندىيا رژىمى ھەممى گوند و دەفەر فەگرتن، كو (۲۳۷) دوو سەد و سىھ و
 ھەفت گوند سوتن و راستكرن و ويرانكرن، نىزىكى (۲۵۰۰) دوو ھزار و پىنج سەد
 كەسان ل دەشتا كۆيە (۳۰۰۰) سى ھزار كەس ل دەفەر پىن شىخ بىزىنى و ناوشوان
 بىسەر وشويناكرن. دقى ھەويدا ھەمان سىياسەتا ئەنفال پىن دى ھاتە پەيرەوكرن ژبو
 كۆمكرنا ئەوى خەلكى ھاتىە گرتن، كو چەند جە بەرھەقكرن بو كۆمكرنا وى
 خەلكى و فەگواستنا وان بو جەپىن نەدىار.

قوناغا ئەنفال پىن (۵، ۶، ۷) (دولا چىاين شەقلاوھ و رمواندز ژ ۱۵ گولانى – ۲۶ ئ تەباخا ۱۹۸۸ ئ):

دەستپىكا قى ھىرشى كو ل ۱۵ گولانا ۱۹۸۸ ئ بوو، روژا دومايى يا ھەيقا رەمەزانى
 بوو. چەند فروكەك كەفتنە كىميا بارانكرنا گوندىن (وەرە، نازەلپن، كاموسەك،
 ئەسپىندارە، عەلىاوھ، سماقولى)، بوويە ئەگەرئ گىيان ژ دەستدانا ھژمارەكا زۇرا
 ئاكنجىپىن گوندان و مراربوونا تەرش و كەوالى وان. توندودژوارترىن ھىرشا
 سوپايى عىراقى، بو دەفەرا دولا پالىسان بوو، بەلى زىانپىن گىيانى ب ھەقبەركرن
 دگەل ھىرشپىن بەرى ھىنگى گەلەك كىمتر بوون، چونكى پىرانيا دەفەر پىن سنوورى
 پىن پارىزگەھا ھەولپىرئ ل سالىن

(۱۹۷۷ - ۱۹۷۸ ئ) و (۱۹۸۳ - ۱۹۸۴ ئ) ھاتبوونە چۆلكرن و خەلكى وان فەگواستبوونە
 كۆمەلگەھپن ب زۇرى، بەلى ھندەك گوند مابوون، ب تايىبەتى گوندىن ئازادكرپىن
 دەفەر پىن سەخت و ئاسى، كو دەستى سوپايى عىراقى نەدگەھشتى، ژبەر بەرگىريا
 پىشمەرگەى و ئاسىبوونا دەفەرئ، ل ۲۳ گولانى گوندىن پالىسان و ھىران و دۆلپىن

دهوروبهر چهند جاران ب گرانى هاتنه كيميا بارانكرن و ۲۲ - ۲۳ئ ههمان ههيقدا گوندئ ومرتئ هاته كيميا بارانكرن. لايهكئ دى ژ سهروچاوه و بهنى ههرير و خهليفان ب شيوئ بازنه يى بوو، نيژيكى (۷۲۰) حهفت سهه و بيست خيزان دهردهركرن و مالى وان هاته تالانكرن. مهزنترين زيان ل قئ دهقهرئ بهر گوندئ (بلهى خواروو) كهفت، خهلكئ توبزاوا كهركووكئ رهوانهكرن و ل ويئرئ ژن و زهلام و گهنج ژيك جوداكرن و گهنج بهرزهكرن. ل روژا ۷ى خزيرانئ ههويئن نهنفالا پيئنجئ بدوماهى هات.

دهستپيكا نهنفالا شهشئ ل ۲۶ى تيرمههئ ب توپ بارانكرنا دهقهرين دوؤا باليسان و دوؤا مهلهكان و دوؤا ومرتئ و دوؤا هيران و سماقولئ ب چهكئ كيمياوى دهستپيكر و خهلكئ وان تهرا بهرا كر، پاشى ژ لايئ جاشان قه ئهه دهقهر هاته داغيركرن، داخاز ژ خهلكى كر خوبدهنه دهستئ وان، ليبورينا گشتى ههيه، لهورا هژمارهكا زوړا وى خهلكى هاته خاپاندن، خو بدهستفه بهردا، ئاگههداريا وى خهلكى كر ئهگهر وان چهك قئ ههبيت دئ هيئه ليبورين، لهورا خهلك ل وى چهكى دگهريان، كو پيشمهركهه ل وئ دهقهرئ قهشارتبوو، پاشى دانپيدان كر كو ئهه و پيشمهركهه، ل داوييئ ههمى بئ سهروشوينكرن.

دماوئ ههويئن نهنفالين (۵، ۶، ۷)، (۵۲) پيئنجى و دوو گوند، ل ناحيئ (خهليفان و رهواندز و خوشناو) ويړانكرن، كو سهرحهم خيزانين وان (۲۶۰۲) بوون، ههروهسا ۲۴ قوتابخانه و ۵۲ مزگهفت، ژبلى هشكرنا بسهدان كانى و جوكان و سوتنا رمز و باغ و بيستانين وئ دهقهرئ، كو ژيړخانا ئابوورى پيك دئينا، كو ره و ريشالين ژين و ژيارا خهلكئ دهقهرئ دبئيرا ههلكيشا و سهروسامانئ وان هاته تالانكرن.

ئەنفالا دوماھیی (بەھدینان) ژ ۲۵ ئ تەباخی - ۶ ئەیلولا ۱۹۸۸ ئ:

ل داویا راوستاندنا شەپ ئ عیراق ئ - ئیرانی، دوماھیک ھەوین ئەنفالا ل ۸ ئ تەباخا ۱۹۸۸ دەستپیکر، سوپایی عیراق ئ دەست فەکری بوو بۆ ئەنفالکرنا دەفەرا بەھدینان. ئەف ھەوہ ب درێژیا دەفەرین (زاخۆ، ئامیدی، شیخان و ئاکری) فەگرتییە. ھەروەکی جارین بەراھیی ژ ئەنجامدانا ھەوین دین ئەنفالا، ئیکەم جار جھین ستراتییین دەفەر ئ توپ بارانکر ب توپین ئویشەکی (عنقودی) و کیمیاوی.

دژوارترین ھیرشا ئویشەکی ل ۲۴ ئ تەباخی بۆ سەر گوندین سپینداری ل بنارین چیا ئ گارە بوو، رۆژا دویدا ئەف دەفەرە بەر دژوارترین ھیرشا کیمیا بارانکر ئ کەفت، ل ئ ھەو ئ گوندین چیا ئ گارە ب رێژیا (۳۰) کم فەگرت، کو نیزیکی پینجی گوندا بوون، ژ لای ئ باکووریشە گوندین (دھیک، باوەرکا کەفری، میژ، سپینداری... ھتد). ل سەر چیا ئ گارە ئی گوندین (گەرەگو، زیوہ شکان، رەزیک... ھتد). ژ لای ئ باشوور (سیاری، ئافوکی، و چەند گوندین دی). ل سپیدەھیا ۲۵ ئ تەباخی فروکی جەنگی گوندین برجینی و ناحیا زاویتی دەفەرا زئی خابیری و ھیسی و خرابە و ئیکمالی و بەرواری ژیری کیمیا بارانکر. ئەگەر ھەقبەرکرنەکی دناقبەرا دژواریا توپ بارانکر ئ و ھژمارا قوربانیا بکەین، د ئ بۆ مە دیاربیت کاریگەریا و ئ کیمیا بارانی کیمترە، ئەگەر ئ و ئی بۆ ھندئ دگەریتن کو پیشمەرگە ی شیان بەراھیی شیرەت و رینمایین خو پاراستنی بە لافەبکەن، بە لئ تەرش و کەوال و ئاژەلین گوندان ژناف چوون و زەقیین وان ژبەر ھەمی کەفتن.

پشتی ئەنفالی بەرەف ئێرانی دچن

ئەنفالا دوماهیێ یا (بەهیدینان) ب دوو ساخلەتێن ژ هەوێن دی دەیتە جوداکرن
(دەقەرێن قەرەمداغ و گەرمیان و ئافزێلا زیی بچوێک و دۆلا شەقلاوا و پەواندۆز) ئ
ژبەر چەند ئەگەرەکا:

۱. ھەندەک ژ عەشیرەتێن دەقەرێ پەیوەندییەن باش دگەل رژێما عێراقی ھەبوون،
کو بوویە ئەگەرێ پاراستنا ژ کوشتن و تالانکرن و وێرانکرن گوندێن وان.
۲. جیۆپۆلیتیکا دەقەرێ: جوگرافیا سیاسی یا دەقەرێ ژبەر ھەندێ کو ئەف دەقەرە
ھەف سنوورێ تورکیا و سنوورێ نیف دەولەتیە، دیارە رژێما عێراقی ژێ قیایە ب
نەینێ کۆم کۆزێی ل قێ دەقەرێ ئەنجام بەدەت، چونکی تورکیا ھەف سنوورێ
ولایتێن ئەوروپایە، و دبیتن رێکخراوێن مافی مرۆفی و رۆژنامە نقیسیی بیانی
بگەھنە دەقەرێ و ئەو تاوان ئاشکرا بیت و حکومەتا عێراقی توشی سزایی بکەت،

ئانكو ولاتين ئوروپا ل بن گفاشتنا رايَا گشتى جارهكادى چاف خساندنهكى بسەر
پهيوهندىيىن خو دگهل عيراقى بكهتهقه.

ل ۲۸ى تهباخى هيرشا ئوردى دهستپىكر د ئه نجام دا دههان هزار ژ ئاكنجيىن وى
دهقهري دهر به دهرى توركيَا و ئيرانى بوون و هژمارهك ژى هاتنه گرتن. هندهك ژ
وان ژى ل دويقدا ب ناچارى ل لىبورينا ۶ى ئه يلولا ۱۹۸۸ خو دانه دهستى رژيىمى ل
ئيقاريا ۲۹ى تهباخى ب هزارههان كهس دهقهريىن زيبار و بهري گارهى ل سەر
(روويى شين) ب ههمى لايهكى قه هاتنه دوورپىچ كرن. ئه و خهلكى قه گهرياي
هاتنه قه كوهاستن بؤ دوو بنگه هيىن كؤمكرنى، پشكهك ژ وان كو گهنج بوون، ل
كه لها (نزاركى) ل دهوكى كؤم كرن، كو وهك (توبزاوا) كهركووكى بوو. ژن و زارؤك
ژى بؤ زيندانا (سهلاميه) ل مويسل هاتنه قه گوهاستن.

سهرجه مى گونديىن ويرانكريىن ههوين ئه نفالا دوماهيى ل دويىف پىزانينان (۴۵۰)
چوار سهد و پىنجى گونديوون. زيانين گيانينىن ئه نفالا بههدينان ب نيزيكى
(۲۲۰۰۰) سيه و دوو هزار كهسان دهيتته خهملاندن، گوله بارانكرى و بى
سهروشوين كرن، ژ (۱۰۰) هزار كهس ژى په نابهرى و دهر به دهرى توركيَا و ئيرانى
بوون، ئه وىن دى ژى قه گوهاستن بؤ كؤمه لگه هيىن (جهژنيكان) ل نيزيك هه قلىرى.

خۆ به رهه فکرینا بۆ مشه ختیبوونی پشتی ئه نفالی

ئهو په نابه ریڼ کۆ به رهف تورکیا رهفین، دهستیځکی حکومهتا تورکیا رازی نه بوو ب حه وینیت. ئه وین ژ سنووری تورکیا ژی دهر بازبووین هندهک ژ وان دانه دهستی حکومهتا عیراقی، ریک نه دانه ریکخراوین مروقی و رۆژنامه نفیسان سهرا وان بدن، دا بۆ وان ئاشکرا بیت، ئه ری چهکی کیمیاوی دژی وان بکارهاتیه یان نه. ل مه ها سالآ ۱۹۸۹ (۲۰۲۴) سیه هزار و سیه . و چوار کهس ل ئوردوگایهکی تورکی، ب ئه گه ری نانئ ژههراوی بوون ئهف کاره ژی ب هه فیشکی دناقبههرا زهلامین رژیما عیراقی و کار به دهستین تورکیا هاتبوو ئه نجامدان.

رژیمی هه ر ب ئه نفالکرنا کوردان فان دهفه راندا نه راوهستیا، به لکی وئ هی رشی گوندین مه سیحیان ژی فه گرت. پشتی بارانکرن و سوتاندنا گوندین وان، ئاکنجیین ویری رهفین، ئه وین دی ژی هاتنه گرتن و ئیخستنه بنگه هیین کۆم کرنا ئه نفالی ل زیندانا سه لامی ل مویسل، هژمارهکا وان ژی ل دویف پیژانیان (۱۵۲) سه د و

پېنجی و دوو کەس بوون هاتنه گولله بارانکرن، پړانیا وان خەلکێ گوندین (میژی ل سەرسنکێ و گوند کوسە ل دەقەرا (دوسکی) و کانێ بەلاقێ ل بەرواری بالا و گوندێ باشی و قارو (کەرو) ل نیروه و دێرهشی ل ئامیدی بوون).

ل شان تاوانین مەزنین ئەنفالی بۆ سەر کوردستانی ب گشتی و دەقەرا بەهەدیان ب تاییهتی. نابیت پۆلی فەوجین بەرگریا نیشتمانی (جاشین کوردان) ژبیر بکەین، کو هاریکاریهکا باش بۆ سوپای دکر و ل هەندەک دەقەرا ژێ پێشرو یا سوپایی رژیمی دکر، چونکی شەهەزا بوون ل وێ دەقەرێ و پۆلەکی بەرچاف هەبوویه، ل تالانکرن مال و سامانی گوندین ئەنفالکری و گرتنا خەلکێ سقیل ئەوین ژ ترسا سوپایی رژیمی دەرەقین بۆ هندی خوێزگار بکەن.

ئە نجامین ئەنفالی و کارتیکرنا وێ ل سەر کوردستانی

تشتەکی ئاشکرایه کو سیاسەتا رژێما بەعس، هەر ژ وەرگرتنا دەستەهلاتداری، ل سالا ١٩٦٨ ئارمانجا وێ نەهیلانا گەلی کورد بوو ل عیراقی، بۆ بجهئینانا پلانی خو، ئیک ژ دامەزرێنەرین حزبا بەعس (میشیل عەفلەق) دبێژیت: (کورد ل عیراقی و سوریا، بەرەبر ل پۆژ ئافایی نیشتمانی عەرەبی ئاستەنگن بۆ دروستبوونا ئیکەتیا نیشتمانیا عەرەبی، لەورا پیدقیه بهینه ژ ئافبرن).

بۆ بجهئینانا ئەقێ ئاخفتنی چەندەها جارا بەرنامە و پلان دانان بۆ ژ ئافبرنا گەلی کورد، هەر وەکی (عەلی حەسەن ئەلمەجید) دووپات دکەت و دبێژیت: (بتنی ریکا ئازادکرنا خیزانین زیندانیان و گرتیان، بن ئاخ کرنا وان ب ساخی یه).

سیاسەتا جینۆسایدا کوردان، ب بەر دەوامی پەیرهوکر، بەلی ل سالا ١٩٨٨ گەهشتە

گوپیتکا ھۆفانتی و درندایەتی، کو کاریگەری و شوینواری و ئ ل سەر جفاکی کوردی ھیلایە، کو ھەتا ھۆ مرۆفی کورد پێ دنالیت، لەوێ دشیین ئەنجام و کاریگەریا ئەنفاڵی ب فی شیوی ل خواری ریزبکەین:

۱. وێرانکەرنا پێرانی گوندێن کوردستان، کو ھژمارا وان ب پتر ژ (۴۵۰۰) چوار ھزار و پینج سەد گوندان دەیتە خەملاندن، ل ھەر جەھەکی شوینواری بەردەوامبوونا ژیانێ نەھیلان.

۲. بئ سەروشوینکەر و ژ نافرنا نیزیکی (۲۰۰) دووسەد ھزار مرۆفین کورد.

۳. ھەرفاندنا ژێرخانا ئابووریا کوردستان، ب ریکا وێرانکەرنا گوندان و زەفیی چاندن، کو بوویە ئەگەر ژ نافرنا ریزەکا ھەرە زۆرا سامانی تەریش و کەوالین دەفەرین کوردستان، دگەل تالان کرنا مال و سامانی گوندیان.

۴. تێکدان و راست کرنا جەین دیرۆکی پەرستگەھان (مزگەفت و دێر) و ناڤەندین خواندن و ساخلەمی.

۵. پەیرەوکرنا سیاسەتائەرد سوتنی، ب کیمیا باران و ژەرکرنا ژێدەرین ئافی، بۆ نەھیلانا ھەمی رەنگین ژیانێ ل فان دەفەران.

۶. ژناڤەرنا بنەمایین ژیان خەلکی گوندان و ئاکنجیکرنا وان ل کۆمەلگەھین ب زۆری و گوھورپنا مرۆفی کوردی ژبەرھەمەینەری بۆ بەکاربەر، کارکرە سەرنزمکرنا ئاستی ژیان ئاکنجیین رزگاربووی.

۷. ھەلوەشاندنا شیوازی کۆمەلایەتیا جفاکی کوردی و بەلاقبوونا ھندەک دیاردین نەژھەژی کو بەرھەقازی رەوشت و تیتال و بەیاین کۆمەلایەتی یی جفاکی کوردی بوو.

پرسیارین پشکا پینجی

پ ۱/ فان زارافا پیناسه بکه:

ئەنفال، سەربازگەها توبزاو، نوگرە سەلمان، کۆمەلگەها سوسی، تۆپا
ئیشوکی، زیندانا سەلامیە، فەوجین بەرگریا نیشتمانی، کۆمەلگەهین
جەژنیکان، گوندی بلە خوار، سیوسینان.

پ ۲/ ھوبین ئەفان دیاربکە:

۱. رۆژا (۱۴ نیسانا ۱۹۸۸) ل ھەمی سالان کریە رۆژا بیرھاتنا تاوانا مەزنا
ئەنفالی ل کوردستانی.
۲. ھژمارا گرتی و بی سەروشوینکرنین گەرمیان ل ھەمی ھەوین دی زیدەتر
بوو.

۳. ئەگەر بەراوردیەکی دناقبەرا دژواریا تۆپ بارانکرا کیمیاوی و ھژمارا
قوربانیین دەفەرا بەھدینان بکەین، بۆ مە دەردکەفیت کارتیکرا کیمیا
بارانی کیمترە.

۴. ھیزین رژیمل ل ھەوین ئەنفالا سییی ئافا سکرئ دوکان بەردا بوو.

پ ۳/ ئەنجام و کارتیکرا ئەنفالی ب سەر کۆمەلگەها کوردی چییە؟

پ ۴/ کوردستان مەرجی ب ھیزبوونا دەولەتا عیراقی یە، ئەفی دەستەواژی
شروڤەبکە؟

پ ۵/ ئەگەر ل رپورەسمین دووبارە فەشارتە قوربانیین ئەنفالی ل دەفەرا خو
ئامادەبووی، تەھەست ب چ کر، ئەوی ھەستی بۆ ھەفالین خو روون بکە؟

پ ۶/ چەوا ئەنفالی ب دیتنا ئایینی ئیسلامی شروڤە دکە؟

پشکا شەشى

جینۆساید

زاراڧى جینۆساید:

جینۆساید زارافەكە ژ دوو بېرگا پېكهايتيه، (جينۆ (Genos) پەيشەكا گريكيه (يونانى) ب پامانا رەگەز يان نفش دەيت، (caeder) پەيشەكا لاتينيه ب پامانا ژ نافېرن و قېركنى دەيت، هەردوو پەيش پېكفە ب پامانا قېركنا رەگەزى دەيت. ب كارئينانا زارافى جینۆساید بۆ جارا ئىكى ژ لايى شارەزايى ياسايى يى پۆلەندى (رافائيل ليميكين) ل مەدرید دكونفراسه كيدا ل سالآ ۱۹۳۲ ب كارئينايە و ل سالآ ۱۹۴۲ بنقيسين توماركریيه. هەمى خېزانا قى ياسازانى ب دەستى ئەلمانیا هاتبوونە ژنافېرن.

جۆرىن جینۆسایدی:

۱. جینۆساید لەشى: پېكهايتيه ژ كوشتن و ژنافېرنا كەسین جفاكى. ب پەنگەكى راستەوخو يان نە راستەوخو، وەك (گوللە بارانكرن، ب ساخى بن ئاخ كرن، بى سەروشوينكرن، سیداردەدان و ب كارئينانا چەكى كۆم كوژ، بۆ نموونە كيما بارانكرنا گوندان و باژيرى حەلەبچە ل كوردستانى، ژ لايى رژیما عيراقى و ب كارئينانا چەكى فسفورى و ژەهرای دژى گەلى كورد، ب ساخى بن ئاخ كرنا ئەنفالكريان ل بيابانين پۆژنافايى عيراقى. كوشتن و ژنافېرنا نيرن (ژكور) يين

بارزانيان و گەنجين كوردين فهيلي، تۆپ بارانكرنا باژيرى قەلادزى ب بۆمبين ناپالم، ئەقە ديارترين جورى قىركرنا لەشینه دزى گەلى كورد ل عيراقى.

دەريئخستنا پير و زارۆكىن كورد ب ساخى بن ئاخ كرنا گەنجان ل گۆرستانا ب كۆمەل

۲. جينۆسايدا بايه لۆزى: ئەف جورە پيگهاتييه ژ ريگرتن ل زيدهبوون و وەراركرنا كۆمەلەكا مروفين نيك رهگەز ب ريكا نەزۆك كرنى و ژبەر برنا (پجهاچ) يا ئافرهتان و خەساندنا زەلامان و ژيك جوداكرنا ژن و زەلامان بۆ دەمەكى دريژ. ئەف تاوانە ل هەويين ئەنفالان ل سالآ ۱۹۸۸ ل كوردستانى هاتنە بجە ئينان، ب تايبەتى ب بنگههين كۆم كرنا ئەنفال كريان ل دەمى جوداكرنا زەلامان ژ ژنيان وان، و ب هەمان شيوه جوداكرنا زەلامين بارزانيان ژ خيزانيان وان ل سالآ ۱۹۸۳.

۳. جينۆسايدا كەلتورى: قەدەغەكرنا زمانى زكماكى و تيك شيلاندنا ديروك و كەلتورى كۆمەكا مروفان و نەهیلانا شوینوارى شارستانی و ديروكى قەدگەریت. ژ

وېران كرن و تېك شېلاندا جهېن دېرۆكى، كو پاشماوېن كهفن و نوږى ئاكنجېين
وئ دهقهرينه، وهكى ههرفاندنا مزگهفت و دېر و كهلهيښ دېرين و پهيكهړان، كو
ناسناما دېرۆكا ئاكنجېين وئ دهقهرينه. ژ لايى پړانيا نهتهوهيښ بالا دهست قه
بزاقين بى سنوور دهينه دان خو ژ فركرنا پهگهزى و نهتهوهيى، بۆ بنېركرنا زمان
و روشهنبيرى و دېرۆكا ئهوان نهتهوهيښ كو ل ناف نهتهوهيښ زور دژين.
جينوسايدا كهلتورى ل گهلهك جهېن جيهانئ دهيتت پهيرهوكرن، وهكى ل توركييا و
ئيران و عيراق و سوريا دهرههقئ گهلى كورد دهيتت كرن، ل باكوورئ ئهفريقيا
دژى (ئهمازيغان) و ل سودان دژى ئاكنجېين دارفور و ل ميانمار دژى موسلمانين
وى ولاتى دهيتتكرن ... هتد

نمونه ل كوردستانئ گهلهكن بهرامبهر وان پهفتارا ئهويښ رژيمين عيراق و ئيران
و توركييا و سوريا بهرامبهر ب گهلى كورد كرينه.

ل عيراقئ ل ساليښ ههشتياندا رژيمئ جارهكا دى دووباره دېرۆك نفيسى قه. ب
پهنگهكى كو دخزمهتا بيروبوچونين بهعسى بيت ... هتد.

ل توركييا كورد ژ ناف و نيشانين وان بههركرن، توركين چيا ب سهر وان سهپاند. ل
ئيرانئ كورد ب هۆزهكا ئيرانى يا كهفن هاته دانان و زمانئ كوردى ژى ب
دياليكتهكا زمانئ فارس هاته دانان. ل سوريا ژى كورد ل جهئ باب و باپيرين وان ب
بيانى هاتنه دانان و ههتا ناسناما ههقولاتى بوونئ ژى ژئ ستاند ... هتد.

٤. جينوسايدا ئابوورى: پېكهاتيه ژ برسيكرنا ئاكنجېيان ب ريكا راست كرنا زهقيښ
چاندنى و ژناقبرنا ئاقئ و پېك گرتن ل كاركرنئ بۆ ژيارا ژيانئ و ژناقبرنا

هوکارین بهرهم هینانا کۆمهلهکا خه لکی. ئەف جوړئ جینۆسایدئ وهکی جوړین دی گه له ک ب ئاشکرای و روون ل کوردستانئ بهرچاف دبیت. پتر ژ (٤٥٠٠) چوار هزار و پینچ سهد گوندین کوردستانئ دگهل ئه ردی هاتنه راستکرن ئه و مرؤفین کو دهستی کاری بوون هاتنه ژناقبرن، ب ساخی بن ئاخ کرن و سیداره دانو گولله بارنکرن ... هتد هه رچ مال و سامان هه بوون ل دهقه رین کهفتینه بهرهمه وین ئه نفالان ههمی ب تالانئ برن. ئەف تاوانه بتنئ د ماوئ هه وین ئه نفالان دا ئه نجام نه داینه به لکیل به راهیئ ژئ بهرامبه ر کوردین فهیلی و بارزانیان ئه نجام دایه، ل سائین (١٩٨٠ - ١٩٨٣)، هه رچ هه بوو دهست ب سه رداگرت و ب تالان بر و ئه وخه لکه ژئ چافه ریئ دانه کی خوارنئ بوون، ئه گه ر رژیمی دابا وان.

دوو ریچا ئابووری شیواز هکی هافی نه بوویه دژئ جفاکی کوردی، کو بهرده وام رژیمین عیراقئ، بو ملکه چکرنا گه لی کورد و بزافا پرگاریخوازا کوردی په پیره وکرییه، ژ برسیکر و ویرانکرنا ژیدهرین داهاتی ژيانا جفاکی کورده واریئ.

پژئما عیراقئ بو په پیره وکرنا جینۆسایدا ئابووری بهرامبه ر گه لی کورد چه ندین شیواز گرتنه بهر کو نه قه نه :

١. سه پاندنا دوو ریچا ئابووری ل سه ر کوردستانئ ب گشتی و دهقه رین ئازادکری ب تایبه تی.

٢. مین - ریزکرنا پرانیا زه قیئ چاندنئ یئنه دهقه رین چیاپی کو ژیدهرئ ژیارا ئاکنجیئ وئ بوون.

٣. په قاندن و هسکرنا پرانیئ ژیدهرین ئافی و ژه رکرنا کانیا.

۴. سوتنا رەز و باخ وپاوان و زەفییڭ چاندی و برینا دارستانان ب مەرەما ژناقبرنا

ژیدهرین داهاتی ژیارا ئاکنجیڭ ئەوئ دەقەرئ.

۵. ب زوری هنارتنا زەلامین دەقەرین کوردی بو ناف ریزین سوپای و سوپایی

میللی (الجیش الشعبی) و جاشاتی، ب تایبەتی ل دەمی شەرپڭ رژیمی دگەل

ئیرانیان دگەل پیشمەرگە.

بەلئ ل سالآ ۱۹۸۸ ل ماوین هەوین ئەنفالان دا رژیمی بی گوھ بدەتە چ یاسایەکی،

هەرچ ژیرخانا ئابووری کوردستانی هەبوو ب تەمامی ویران کر، ب جۆرەکی

ئەگەر چەندین سالان ئاڤا بکەنەڤە، نەزفریتەڤە ئاستی بەرئ.

رێکەفتناما قەدەغەکرنا جینۆسایدی:

ژبەر ئەو تاوانین مەزن و کۆمکوژیانە کو دژی مەروفاپەتی دهاتنە ئەنجام دان، چ

دماوئ جەنگی جیهانی یی دووئ یان ل پستی ئەوی جەنگی، کو ب ملیونەها مەروفا

بوونە سوتەمەنیی سیاسەتا رەگەز پەرستان بو ژناقبرنا نەتەوین ل بن دەستین

وان. ئەڤجا بو هندی ریک ل دووباربوونا شەری و کارەساتا بەینە گرتن، هەردفی

چارچوڤە دا کۆمەلا گشتی یا نەتەوین ئیکگرتی ل دەسپیکئ رێکەفتناما

قەدەغەکرنا تاوانا جینۆسایدی دا ب بریارا هژمارە (۹۶) رۆژا ۱۱ئ کانونا ئیکئ سالآ

۱۹۴۶ل دویڤ وئ یاسایی جینۆساید ب تاوانەکا نیڤ دەولەتی دانان چونکی ئەڤ

تاوانە بەروڤاژئ ئارمانجین نەتەوین ئیکگرتینە. ژبەر گرنگیا ئەڤی رێکەفتنامی،

دی ئاماژئ ب نافەرۆکا ماددین گرنگک کەین:

ماددئ ئيكي: لايه نين وي ريكه فتنامى ريكه فتن ل سهر هندئ كو جينو سايد
تاوانه كا نيڧ دهوله تيبه، چ ل دهمى شهري يان د ئاشتييدا هاتينه
ئه نجامدان، له ورا سوزا قه دهغه كرنا تاوانا جينو سايدئ و سزادانا ئه نجام
دهرين وي دايه.

ماددئ دووي: جينو سايد ئه فان تاوانين ل خوارئ قه دگريت، كوب مهرما ژناقبرنا
پشكه كئ يان كومه كا نه ته وه يي يان ره گه زه كي ته مام دابيت پي ك هاتينه ژ
ئه فانين ل خوارئ:

۱. كوشتنا ئه ندامين جفاكي
۲. زيان گه هاندنا جه سته يي (له شي) يان گياني ب ئه ندامين جفاكي
۳. جوداكرنا كومه كا خه لكى دسهر و به ره كي ژيارا دژوار و سه خت، بو ژناقبرنا
پشكه كا وان يان هه ميان.
۴. دانانا ئاسته نگان ل بهر زيده بووني (زاوژئ) دجفاكي دا.
۵. ژي ك جوداكرنا زارو يان ژ دايك و بابين وان (خي زان) بو جفاكه كي دى.

ماددئ سييي: ئه نجامدهرين ئه فان تاوانين ل خوارئ دهينه سزادان:

۱. ئه نجامدانا جينو سايدئ.
۲. پلان گي ران بو ئه نجامدانا جينو سايدئ.
۳. هاندنا راسته وخو و نه راسته وخو بو ئه نجامدانا جينو سايدئ.
۴. بزافكرن بو ئه نجامدانا جينو سايدئ
۵. پشكداريكرن د جينو سايديدا.

ماددئ چواری: هر تاوانهك ژ وان تاوانا كو دماددئ سیییدا ئاماژه پیکری ل دویف

ریکهفتنامئ دهینه سزادان، ئهفجا کهسین دهسهلاتداریا دستووری یان
فهرمانبهرین گشتی یان کهسهکئ ئاسایی بن. ئهجامدهرین ئهوی تاوانئ ل
هر بوستهکئ بن ژ ئهوین ئاماژه پی هاتیهکرن پاراستی نابن (حصانه)،
ژ وان تاوانان و ناهینه لیبورین.

ماددئ پینجئ: ههمی ئه و ولات و لایه ن کو ئه و ریکیفتناما ئیمزاکری، پیگیریا

خو و وهلاتئ خو دووپات کریه بو بجه ئینانا نافهروکا وئ ریکهفتنامئ، ب
تایبهتی سزادانا ئهجامدهرین جینۆسایدئ و هر تاوانهکئ ژ تاوانین
ماددئ سییی.

ماددئ شهشی: ئهجامدهرین هر تاوانهکا د ماددئ سییی یا تاوانا جینۆسایدئ

هاتی. ل بهرامبهر دادگهها نافخویا تایبهت ئهوی ولاتی کو تاوان ل سه ر ناخا
وئ هاتیه ئهجامدان دئ هیته دادگههکرن.

یان و ل بهردهم دادگهها تاوانا نیف دهولهتی دئ هیته دادگههکرن نهگه
دشیاندانه بوو ل دادگهها نافخو بهینه دادگههکرن.

ماددئ هفتئ: ئه و تاوانین ماددئ سییی یی جینۆسایدئ، ئاماژه پی هاتیهکرن ب

تاوانهکا سیاسی ناهیهته دانان و ئهجامدهرین تاوانئ نهشین ل ولاتین دی
مافی پهنا بهریا سیاسی وهر بگرن، چونکی دهولهتین ئهندام دئهقی

رېځهفتناميډا سۆزهك و ئيمزاکريه، کو گونه هباريڻ جينۆسايدئ ژي بدهنه دهستئ وهلاتيڻ وان.

گورستانا ب کۆم يا کيميا بارانا ههله بچه

ماددئ ههشتئ: ههر لايه نهکئ ئەفئ رېځهفتنامئ بۆ ههيه داخازئ ژدهزگه هيڻ تايبهت ب نهتهويڻ ئيکگرتي فه بکهت، کو لدويڻ پهيما نا نهتهويڻ ئيکگرتي ههر ریکا گونجاي بگريت بۆ قهدهغه کرن و سه رکوت کرنا تاوانين جينۆسايدئ يان ههر تاوانهکئ ژ تاوانين مادئ سييئ يئ وئ رېځهفتنامئ.

ماددئ نههئ: ل سه ر داخازا ههر لايه نهکئ ههفرك بۆ گرفتين دناقبه را فئ رېځهفتنامئ دشين داخازئ ژ دادگه ها نيڻ دهوله تي بکهت، يا گریدای ب شروقه کرنئ نانکو ب جهنيانا بهنديڻ رېځهفتنامئ نانکو يا گریدای ب وان

كيشين پەيوەندى ب بەرپرسايەتيا ھەر دەولەتەكى قە ھەى ل بياقى
جىنۇسايد ئانكو ھەر تاوانەكى ژ وان تاوانين ژ ماددى سىيى يى قى
پىكەفتنامىدا ھاتى.

ماددى دەھى: لدويىف رىكەفتنامى ب سەرقەنەچوونا تاوانين جەنگى دژى
مرۇقايەتتى، تاوانين جىنۇسايدى ب بورينا دەمى ب سەرقە ناچيت. ئانكو
تاوانين جىنۇسايدى چەند كەفن ژى بيت، سەرقە ناچيت و ئەنجامدەريڭ
وان دەھينە دادگەھكرن.
جىنۇسايد ل ياسايا نيىف دەولەتى وەكى تاوانەكا سەربەخۇ كو تايبەتمەندىا
جودا ھەيە دگەل تاوانين دى. لەورا ل تاوانين جىنۇسايدى دوو پىكەھاتين
گەلەك گرنگ ھەنە.

۱. ئارمانج: ئەف تاوانە ژ تاوانين دى جودايە، چونكى مەرەما سەرەكى يا
جىنۇسايدى ژ ئاقبرنا پىشكەكى يان سەرەمى كۈمەكا مرۇقانى. لەورا
ئارمانجا نەھىلانا كۈمەكا مرۇقان، پىشكەك بيت يان سەرەمى وان بيت،
تايبەتمەندىى ب جىنۇسايدى ددەت و تاوانين دى جودا دكەت.
۲. ژ لايى ھژمارى: ژبەر ئەوئ جىنۇسايد، ئارمانجا ژ ئاقبرنىيە، لەورا ھژمارا
قوربانىا بەرچاڧ ناگريت. ئانكو بتنى پىشنياركرنە بۇ ژ ئاقبرنا ھەر
كۈمەكا مرۇقان بيت، ئىدى مەرەما وئ دى دروست بيت ئەنجامدانا ئەوئ
تاوانى ژى مەرج نينە، ھژمارا قوربانىان گەلەك بيت كىم و زۇرى گرنگ

نینه و ل بهر چاف ناهیته گرتن بۆ دیار کرنا جینۆسایدی و ئەنجامدەرین
ئەوی تاوانی.

سیاسەتا جینۆسایدی ل کوردستانی:

ل چارچۆفی سیاسەتا وان ولاتین کوردستان ب سەر هاتیە دابەشکرن:
(عیراق - ئیران - تورکیا و سوریا) کیشا کوردان هەتا نھۆ ب چارەسەری مایەقە و
نەتەوہیا کوردی ب دابەشکری کەفتیە بەر ھێرشین درندانە و قێکرنا رەگەزی،
لەوێرا گەلی کورد وەکی نەتەوہکی بن دەست کەفتیە بەر مەترسیەکا مەزن ژ لای
دیروکی و کەلتووری و ئابووری قە، کوردستان وەسا هاتیە تیک شیلاندن روژ ل
دوێف روژی تایبەتمەندیین وی پتر تیکدچیت.

سیاسەتا وان ولاتین کو کوردستان ب سەر وان هاتیە دابەشکرن، پیکهاتیە ژناڤرنا
شارستانیەت و کەلتووری کوردی، ھەردەم وان ھەول دایە بەر راستین دیروکی قە
شیرن، کو گەلی کورد ژ نەتەوہیین ھەرە دیرینین یین روژ ھەلاتا ناڤین.

تاوانین جینۆسایدا گەلی کورد ل عیراقی:

ھەر وەکی د پشکا ئیکی دا مە ئاماژە پیکری، ل دەستپیکا دامەزراندنا دەولەتا
عیراقی. و گریدانا باشووری کوردستانی بۆ ولاتی عەرەبی عیراقی قە، کیشا کورد
بوویە کیشا سەرەکی یا عیراقی. حکومەتین ئیک ل دوێف ئیکین عیراقی حاشاتی
ل مافی گەلی کوردکریە ددیارکرنا چارەنقیسی وان سیاسەتەکا بەرنامەکری دانایە
بۆ ھەلاندنا نەتەوہیا کورد دنامانی (ب عەرەب بوون) دا د چارچۆفی دەولەتا
عیراقا عەرەبیدا.

ل سالیڻ ۱۹۳۳ - ۱۹۳۴ ز بۆ ژناقبرنا سەرهلدانا بارزان ل دقەرین (بەرۆژ و مزویری
 و شیروان)، ۷۹ حەفتی و نەھ کوند ویرانکرن. ل دەستیپیکا هاتنا پاسوانین
 نەتەوہی (الحرس القومي) سەرحوکمرانی ل سالا ۱۹۶۳ (۲۰۰) دوو سەد گوند سوتن
 و پتر ژ (۲۰۰۰) دوو ھزار کەسان ژى کوشتن. ھەر ل فی دەمی دا ب سەدان کەس ژ
 ژیی و تەخین جودا هاتنە گرتن. ل دەشتا کەندیناوە سەر ب پاریزگەھا ھەولیرئ،
 ھژمارەکا گوندان سوتن و ویران کرن. ل دەوروبەرین باژیرئ کەرکووکى (۴۰۰۰)
 چل ھزار کەس ژ جھئ وان دەرئێخستن و ھۆزین عەرەب ل جھئ وان ئاکنجی کرن.
 خویندن ب زمانى زکماکى کوردی قەدەغەکر، نافى گوندا ژى کرنە عەرەبى. ئەف
 تاوانە دقەرا شنگالى ژى قەگرت. ھەوہکی مە ل بابەتین بەرئ ئاماژە پى کرى ل
 سالا ۱۹۶۸ از پشتی بەعسییان دەست ب سەر دەستەھلادا عیراقى داگرتى ئەو تاوان
 پتر بەرفرەھ بوو. ل سالا ۱۹۶۹ سوپایى عیراقى ھیرشەکا سەرتاسەرى بۆ سەر
 دقەرین ئازادکرى راگەھاند، ھەرچى کەفتیە سەر ریکا وان ئەوان تالان کر و
 ئاگرئ بەردایى، ھەتا مروققین دقەرئ ژوئ سوتنى رزگارنەبوون، بتنى ل شکەفتا
 (دەکا)، کو ئاکنجیڭ دوو گوندان ژ ترسا سوپای خو تیدا قەشارت بوو (۶۷) شىست
 و حەفت کەس ژ ژن و زارویان ل ناف شکەفتى سوتن. ل سالیڻ (۱۹۷۱ - ۱۹۷۳) تاوانا
 دەرئێخستنا کوردین فەیلی بۆ ئیرانى و ستاندنا رەگەز ناما عیراقى ژ وان و
 دەرئێخستنا کریکار و فەرمانبەر و خیزانین کورد ل کەرکووکى و خانەقین.
 ل سالا ۱۹۸۳ دەزگەھین پزیمى ل کۆمەلگەھین ب زورى ل دەوروبەرین ھەقلیرئ
 (۸۰۰۰) ھەشت ھزار زەلامین بارزانیاں برن و بەرزەکرن.

ل سائین ۱۹۸۷ - ۱۹۸۸ تاوانین جینۆسایدئ گەهشتنه گوبیتکئ ب شیوهکئ بهر فرهه
چهکئ کیمیاوی ل کوردستانی ب کارهات، کو هزاران کهس بوونه قوربانی. ئەف
بابهته مه ب درێژاهی ل پشکین بهرئ بهحسکریه. کو ب ئاشکرا تاوانین
جینۆسایدا گهلی کورد دسهلمینین ههتا نهۆزی رزگار بویین تاوانی پیقهه دنان.

تاوانین جینۆسایدئ ل پشکین دی یین کوردستانی؛

جینۆسایدا کوردان ل باکوورئ کوردستانی؛

پشتی جهنگئ ئیکئ یی جیهانی و ههلوهشاندا ئیمبراتۆریهتا ئۆسمانی و
دامهزrandنا دهولهتا نوی یا تورکی (کۆمارا تورکیا)، سیاسهتا سههرکردین نوی یین
تورک، ههمان سیاسهتا سههرکردین عیراقئ بوو، بهلکی پتر و درندهتر ئی بوو
ژناقبرن و نههیلانا نهتهوهیئ کورد ل تورکیا، کو وان کورد ب (تورکین چیا) دانه
نیاسین، ئەفهژی بوو ئەگههئ پهراویزکرن و بی بههرکنا گهلی کورد ل باکوورئ
کوردستانی ژ ههمی مافین نیشتمانی و نهتهوهی. ب راگواستن و ژناقبرنا
ناکنجیین کورد دویر ئیخستنا وان بو دهقههین دی یین تورکیا، کو تورک پرانییه و
ناکنجی کرنا تورکان ل جهئ کوردان ب مههرما تیک ئیلاندنا دیموگرافیا
کوردستانی و ژناقبرنا تایبهتمهندیا کهلتووری و دیرۆکی و کۆمهلایهتی. باژیر و
باژیرکین کوردی کو پرانیا وئ دهقههئ بخوفه دگریتن وهکی (بهدلیس، ئامهد،
وان، ههکاری، موش، ماردين، ئورفه و سیرت ... هتد.

ژبلی فان قهدهغهکرنا زمانی زکماکی و جل و بهرگک و نافین کوردی.

سیاسەتا تورکی پشەت ب دەستووری سالا ۱۹۲۴ گریدابوو، کو تیدا هاتییه ژبلی
تورکان وان دان پیدان ب چ گهل و نهته وهیهکی نهی تورک نه دایه.

پشتی فهمراندنا سهرهلدانا کوردان، کو شیخ سعید پیران ریبهریا وی دکرل سالتین
(۱۹۲۵ - ۱۹۲۶)، سهدهها گوند و زهفیین چاندنی ویرانکرن و مالتین وان ژی سوتن و
تالان کرن و ئاکنجیین وان ژی بو دهقه رین دیین روژنایای تورکیا راگواستن، کو
هژماره زۆریا وان ژبرس و سههما دا مرن.

جینۆسایدا گهلی کورد ل یاسا ژماره (۸۸۵ ل ۳۱/۵/۱۹۲۶)، جقاتا مهزنا نیشتمانیا
تورکیا جیگیرکریه. و لدویف ئەفی یاسای هیرش بو سهر دهقه رین کوردی
رهوایه.

ل دهستپیکا سهرهلدانا (ئاگری داغ ۱۹۲۷ - ۱۹۳۰) سهرجوم ئاکنجیین (۲۲۰) دوو سهده
و بیست گوندین نهوی دهقه ری کو نهو سهرهلدانا فهگرتبوو، نیزیکی (۱۰۰۰۰) دهه
هزار کهس بوون، ههمی بی سهروشوین کربوون هه رهو بو کوشتنا نیزیکی (۱۰۰)
سهده رووناکییرین کورد ب دهست و پیین گریدای هاقتنه ناف دهریا (وان) ئ. ل
۱/۱/۱۹۳۰، رژما تورکیا بریار ب راگواستنا ئاکنجیین هه ریما دی رسم دا. پشتی
ژناقبرنا سهرهلدانا دی رسم ل سالا ۱۹۳۷ که مالیان ب ئاگر و ئاسنی بهربوونه گیانی
کوردان، (۱۵۰۰) هزار و پینج سهده پیر و ژن و گه نج و زاروک ب دهست گریدای
ئیخستنه چاله کا مهزن و نهفت پیداکر و ئاگر بهردا وان.

جهی ئامازه پیدانی یه، سهبارمت کۆم کوژیا دی رسم سه ررۆک وهزیرین تورکیا ل
سالا (۲۰۱۲) داخازا لیبورینی ژ کهس و کارین قوربانیین دی رسم کر. ئەف
ههلوسته بخو دان پیدان ب جینۆسایدکرنا کوردان ل باکووری کوردستان.

تۈرك بەردەوام مژۋىلى سىياسەتتا ب تۈرك كرنى و راگواستنى و نەھىلانا سىمايى نەتەوئ دەفەرئ كوردانن، كو نهۆ ژى حوكمى عورفى ب سەر وئ دەفەرئ دا بجھ دئىنىت، رۇژانە چەندەھا گەنج و لاوئىن ئەقان دەفەران دكەفنه بەر هئىرشىن گرتن و ژناقبرنى.

جىنۇسايدا كوردان ل رۇژھەلاتا كوردستانى:

كوردئىن پشكا رۇژھەلاتى ژى تووشى ھەمان سىياسەتتا قىرگنا رەگەزى بووئىنە، ژ لايى دەستھەلادارئى ئىرانى قە دناقبەرا ھەردوو جەنگىن جىھانى حكومەتتا ئىرانى سىياسەتتا توند دژى كوردان ئەنجامدا ژ راگواستنا ب زۆرى بۇ دە فەرئىن جودايئىن ئىرانى.

ل ساللا ۱۹۳۵ پشكەكا زۇرا (گەلباخ و جەلالى و پىران)، بۇ (سولتان ئاباد و كرمان و شىراز) راگواستن، ھۇزا جەلالى كو ل سنوورئ ئىران - توركيا ئازەربىيجانى دژيان، نئىزىكى (۱۰۰۰۰) دەھ ھزار كەس بۇ ناقەراستا ئىرانى راگواستن. سىياسەتتا رۇئىما شاھى بەھلەوى دان ب ھەبوونا كوردان نەدا، وان كورد ب ئىك ژ ھۇزئىن ئىرانى و زمانى كوردى ژى ئىك ژ شىوہزارئ زمانى فارس ددانا، پشتى كەفتنا كومارا كوردستانى ل مەھاباد، ل ساللا ۱۹۴۶ گەلەك دىندانە كەفتنە گيانى ئاكنجىئىن مەھابادى و ئەو دەفەرژى وئىران كر و زمانى كوردى قەدەغەكر كەفتنە بن شىلاندنا بارئ كۆمەلایەتى و كەلتورى و خراب كرنا بارئ ئابوورى. ئەف پشكا كوردستانى ژى ژيارا وان ل پشكىن دى يئىن كوردستانى باشتر نەبووئىە. ھەتتا نهۆ كورد پەنابەر و

دەربەدەر دىن. سىياسەتتا جوداھيا مەزھەبى و نەتەۋەدىي ب سەر وان دا دسەپىنىت و
رۇۋانە گەنجان بەرەف زىندانىن رۇئىمى دىبەن.

جىنۇسايدا كوردان ل رۇۋئافايى كوردستانى:

كورد ل رۇۋئافايى كوردستانى (سوريا) بەردەوام تەپەسەريا نەتەۋەدىي بوو،
شىۋازى جىنۇسايدا كەلتوورى و نەتەۋەدىي ل دژى پەيرەودىكر، ب قەدەر كرنا
دەقەرەين كوردى دگەل ئىك دا، ئەۋژى ب ئاكنجى كرنا ھۆزىن عەرەب دناقبەرا
كوردىن باكوورى و رۇۋئافاي، ۋەكى پىشتىنەيەكى بۇ ژىك قەدەر كرنا نەتەۋەدىي
كورد و جوگرافيا ۋى و پەيرەوكرنا ژناقبرن و نەھىلانا زمانى كوردى ل سالىن
(۱۹۴۵ - ۱۹۵۸) رۇئىما سوريا عەرەبى پىرانيا ئەفسەرىن كورد ژ سوپاي دەرئىخستىن ل
سەر ژمىريا سالا ۱۹۶۲ پتر ژ (۲۰۰) دوو سەد ھزار كەس ژ ئاكنجىن پارىزگەھا
جەزىرە، مافى ۋەلاتىبوونى ژى ستاند ۋەكى ژى ستاندنا مافى ژيانى، چونكى وان
مافى كاركرنى و كرپن و فروشتن و ژن ئىنان و شويكرنى و دامەزراندنى نامىنىت.
ژىلى قى ژى نافى گوند و باژىرىن كوردى گوھۇرىن بۇ عەرەبى.

بابەتەن مە دەرەكەفىت كو ئەو رۇئىمىن كوردستان ب سەر وان ھاتىيە دابەشكرن،
ھەمان سىياسەتتا قىرنا رەگەزى دژى گەلى كورد پەيرەوكرىيە، چەندىن شىۋان وان
بكارئىناينە بۇ نەھىلانا گەلى كوردلەۋرا بەردەوام ل دژايەتى كرنا كوردان
ھەقكارى و ھەقال بووينە سۆز و پەيمان دناقبەرا خودا گرئىداينە. ھەرئىك ژ وان
ۋلاتىن كو پىشكەك ژ كوردستانى بەركەفتىيە، ب چ جۆرەكى ب ئاھا كوردى نزانىت
و دان پىدانى ژى ب مافىن گەلى كورد نائىنىت.

پرسیارین پشکا شەشی

پ ۱/ ئەفان زارافا پێناسە بکە.

جینۆساید، جینۆساید کەشتی، جینۆساید بایلوژی، جینۆساید کەلتوری، جینۆساید ئابوووری، تورکین چیاپی، سەرهلانا دێرسم.

پ ۲/ جینۆساید دیاسایا نیف دەولەتی دا وەکی تاوانەکا سەربخۆ، تایبەتمەندیا جودا هەیه دگەل تاوانین دی. ئەرئ ئەو تایبەتمەندی چنە؟

پ ۳/ رژیما عیراقی بۆ پەیرهوگرنا جینۆساید ئابوووری بەرامبەر گەلی کورد چەندین شیواز بکارئینان، ب هویری روون بکە.

پ ۴/ ئەفان فالاتیین ل خواری پربکە.

۱. جینۆساید ئەفان تاوانین ل خواری فەدگريت، کو پیکهاتیه ژ

..... ۱ ..... ۲ ..... ۳ ..... ۴ ..... ۵ .....

۲. لپه‌ی ماددی سی ئەنجامدەرین ئەفان تاوانا دهینه سزادان

..... ۱ ..... ۲ ..... ۳ ..... ۴ ..... ۵ .....

پشکا هفتی

ئیزدی

ئیزدی ب رەسەن کوردن، سەرباری ھندی کو رێژا وان ژ (۴-۵)٪ نابۆریت، ھەتا ھەو پارێزگاری ل کەلتور و دیرۆکا خۆ یا کوردایەتی کریه، ب تایبەتی ل پەیرەوکرنا رێورەسمین خۆ یین ئایینی (ئۆلی) چ زارەکی یان نفیسیکی بیت، ژ نقیژ و دوعا و سرودین خۆ یین ئایینی و پەرتووکی خۆ یین پیروژ.

ئایینەکی سەربەخۆ ھەیه، پرانیا وان ل دەقەرین موسلی و شنگالی و پشکەکی ژێ ژوان ل باکووری کوردستان و رۆژئاوایی و گورجستان و ئەرمنستان دژین، کاریگەریا پیکهاتین ھەقسوین وان ژ عەرەب و ئاشوری و سریانی ل سەر ھەیه، ژ ڕوویی ڕوشنبیری و کەلتووریقە. زمان وانی زکماکی کوردییە (شیوازی کرمانجی) میرین وان ل میرگەھا شیخان دژین، ڕوگەھا وان (قیبلە) لالشە، و کۆری شیخ ئادی تیدایە.

دابەشكرن و هژمارا ئاكنجيان

هژمارا ئاكنجيئن ئيزيدى ل جيهانئ لدويڤ هژمارا رېكخراوڤن سەر بنه ته وه يئن ئيگرتى دبن، نيزيك) (۲,۵۵,۰۰۰) كەسك دبن، نيزيكى (۷۵۰۰۰۰) حەفت سەد و پينجى هزار كەس ل باشورئ كوردستانئ دژين و (۳۰۰۰۰) سیه هزار ژى ل رۆژئافايئ كوردستانئ ل باگورى ژى هژمارا وان ژ (۵۰۰) پينج سەد كەسان نابۆريت، كو دەمهكى هژمارا وان ژ (۲۵۰۰۰) بيست و پينج هزار كەسان پتربوون، بەلا پرانيا وان بەرهف ئەوروپا چوون و مشەخت بوون كيّمەك ژوان ژى ل رۆژەهلەتى هەنە، بەلا پيزانينئ دروست ل بەردهست دان ينن بو سەلماندا هژمارا وان.

نازناڤ و نيشتمانئ ئيزدياتي

دكەفندا دگوتنه ئيزديان داسنى، بەلا پشتى دەرکەفتنا شېخ ئادى هەكارى ب (سوحبەتى و هەكارى و شېخ ئادى) نافئ وان دەرکەفت بوو، دبیتە نازنافئ ئيزدياتيئ ل سەردهمئ فەرمانراويا عوسمانيان هاتبیت، بناڤودهنگترین جهئ خۆجهبونا ئيزديان كو د پەرتووکا شەرەفنامەيئ دا هاتیه، جزیرا بوّتان و موسل و دهۆك و ئامەد و حەلەب و رەهایئ و خوی بوویه، ل ئیرانئ ب میرین دۆنبەلى بەرنياس، بەلا ئەف دابەشبوونە هیدی هیدی ل بن فشارا هەوا ڤرکنا نەژدای و فەرمانین عوسمانی بەرتەنگ بوویه و گوھۆرین بسەردا هاتن.

جەننۇت خۇجەبوونا ئىزدىيان

- باشورى كوردستانى:

۱- پارىزگەھا موسل، فان دەقەرەن قەدگىرىت (سەنتەرى باژىرى موسل، قەزا شىخان، شەنگال، زومار، ئەلقوش).

۲- پارىزگەھا دھۆكى، كۆمەلگەھا شارىا (سىمىل)، كۆمەلگەھا خانكى و دەقەرە دىرەبىنى.

- رۇژئافايى گوردستانى:

(قامشلو، عەفرىن، دەقەرە جەپراخ و گومدىن دەوروبەرى و)

- باكورى كوردستانى:

ئەفان دەقەرەن قەدگىرىت (مىردىن، سىرت، رەھا، قارس، ئاگرى و ئاردوھان (ل سەر سنورى ئەرمەنستان).

- ئەرمەنستان:

لاگزنين (گوندىن چىايى ئارارات و دناف پايتەختى يەريشان دا).

- گورجستان:

لەتەبلىسا پايتەخت دژين.

- دەقەرەن دىين جوراجورا:

ل وەلاتين (ئەلمانىا و مەجپستانى و فرەنسا و ئەمريكا دژين).

پەرتووك و جەيىن وان يىن پىرۇز:

۱- پەرتووكا جەلۇە (بۇ شىخ ئادى موسافىر قەدگەر پىت).

۲- مەسحە فارەش.

ژبلى ئەفان كەسايەت يىن پىرو شىخ و كرىف و فەقىر و قەوال (قەول و بەيت) و مورىد ھەنە.

۳- دۇلا لاش، سالانە پەيرەوانىن ئىزىدىياتى سەرەدانا وى دكەن.

لاش پەرسىتگە ھەرە پىروزا ئىزىدىيانە دكەفىتە دەفەرەكا چىايى ل قەزا شىخان نىزىك (ئىسقىنى) ل دووراتيا (۶۰) كەم ل باكورى رۇژئاقايى باژىرى مووسل، پەرسىتگە ھە لاش و گورى شىخ ئادى تىدايە، زىدەبارى بارەگايى جقاتا رۇحانى يا پەيرەوين ئىزىدىياتيا جاھانى.

هەلبەئاردنەك ژ جەژن و پوژيگرتنى ژ لايى ئىزىدىيانقە :

پوژيگرتنا ئىزىدىيان سالانە پتر ژ جارەكئىيە بۆ وان هەيە ب درىزاھيا سالى ب روژيبن، بەلى ئەقە ژ هەمى كەسان قەناگريت، پەيوەندى ب بيروباوهرىا وى كەسى ب خوقە هەيە. بەلى روژيا گشتى ل سەر هەميان پىدقئىيە بگرن، دبىژنى جەژنا پوژيى (ئىزى) ئانكو روژى بۆ خودى، سى روژە و دكەقئىتە هەيىقا كانوونا ئىكى يا سالا زايىنى.

ئىزىدى پەيروى سالانما روژەھەلاتا كەفن (رىكوورى) دكەن، دقان ھەرسى روژان خو ژ هەمى خوارن و قەخوارنى و خوئىي و دەم بۆراندنى دپارىزن، روژا چوارى دكەنە جەژن بناقى جەژنا (روژيىن ئىزى).

- **جەژنا جەمايە (عيد جما):** ئىكە ژ جەژنەن وان يېن كەفن و مەزن ئانكو (جەژنا خرقەبوونى)، حەفت رۆژان بەردەوام دبیت، سرود و رپورەسمەن خۆيېن ئايینی ئەنجام دەن، قوربانان ژى بۆ دەن.
  - **جەژنا سەرى سالى:** دگەل جەژنا سەرى سالا بابلى ھەقتەریب دبیت و دگەفیتە وەرزی بهاری.
  - **جەژنا خدرو ئەلیاس:** ئەف جەژنە دگەفیتە پینج شەمبا سیی ژ ھەیفە رەشەمەھى، ئەف خدرو ئەلیاسە د پړانیا ئايینی دى دا ھەیه، وەك (الخضر) ژلای عەرەبانقە، خواجه خدر ژلای ھیندیئ موسلمانقە، ژلای یمە ب خو ژیفە ب خدرى زیندى دەیتە نیاسین، کریستانژی ب گورگیس و دناف ئیسرائیلیازی دا ب (ئارامیا) یان، ئیلیا بەرنیاسە.
- ژبلى ئەفانە چەندین جەژنەن دیژی ھەنە.

هەوین قەركرنا نەژادی دژی ئیزیدیان

ئیزیدی ب درێژاهیا دیروکی ژبەر ھۆکارین ئایینی و ئابووری پرووی ب پرووی (۷۲) ھەفتی و دوو ھەوین ژ نافەرنی بووینە، ترسناکیرین فەتوا کو کوشتنا ئیزیدیان ھەلال دگەت فەتوا (ئەحمەد کورێ ھەنبل) ەل سەدی نەھی و لیپی سەمەر قەندی و مەسعودی و العمادی و عەبدولایی پەتکی (سال ۱۱۵۹ ز مریە) بوویە.

فەتوا (أبو سعود العمادی) کو موفتی عوسمانی بوو ل سەر دەمی سولتان سلیمانی قانونی و سەلیمی دووی، زنجیرەکا فەتوا ب تەکفیرکرنا ئیزیدیان ب دوف خۆ ھێلایە، ژێدەرین ئیزیدی ئاشکرا دگەن کو (العمادی) کوشتن و بەندکرنا و بازارگانیکرنا کچ و ژن و بنبرکرنا توخمی ئیزیدیان ھەلال کریە.

فەرمانا ئىزدىيان :

فەرمان : ئىزدىيان ئەف پەيشە ب ھەفشیوئى قرکرنا نەژادی نیاسییه ، تورکان ئەف پەيشە بو فەرمانین ھەو و ھیرشین سولتانین عوسمانی بکارئینایە ، کول ئەسمانە د دەرچوون دژى ئىزدىيان . ئىزدى ژبەر بەرفرەھیا ھیرشین سەربازى نەشیان بەرھەنگاریا وان ببن ب ناچارى چوونە دەفەرا چیاىى ومانە ژ شکەفتان ، وژبەر ھیرش و ھەوین بەردەوام ب درىژاھیا دیرۆکى وەلى کرن ژ ژيانا شارستانیەتى و پيشکەفتنى دوور بکەفن ، ئو ئەفان شەرو کارەساتان کارتیکرن ل سەر ژىرخانا شارستانیەتى و رۆشنبیریا ئىزدىيان کرىە .

دەسپیکایا فان ھەو ھیرشان ل سەردەمى میر (جەعفەرى داسنى) میرى ئىزدىيان ، ئانکو (سەردەمى خەلیفى عەباسى موعتەسەم ل سالا (۲۲۴) مشەختى) دەسپیکرن ، و بەردەوامبوون ھەتا ھەردوو سەدەى یىین (۱۶، ۱۷ز) .

ھیرشا پاشایین عوسمانى ئیکەم فەرمانا وان ل سالا (۱۵۶۰ز) ی بوو ب فەتوا (أبو السعود العمادى) ، ھیرشا میریین جەلیل یین موسل بوو بو سەر شیخان و چیاىى شنگال ئ پاشى ھیرشا والیین عوسمانى ل بەغدا دەسپیکرن ، وەك حسن پاشا (۱۷۱۵) ، أحمد پاشا (۱۷۳۳) ، سليمان پاشا (۱۷۵۲) . ھەر ل قى دەوروبەرى ھیرشا نادر شاھى ئیرانى ژى ھاتە سەر ، ب درىژاھیا سالیڭ (۱۷۳۲-۱۷۴۳ز) دبەردوامبوون ، ئەفجال پشتى ئەفان ژى زنجیرەکا ھیرشان د دویف دا ھات ، علی پاشا (۱۸۰۲ز) سلیمان پاشایى بچووک (۱۸۰۹ز) ئینجە بەیرەقدار (۱۸۳۵ز) ، رشید پاشا (۱۸۳۶ز) حافز پاشا (۱۸۳۷ز) .

محمد شريف پاشا (۱۸۴۴-۱۸۴۵ز) محمد كريدلى ئۇغلۇ (۱۸۴۵-۱۸۴۶ز) تەيار
 پاشا (۱۸۴۶-۱۸۴۷ز) ئەيەب پاشا بەد (۱۸۹۱ز) ، فەريق عمر وەھبى پاشا (۱۸۹۲ز) و
 بەكر پاشا (۱۸۹۴ز) . ھەروەسا ھيرشا ميرئ سۆران (پاشايى مەزن پاشايى كۆرە)
 بوو دناقبەرا سالىن (۱۸۳۳-۱۸۳۴ز) و ھيرشا بەدرخان بەد ل سالا (۱۸۴۲ز) ل
 دەسپىكا سەدى بىستى ل دەمى كومەلكوژيا ئەرمەنيان ل سەر دەستى (ئيتحا
 دوتەرەقى) ل سالا (۱۹۱۵ز) ئيزىدى ژى فەگرتىنە، ئەف ھەمى مال ويرانىە ل
 سەردەمى دەولەتا سەلتانى ئوسمانى دەرھەق بقى تەخا ئايىنى ھاتىە كرن ، ئەرى
 دقئىت چ زىانەكا مەزنا گيانى و مادى و كەلتورى و ژىنگەھى و مروفايەتى د
 دوويىف دا ھاتبىت ، ھژماركرنا وان زيانان بزحمەتە بەيئەتە خەملاندن .

جینۆساید کرنا ئیزیدیان د دهوله تا عیراقی یا نوودا :

پشتی دامه زراندا دهوله تا عیراقی ,
سه د خوزی بده سدلانا بهرئ دبرن .

پشتی ماوهکئ ی کیم ل سالا (١٩٣٥ز)
لهشکه رئ پاشایه تی یئ عیراقی
هیرشه کا بهر به لاف کره سهر
دهدقه رین ئیزیدی ئاکنجی , ههمان
تاوانین داگیرکه رین بهرئ دوباره
کرنه فه , ل سهردهمئ رژیمن ئیک ل
دویف ئیکین عیراقی دناقبه را سالین
(١٩٦٣-٢٠٠٧ز) ماوهکئ کیم ژى خوڤشی

بژيانا خو نه بر, کوشتن , راگواستن , عه ره ب کرن , به عسی کرن و کو مکرنا وان ل
ئوردیگایین زوره ملی ببو ژيانا ئاسایی یا ئیزیدیان . پشتی هه رفتنا رژیما به عس و
نه مانا ده سه هه لاتاوان ل وان ده فه ران تاقمه کئ تونده رو بناقئ ئایینی , شیان
مهیدانا تاوانین خو به رفهر بکه ن و بگه هه ده فه رین ئیزیدیان . ل روژا (١٤-
ته باخئ-٢٠٠٧) ب رییا ترومبیله کا بارهه لگرا بومرئژگری مه زنترین تاوان ل
کومه لگه ها (القحطانیة) ته ل عوزیر نه نجامدا , قوربانیین ئه قئ تاوانی گه هشتنه
(٨٠٠) که سان ژ کوشتی وبرینداران ژبلی زیانین مادی ژمال و خانووین

هاولاتیان دان، دگهل چهن دین تاوانین دهستدریژیا کوشتن و رهفاندنی ب فهتوا
توندرهوان .

مهزنترین تاوان ل سه دی بیست و ئیک ئ ب دهرههقا ئیزیدیان هاته ئهجامدان ، ل
خزیرانا (۲۰۱۴ز) ئ پستی کهفتنا موسل و باژیر و باژیرکیین دهو روبه ر دهستی
گروپین تیوروستین داعشدا ههروهسا ل ههیشا تهباخی یا هه مان سال دهقهرا
شنگالی و باژیرو باژیرکین ئیزیدیان ژێ کهفتنه بهرهیرشا ئهقی تا قما درهنده،
هژکارهکا زۆرا هاولاتیان هاتنه کوشتن و ئیخسیرکرن ئهوین دیژی ژ بوو خو
رزگارکرنی چوونه چپایی شنگالی ، ئهف تاوانه هندیا مهزن بوو وهکی ئهنفالا سالا
۱۹۸۸ز بسهر مللهتی مهدهااتی بوو .

نەتەوین ئىگىرتى ئەف كارى داعشان بتاوانا جەنگى دژى مرۇفایەتیى ھژمارد ، ئىزىدى روو ب رووى قىرکىرنا نەژادى بوون ، پىتر ژ (۳۰۰۰) سى ھزار کوشتى ژ پىرو ژن و زارۇکان ، و (۵۰۰۰) پىنچ ھزار ژى ھاتنە رەفاندن ، ھەروەسا نىزىكى (۴۰۰) چوار سەد ھزار کەس ژى ئاوارەى باژىرىن دھۆكى و زاخۇ و ھەولیرى و سلىمانىي بوون . بى کۆ سادەترین پىدقین خۇ يىن ژيانى دگەل خۇبىن ، ژبلى ئەفان پىتر ژ (۱۵۰۰) ھزا و پىنچ سەد کچ و ژن رووى ب رووى دستدریژيا نامووسى بوون و پىتر ژ (۲۰۰۰) کچ و ژن ژى ل بازارى موسل و رەقە ياشامى کرین و فروشتن پى ھاتىنەگىرن . پشتى ئەفى کارەساتا مەزن ئىزدیدیان چەند يەكەيىن بەرگىريا چەكدارى دامەزراندن ھارىکاريا ھىزىن پىشمەرگەيى كوردستانى ب مەرەما رزگارکىرنا دەقەرین خۇل بن دەستى توندەرەوین داعشه .

ژێدهر

١. ئەمیر قادر: دۆژی جینۆسایدی خەڵکی کوردستان: کونگرێ جیهان ناسان ب جینۆساید گەلی کورد: هەفلێر ٢٠٠٨.
٢. پ. ی. د سەعدی ئۆسمان هەروتی: سیاسەتا پاکتاوی ڕەگەزی کورد ل کەرکوک ددای ڕاپەرینا: کونگرێ جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد هەفلێر، ٢٠٠٨.
٣. د. مەرف عومەر گۆل: جینۆسایدی گەلی کورد: هەفلێر ٢٠١٠.
٤. دراسة عن الكورد الفيليين <http://www.kurdefrin.com/vb/tv4w.html>
٥. ڕێکارێ مزویری: شیواز و میکانزمی جینۆساید د جینۆسایدی بارزانییهکان: کونگری جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد هەفلێر، ٢٠٠٨.
٦. ڕێکارێ مزویری: ئەنفال و کۆم کوژی و کاریگەریی دەرروونی، هەفلێر ٢٠١١.
٧. ڕێبوار ڕەمەزان عەبدوڵا: بارووشی لەناوبردنی بارزانییهکان، چاپا ئیکۆ ٢٠١٢.
٨. ڕێبوار ڕەمەزان عەبدوڵا: جینۆسایدکردنی بارزانییهکان ل سەدهی بیستەدا. هەفلێر، ٢٠١٢.
٩. ڕێکخراوا v.i.d.p ئەلمانیا، وەرگیران ژ ئەلمانیا: ناسح ئیبراهیم دزە: کوردستان گەورەترین هێرش بەجەکی کوشندە کیمیاوی، دھوک، ٢٠٠٨.
١٠. جاسم محەمەد عەلی: جینۆسایدی دانیشتوانی پارێزگای سلێمانی، کونگرێ جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد: هەفلێر، ٢٠٠٨.
١١. خەبات عەبدوڵا: هەلەبجە .... مەملەکەتی ژیان، سلێمانی، ٢٠١٠.
١٢. خەلیل عەبدوڵا: بە جینۆسایدنا سینی ئەنفال، سلێمانی ٢٠١١.
١٣. فریشتەکەو: کارەساتی هەلەبجە، هەفلێر، ٢٠٠٨.

١٤. فرمان عبدالرحمن: پاكتاوى رهگهزى كورد له كوردستانى عىراقدا، سليمانى، ٢٠٠٦.
١٥. مهباد قهرداغى، كارساتى ئه نفال و كارىگهرييه دهروونيهكانى له سهركۆمهلگهى كورد: كۆنگرئ جيهان ناساندنا ب جينۆسايدا گهلى كورد: ههفلير، ٢٠٠٨.
١٦. ميدل ئيست وۆچ: وهركيتران محهمهد حهمه سالح توفيق، جينۆسايد له عىراقدا سليمانى، ٢٠٠٤.
١٧. مايكل ليزنيرگك، ئه نفال له كوردستانى عىراق، وهركيتران كارزان محمد: سليمانى ٢٠١١.
١٨. يوسف دزهبي: ئه نفال كارسات دئه نجام و رههه ندهكانى: ههفلير، ٢٠٠١.
١٩. المحامي طارق جامباز: ضحايا عمليات الانفال ١٩٨٨ من المسيحيين و الايزديين، اربيل، ٢٠٠٨.
٢٠. خالد المرسومي: واقع الكورد الفيليين بين الاقصاء و القوانين، العدد السادس لمجلة ((تضامن)) أيلول ٢٠٠٨.
٢١. الكورد الفيليون من تفرعات الشعب الكوردى العريق في التاريخ.
٢٤. د. احمد راسم النفيس، من <http://www.kurdefrin.com/vb/tv4n.html>
- هم الكورد الفيليون؟ <http://anna.baa.org/nbhome/nba۷۲/kurdhtm>
٢٢. اليزابيث كامبل، كورد فيلي، ترجمة: دياري صالح مجيد: <http://nihadtuz.foramarabia.com/tv4>
٢٣. ضياء السورملى: الكورد الفيلية حقائق و موافق kadhemienglish.arabic .kurdish

۲۴. سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد امین خوشناو، نەخشەى (بەعەرەبکردن، ئەنفال، کۆمەلگەزورە ملێیەکان، کیمیا باران): ئەتەلەسى ھەریمی کوردستانا عێراق، عێراق و جیهان، کومپانیا بۆچا پەهەتی و کارى ھونەرى، ھەفلێر، ۲۰۰۹ - ۲۰۱۲.
۲۵. سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد امین خوشناو، (ئەتەلەسى میژووی بزافى رزگاریخوازی کوردستان، کومپانیا تینوس بۆ چاپەمەنی و کارى ھونەرى، بەرگی ئیکى، ھەفلێر، ۲۰۱۲.
۲۶. وەزارەتا کاروبارین شەھیدان و ئەنفال کریان: پرۆژى ئەرشیفکردنى جینۆسایدی گەلى کورد، زنجیرە (۶) ھەولێر، ۲۰۰۸.
۲۷. عومەر محەمەد: کومەلکۆزى بارزانیهکان بە ئەنفال ناوبەرین یا بە جینۆساید، گوڤارا ئەنفالستان، ژمارە (۹) Anflistuh@yahoo.com، چاپخانا رنج.

ھندى زاروڭگه كى كورد مايت هه وه ژبير ناكهين

Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dashed blue lines.